

THE PALIVERSE PROJECT

Το σύμπαν της σοφίας του Βούδα

Σχόλια (Aṭṭhakathā)

Ο Κανόνας των Ομιλιών - Σχόλια (Sutta Piṭaka -
Aṭṭhakathā)

5. Η συλλογή των μικρών κειμένων (5. Khuddaka Nikāya -
Aṭṭhakathā)

17. Σχόλια για τη μικρότερη επεξήγηση (17. Cūḷaniddesa-
aṭṭhakathā)

Επεξήγηση του κεφαλαίου για την πορεία προς το υπερπέραν
(Pārāyanavagganiddeso)

PaliVerse

5. Η συλλογή των μικρών κειμένων

17. Σχόλια για τη μικρότερη επεξήγηση

Namo tassa bhagavato arahato sammāsambuddhassa

Khuddakanikāye

Cūḷaniddesa-aṭṭhakathā

Pārāyanavaggaṇiddeṣo

1. Ajitamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā

Pārāyanavaggaṇiddeṣo paṭhame ajitasuttaniddese -

1. “Kenassu nivuto loko,

Kenassu nappakāsati;

Kissābhilepanaṃ brūsi, kiṃsu tassa mahabbhaya”nti. -

Ajitaṃ māṇavaṃ pucchite paṭhamapañhe ca uparūparipañhe ca niddesesu ca vuttañca uttānañca vajjetvā visesameva vakkhāma. Tattha nivutoti paṭicchādito.

Kissābhilepanaṃ brūsi kiṃ assa lokassa abhilepanaṃ vadesi?

Āvutoti āvarito. Nivutoti paṭicchādito. Ovutoti heṭṭhā paṭicchādito. Pihitoti uparibhāgena chādito. Paṭicchannoti avivaṇṇo. Paṭikujjitoti adhomukhaṃ chādito.

Nappakāsati nappakāso hoti. Nappabhāsati nāṇappabhāsaṃ na karoti. Na tapatīti nāṇatapaṃ na karoti. Na virocātīti nāṇavirocanaṃ na karoti. Na ñāyatīti na jānīyati. Na paññāyatīti nappaññāyate.

Kena littoti kena limpito. Saṃlittoti upalittoti upasaggena padaṃ vaḍḍhitaṃ. Ācikkhasi niddesavasena. Desesi paṭiniddesavasena. Paññāpesi tena tena pakārena. Atthaṃ bodhento paṭṭhapesi. Tassatthassa kāraṇaṃ dassento vivarasi. Byañjanabhāvaṃ dassento vibhajasi. Nikujjitabhāvaṃ gambhīrabhāvañca haritvā sotūnaṃ nāṇassa paṭiṭṭhaṃ janayanto uttānīkarosi. Sabbehipi imehi ākārehi sotūnaṃ aññāṇandhakāraṃ vidhamento pakāsesīti evaṃ attho daṭṭhabbo.

2. Vevicchā pamādā nappakāsati macchariyahetu ca pamādahetu ca nappakāsati. Macchariyaṃ hissa dānādīhi guṇehi pakāsituṃ na deti, pamādo sīlādīhi. Jappābhilepananti taṇhā assa lokassa makkaṭalepo viya makkaṭassa abhilepanaṃ. Dukkanti jātīdikaṃ dukkhaṃ.

Yesaṃ dhammānanti yesaṃ rūpādidhammānaṃ. Ādito samudāgamaṃ paññāyatīti paṭhamato uppādo paññāyati. Atthaṅgamato nirodho paññāyatīti bhaṅgato nirujjanaṃ paññāyati. Kammasannissito vipākoti kusalākusalavipāko kammaṃ amuñcitvā pavattanato kammasannissito vipākoti vuccati. Vipākasannissitaṃ kammanti kusalākusalaṃ kammaṃ vipākassa okāsaṃ katvā tṭhitattā

vipākasannissitaṃ kammanti vuccati. Nāmasannissitaṃ rūpanti pañcavokāre rūpaṃ nāmaṃ amuñcitvā pavattanato nāmasannissitaṃ rūpanti vuccati. Rūpasannissitaṃ nāmanti pañcavokāre nāmaṃ rūpaṃ amuñcitvā pavattanato rūpasannissitaṃ nāmanti vuccati.

3. Savanti sabbadhi sotāti sabbesu rūpādiāyatanesu tañhādikā sotā sandanti. Kiṃ nivāraṇanti tesam kiṃ āvaraṇam kā rakkhā. Saṃvaram brūhīti taṃ tesam nivāraṇasaṅkhātāṃ saṃvaram brūhi. Etena sāvasesappahānaṃ pucchati. Kena sotā pidhīyareti kena dhammena ete sotā pidhīyanti pacchijjanti. Etena anavasesappahānaṃ pucchati.

Savantīti uppajjanti. Āsavantīti adhogāmino hutvā savanti. Sandantīti nirantaragāmino hutvā sandamānā pavattanti. Pavattantīti punappunaṃ vattanti.

4. Sati tesam nivāraṇanti vipassanāyuttā kusalākusaladhammānaṃ gatiyo samanvesamānā sati tesam sotānaṃ nivāraṇam. Sotānaṃ saṃvaram brūmīti tamevāhaṃ satim sotānaṃ saṃvaram brūmīti adhippāyo. Paññāyete pidhīyareti rūpādīsū pana aniccatādipaṭivedhasādhikāya maggapaññāya ete sotā sabbaso pidhīyanti.

Pacchijjantīti ucchijjanti. Samudayañcāti paccayañca. Atthaṅgamañcāti uppannānaṃ abhāvagamanañca, anuppannānaṃ anuppādaṃ vā. Assādañcāti ānisamsañca. Ādīnañcāti dosañca. Nissaraṇañcāti nikkhamanañca.

5. Paññā cevāti pañhāgāthāya yā cāyaṃ tayā vuttā paññā, yā ca sati, yañca tadavasesaṃ nāmarūpaṃ, etaṃ sabbampi kattha nirujjhati. Etaṃ me pañhaṃ puṭṭho pabrūhīti evaṃ saṅkhepattho veditabbo.

Katthetaṃ uparujjhatīti etaṃ nāmarūpaṃ kattha na bhavati. Vūpasammatīti nibbāti. Atthaṃ gacchatīti abhāvaṃ gacchati. Paṭippassambhatīti sannisīdati.

6. Vissajjanagāthāya panassa yasmā paññāsatiyo nāmeneva saṅgahaṃ gacchanti, tasmā tā visuṃ na vuttā. Ayamettha saṅkhepattho - yaṃ maṃ tvam, ajita, etaṃ pañhaṃ apucchi - “katthetaṃ uparujjhatī”ti, tadetaṃ yattha nāmañca rūpañca asesam uparujjhati, taṃ te vadāmi. Tassa tassa hi viññāṇassa nirodhena saheva apubbaṃ acarimaṃ etthetaṃ uparujjhati, ettheva viññāṇanirodhena nirujjhati etaṃ, viññāṇanirodhā tassa tassa nirodho hoti, taṃ nātivattatīti vuttaṃ hoti.

Sotāpattimaggañāṇena abhisāṅkhāraviññāṇassa nirodhenāti sotāpattimaggasampayuttapaññāya kusalākusalacetanāsampayuttacittassa abhabbuppattikavasena nirujjhanena. Tattha duvidho nirodho anupādinnaṇanirodho upādinnaṇanirodho. Sotāpattimaggena hi cattāri diṭṭhisampayuttāni vicikicchāsahagatanti pañca cittāni nirujjhanti, tāni rūpaṃ samuṭṭhāpentī. Taṃ anupādinnaṇarūpakkhandho, tāni cittāni viññāṇakkhandho, taṃsampayuttā vedanā saññā saṅkhārā tayo arūpakkhandhā. Tattha sace sotāpannassa sotāpattimaggo abhāvito abhavissā, tāni pañca cittāni chasu ārammaṇesu pariyuṭṭhānaṃ pāpuṇeyyūṃ. Sotāpattimaggo pana nesaṃ pariyuṭṭhānuppattiṃ vārayamāno setusamugghātaṃ abhabbuppattikabhāvaṃ kurumāno anupādinnaṇaṃ nirodheti nāma. Sakadāgāmimaggena cattāri diṭṭhivippayuttāni dve domanassasahagatānīti oḷārikakāmarāgabyāpādavasena cha cittāni nirujjhanti. Anāgāmimaggena aṇusahagatakāmarāgabyāpādavasena tāni eva cha cittāni nirujjhanti. Arahattamaggena cattāri diṭṭhivippayuttāni uddhaccasahagatañcāti pañca

akusalacittāni nirujjhanti. Tattha sace tesam ariyānaṃ te maggā abhāvitā assu, tāni cittāni chasu ārammaṇesu pariyuṭṭhānaṃ pāpuṇeyyūṃ. Te pana tesam maggā pariyuṭṭhānupattim vārayamānā setusamugghātaṃ abhabbupattikabhāvaṃ kurumānā anupādinnaṃ nirodhenti nāma. Evaṃ anupādinnaṃ nirodho veditabbo.

Sace pana sotāpānassa sotāpattimaggo abhāvito abhavissā, ṭhapetvā satta bhava anamatagge saṃsāraṇaṃ upādinnaṃ kakkhandhappavattaṃ pavatteyya. Kasmā? Tassa pavattiyā hetūnaṃ atthitāya. Tiṇi saṃyojanāni diṭṭhānusayo vicikicchānusayoti ime pana pañca kilese so maggo uppajjamānōva samugghātetī. Idāni kuto sotāpānassa satta bhava ṭhapetvā anamatagge saṃsāraṇaṃ upādinnaṃ kappavattaṃ pavattissati. Evaṃ sotāpattimaggo upādinnaṃ kappavattaṃ appavattaṃ kurumāno upādinnaṃ nirodhenti nāma.

Sace sakadāgāmiṃssa sakadāgāmiṃmaggo abhāvito abhavissā, ṭhapetvā dve bhava pañcasu bhavesu upādinnaṃ kappavattaṃ pavatteyya. Kasmā? Tassa pavattiyā hetūnaṃ atthitāya. Oḷārikāni kāmarāgapaṭighasaṃyojanāni oḷāriko kāmarāgānusayo paṭighānusayoti ime pana cattāro kilese so maggo uppajjamānōva samugghātetī. Idāni kuto sakadāgāmiṃssa dve bhava ṭhapetvā pañcasu bhavesu upādinnaṃ kappavattaṃ pavattissati. Evaṃ sakadāgāmiṃmaggo upādinnaṃ kappavattaṃ appavattaṃ kurumāno upādinnaṃ nirodhenti nāma.

Sace anāgāmiṃssa anāgāmiṃmaggo abhāvito abhavissā, ṭhapetvā ekaṃ bhavaṃ dutiyabhavaṃ upādinnaṃ kappavattaṃ pavatteyya. Kasmā? Tassa pavattiyā hetūnaṃ atthitāya. Aṇusahagatāni kāmarāgapaṭighasaṃyojanāni aṇusahagato kāmarāgānusayo paṭighānusayoti ime pana cattāro kilese so maggo uppajjamānōva samugghātetī. Idāni kuto anāgāmiṃssa ekaṃ bhavaṃ ṭhapetvā dutiyabhavaṃ upādinnaṃ kappavattaṃ pavattissati. Evaṃ anāgāmiṃmaggo upādinnaṃ kappavattaṃ appavattaṃ kurumāno upādinnaṃ nirodhenti nāma.

Sace arahato arahattamaggo abhāvito abhavissā, rūpārūpabhavesu upādinnaṃ kappavattaṃ pavatteyya. Kasmā? Tassa pavattiyā hetūnaṃ atthitāya. Rūparāgo arūparāgo māno uddhaccaṃ avijjā mānānusayo bhavarāgānusayo avijjānusayoti ime pana aṭṭha kilese so maggo uppajjamānōva samugghātetī. Idāni kuto khīṇāsavassa punabbhavaṃ upādinnaṃ kappavattaṃ pavattissati? Evaṃ arahattamaggo upādinnaṃ kappavattaṃ appavattaṃ kurumāno upādinnaṃ nirodhenti nāma.

Sotāpattimaggo cettha apāyabhavaṃ nirodhenti. Sakadāgāmiṃmaggo sugatikāma bhavēkaḍḍesaṃ. Anāgāmiṃmaggo kāma bhavaṃ. Arahattamaggo rūpārūpabhavaṃ, sabbabhavēpi nirodhenti evāti vadanti. Evaṃ upādinnaṃ nirodho veditabbo.

Tattha “abhisankhāravīññāṇassa nirodhenā”ti etena anupādinnaṃ nirodhaṃ dasseti. “Ye uppajjeyyūṃ nāmañca rūpañca, etthe nirujjhanti”ti iminā pana upādinnaṃ nirodhaṃ dasseti.

Tattha satta bhava ṭhapetvāti kāmabhavato kāmabhavaṃ saṃsarantassa satta bhava vajjetvā. Anamatagge saṃsāreti -

“Khandhānañca paṭipāṭi, dhātuāyatanāna ca;
Abbocchinnaṃ vattamānā, ‘saṃsāro’ti pavuccatī”ti. -

Evam vaṇṇite saṃsāraṇaṭṭe. Ye uppajjeyyumaṃ nāmañca rūpañcāti namanalakkhaṇaṃ catukkhandaṃsaṅkhātamaṃ nāmañca ruppanalakkhaṇaṃ bhūtopādāyasaṅkhātamaṃ rūpañca ete dhammā uppajjeyyumaṃ. Etthete nirujjhantīti etasmiṃ sotāpattimagge ete nāmarūpadhammā abhabbuppattikavasena nirodhaṃ gacchanti.

Sakadāgāmimaggaññāṇenāti ettha paṭisandhivasena sakimyeva imaṃ lokaṃ āgacchatīti sakadāgāmī, tassa maggo sakadāgāmimaggo. Tena maggena sampayuttaññāṇena. Dve bhava ṭhapetvāti kāmādhātuyāyeva paṭisandhivasena dve bhava vajjetvā. Pañcasu bhavesūti tadavasiṭṭhesu pañcasu bhavesu. Etthete nirujjhantīti ettha sakadāgāmimagge ete dhammā vuttanayena nirujjhanti. Ekaṃ bhavaṃ ṭhapetvāti ukkaṭṭhavasena rūpadhātuyā vā arūpadhātuyā vā ekaṃ bhavaṃ vajjetvā. Rūpadhātuyā vā arūpadhātuyā vāti dutiyakabhava rūpadhātuyā ceva arūpadhātuyā ca. Nāmañca rūpañcāti ettha rūpabhava nāmarūpaṃ, arūpabhava nāmameva. Etthete nirujjhantīti ettha anāgāmimagge ete nāmarūpadhammā vuttanayena nirujjhanti.

Arahatoti kilesehi ārakattā “arahā”ti laddhanāmassa khīṇāsavassa. Anupādisesāya nibbānadhātuyāti duvidhā hi nibbānadhātu saupādisesā ca anupādisesā ca. Tattha upādīyati “ahaṃ mamā”ti bhusaṃ gaṇhīyatīti upādi, khandhapañcakassetamaṃ adhivacanaṃ. Upādiyeva seso avasiṭṭho upādiseso, saha upādisesena vattatīti saupādisesā. Natthettha upādisesoti anupādisesā. Tāya anupādisesāya nibbānadhātuyā. Parinibbāyantassāti nirindhanassa viya jātavedassa nibbāyantassa appavattaṃ pavasantassa. Carimaviññāṇassa nirodhenāti ettha assāsapassāsānaṃ nirodhavasena. Tayo carimā bhavacarimo jhānacarimo cuticarimoti. Bhavesu hi kāmabhava assāsapassāsā pavattanti, rūpārūpabhavesu nappavattanti. Tasmā so bhavacarimo. Jhānesu purimajhānattayeve pavattanti, catutthe nappavattanti. Tasmā so jhānacarimo. Ye pana cuticittassa purato soḷasamena cittaṇa saḥuppannā, te cuticittena saha nirujjhanti. So cuticarimo nāma. Ayaṃ idha carimoti adhippeto. Ye hi keci buddhā vā paccekabuddhā vā ariyasāvakā vā antamaso kunthakipillikaṃ upādāya sabbe bhavaṅgacitteneva abyākatena dukkhasaccena kālaṃ karonti. Tasmā carimaviññāṇassa nirodhenāti cuticittassa nirodhenāti attho.

Paññā ca satī ca nāmañcāti etehi catunnaṃ arūpakkhandaṃ gahaṇaṃ pacceṭabbaṃ. Rūpañcāti etena catunnaṃ mahābhūtānaṃ catuvīsatiupādārūpānañca gahaṇaṃ pacceṭabbaṃ. Idāni tassa nirujjhanūpāyaṃ dassento “viññāṇassa nirodhena, etthetaṃ uparujjhatī”ti āha. Tattha viññāṇanti carimaviññāṇampi abhisāṅkhāravīññāṇampi. Abhisāṅkhāravīññāṇassa pahīnanirodhena etthetaṃ uparujjhati nirujjhati dīpasikhā viya apaṇṇattikabhāvaṃ yāti, carimaviññāṇassa anuppādapaccayattā anuppādanirodhena anuppādavaseneva uparujjhatīti.

7. Ettāvatā ca “dukkhamassa mahabbhaya”nti iminā pakāsitaṃ dukkhasaccaṃ, “yāni sotānī”ti iminā samudayasaccaṃ, “paññāyete pidhīyare”ti iminā maggasaccaṃ, “asesaṃ uparujjhatī”ti iminā nirodhasaccanti evaṃ cattāri saccāni sutvāpi ariyabhūmiṃ anadhigato puna sekkhāsekkhapaṭipadaṃ pucchanto “ye ca saṅkhātadhammāse”ti gāthamāha. Tattha saṅkhātadhammāti aniccādivasena parivīmaṃsitadhammā, arahantānametaṃ adhivacanaṃ. Sekkhāti sīlādīni sikkhamānā avasesā ariyapuggalā. Puthūti bahū sattaṇā. Tesāṃ me nipako iriyaṃ puṭṭho pabrūhīti tesāṃ me sekkhāsekkhānaṃ nipako paṇḍito tvaṃ puṭṭho paṭipattiṃ brūhīti.

Tesaṃ khandhā saṅkhātāti tesaṃ pañcakkhandhā appaṭisandhikaṃ katvā desitā,

saṅkhepaṃ katvā ṭhapitā vā. Dhātuādisupi eseṇa nayo. Iriyanti payogaṃ. Cariyanti kiriyaṃ. Vuttinti pavattiṃ. Ācaranti caraṇaṃ. Gocaranti paccayaṃ. Vihāraṇti iriyāpathapavattanaṃ. Paṭipadanti vipassanaṃ.

8. Athassa bhagavā yasmā sekkhena kāmaccchandaniṭṭhānaṃ ādiṃ katvā sabbakilesā pahātabbā eva, tasmā “kāmesūti upaḍḍhagāthāya sekkhapaṭipadaṃ dasseti. Tassattho - vatthukāmesu kilesakāmena nābhigijjheyya, kāyaduccaritādayo ca manaso āvilabhāvakare dhamme pajahanto manasānāvilo siyāti. Yasmā pana asekkho aniccādivasena sabbasaṅkhārādīnaṃ paritullitattā kusalo sabbadhammesu kāyānupassanāsatiādīhi ca sato sakkāyadiṭṭhiādīnaṃ bhinnattā bhikkhubhāvaṃ patto hutvā sabbairiyāpathesu paribbajati, tasmā “kusalo”ti upaḍḍhagāthāya asekkhapaṭipadaṃ dasseti.

Nābhigijjheyyāti gedhaṃ nāpajjeyya. Na paligijjheyyāti lobhaṃ nāpajjeyya. Na palibundheyyāti lobhavasena na allīyeyya.

Āvilakare kilese jaheyyāti cittāluḷakare upatāpasāṅkhāte kilese jaheyya.

Sabbe dhammā anattāti nibbānaṃ antokarivā vuttaṃ. Yaṃ kiñci samudayadhammanti yaṃ kiñci sappaccayasabhāvaṃ.

Saha gāthāpariyosānāti gāthāvasāneneva saddhiṃ. Yete brāhmaṇeṇa saddhiṃ ekacchandāti ye ete ajitamāṇaveṇa kalyāṇachandena ekajjhāsayā. Ekappayogāti kāyavacīmanopayogehi ekappayogā. Ekādhippāyāti eko adhippāyo ruci etesanti ekādhippāyā, ekarucikāti attho. Ekavāsanaṇṇasitāti atītabuddhasāsane tena saddhiṃ bhāvitabhāvaṇā. Anekaṇṇasahassānanti anekesaṃ devamanussasaṅkhātānaṃ ṇṇasahassānaṃ. Virajaṃ vītamalanti rāgādirajavirahitaṃ rāgādimalavirahitaṇca.

Dhammacakkhūti idha sotāpattimaggo adhippeto. Aññattha heṭṭhāmaggattayaṃ. Tassa uppatikāraṇadassanattamaṃ “yaṃ kiñci samudayadhammaṃ, sabbamaṃ taṃ nirodhadhamma”nti āha. Tañhi nirodhaṃ āramaṇaṃ katvā kiccavasena evaṃ sabbasaṅkhataṃ paṭivijjhantaṃ uppajjati. Tassa brāhmaṇassa anupādāya āsavehi cittaṃ vimuccīti tassa ca ajitabrāhmaṇassa antevāsikasahassānaṇca taṇhādīhi aggahetvā kāmāsavādīhi maggakkhaṇe cittaṃ vimuccamānaṃ phalakkhaṇe vimucci. Saha arahattappattāti arahattappattiyā ca saheva āyasmato ajitassa ca antevāsikasahassassa ca ajinajaṭṭhāvākacīratidaṇḍakamaṇḍaluādayo antaradhāyimsu. Sabbeva iddhiṃ mayapattacīvaradharā dvaṅgulakesā ehibbhikkhū hutvā bhagavantaṃ namassamānā pañjalikā nisīdīmsu. Pāḷiyaṃ pana ajitattherova paññāyati. Tattha anvatthapaṭipattiyāti sayamaṃ paccāsīsaladdhapaṭipattiyā, nibbānaladdhabhāvenāti attho. Sesaṃ sabbattha pākāṭameva. Evaṃ bhagavā arahattanikūṭeṇa desanaṃ niṭṭhāpesīti.

Saddhammapajjotikāya cūḷaniddesa-aṭṭhakathāya

Ajitamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Tissametteyyamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā

9. Dutīye tissametteyyasuttaniddese - kodha santusitoti niṭṭhite pana ajitasutte “kathaṃ lokaṃ avekkhantaṃ, maccurājā na passatī”ti evaṃ mogharājā pucchitū ārabhi. “Na tāvassa indriyāni paripākaṃ gatānī”ti ṇatvā bhagavā “tiṭṭha tvaṃ, mogharāja, añño pucchatū”ti paṭikkhipi. Tato tissametteyyo attano saṃsayamaṃ

pucchanto “kodhāti gāthamāha. Tattha kodha santusitoti ko idha satto tuṭṭho. Iñjitāti taṇhādiṭṭhivipphanditāni. Ubhantamabhiññāyāti ubho ante abhijānitvā. Mantā na lippatīti paññāya na lippati.

Paripuṇṇasaṅkappoti nekkhammādivitakkehi paripuṇṇasaṅkappattā paripuṇṇamanoratho.

Taṇhiñjīṭanti taṇhāya calitaṃ. Diṭṭhiñjīṭādīsipi eseṇa nayo. Kāmiñjīṭanti kilesakāmehi iñjitaṃ phanditaṃ. “Kammiñjita”ntipi pāṭho, taṃ na sundaraṃ.

Mahanto purisoti mahāpuriso. Uttamo purisoti aggapuriso. Padhāno purisoti seṭṭhapuriso. Alāmakō purisoti viṣiṭṭhapuriso. Jeṭṭhako purisoti pāmokkhapuriso. Na heṭṭhimako purisoti uttamaṃpuriso. Purisānaṃ koṭippatto purisoti padhānapuriso. Sabbesaṃ icchito purisoti pavarapuriso.

Sibbinimaccagāti taṇhaṃ atiaḡā, atikkamitvā ṭhito. Upaccagāti bhusaṃ atiaḡā.

10. Tassetamatthaṃ bhagavā byākaronto “kāmesū”ti gāthādvayamāha. Tattha kāmesu brahmacariyavāti kāmānimittaṃ brahmacariyavā, kāmesu ādīnavaṃ disvā maggabrahmacariyena samannāgatoti vuttaṃ hoti. Ettāvatā santusitattaṃ dasseti. “Vītataṇho”tiādīhi anījīṭattaṃ. Tattha saṅkhāya nibbutoti aniccādivasena dhamme vīmaṃsitvā rāḡādinibbānena nibbuto.

Asaddhammasamāpattiyāti nīcadhammasamāyogato. Āratīti ārakā ramaṇaṃ. Viratīti tāya vinā ramaṇaṃ. Paṭiviratīti paṭinivattitvā tāya vinā ramaṇaṃ. Veramaṇīti veravināsaṇaṃ. Akiriyāti kiriyāpacchindanaṃ. Akaraṇanti karaṇaparicchindanaṃ. Anajjhāpattīti anāpajjanatā. Velānatikkamoti sīmānatikkamo. Sesāṃ tattha tattha vuttanayattā pākāṭameva.

Evaṃ bhagavā idampi suttaṃ arahattanikūṭeṇeva desesi. Desanāpariyosāne ayampi brāhmaṇo arahatte paṭiṭṭhāsi saddhiṃ antevāsikasahassena, aññesañca anekasahassānaṃ dhammacakkhuṃ udapādi. Sesāṃ pubbasadisameva.

Saddhammappajjotikāya cūḷaniddesa-aṭṭhakathāya

Tissametteyyamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Puṇṇakamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā

12. Tatiye puṇṇakasuttaniddese - anejanti idampi purimanayeneva mogharājānaṃ paṭikkhipitvā vuttaṃ. Tattha mūladassāvinti akusalamūlādidassāviṃ. Isayoti isināmakā jaṭilā. Yaññanti deyyadhammaṃ. Akappayimsūti pariyesimsu.

Hetudassāvītiādīni sabbāni kāraṇavevacanāneva. Kāraṇaṇhi yasmā attano phalatthāya hinoti pavattati, tasmā hetūti vuccati. Yasmā taṃ phalaṃ nideti ‘handa, gaṇhatha na’nti appeti viya, tasmā nidānanti vuccati. Sambhavadassāvītiādīni pañca padāni heṭṭhā dassitanayāni eva. Yasmā taṃ paṭicca eti pavattati, tañca phalaṃ tato samudeti uppajjati, tasmā paccayoti ca samudayoti ca vuccati.

Yā vā panaññāpi kāci sugatīyoti catuapāyavinimuttakā uttaramātādayo appesakkhā kapaṇamanussā ca dullabhaghāsacchādanā dukkhapīḷitā veditabbā. Yā vā panaññāpi kāci duggatīyoti yamarājanāgasupaṇṇapetamahiddhikādayo paccetabbā. Attabhāvābhiniḡattiyāti tīsu ṭhānesu paṭisandhivasena attabhāvapaṭilābhatthāya. Jānātīti sabbaññūtaññāṇena jānāti. Passatīti samantacakkhunā passati.

Akusalāti akosallasambhūtā. Akusalaṃ bhajantīti akusalabhāgiyā. Akusalapakkhe bhavāti akusalapakkhikā. Sabbe te avijjā mūlaṃ kāraṇaṃ etesanti avijjāmūlakā. Avijjāya samosaranti sammā osaranti gacchantīti avijjāsamosaraṇā. Avijjāsamugghātāti arahattamaggena avijjāya hatāya. Sabbe te samugghātaṃ gacchantīti vuttappakārā akusaladhammā, te sabbe hatabhāvaṃ pāpuṇanti.

Appamādamūlakāti satiavippavāso appamādo mūlaṃ kāraṇaṃ etesanti appamādamūlakā. Appamādesu sammā osaranti gacchantīti appamādasamosaraṇā. Appamādo tesam dhammānaṃ aggamakkhāyatīti sayam kāmāvacaropi samāno catubhūmakadhammānaṃ patitthābhāvena aggo nāma jāto.

Alamattoti samatthacitto. Mayā pucchitanti mayā puṭṭhaṃ. Vahassetam bhāranti etaṃ ābhatbhāraṃ vahassu. Ye keci isipabbajjaṃ pabbajitā. “Isipabbajjā pabbajitā”tipi pāṭho.

Ājīvakasāvakānaṃ ājīvakā devatāti ye ājīvakavacanaṃ suṇanti sussusanti, te ājīvakasāvakā, tesam ājīvakasāvakānaṃ. Ājīvakā ca tesam deyyadhammaṃ paṭiggaṇhanti, te eva ājīvakā devatā. Evaṃ sabbattha. Ye yesam dakkhiṇeyyāti ye ājīvakādayo disāpariyosānā yesam khattiyādīnaṃ deyyadhammānucchavikā. Te tesam devatāti te ājīvakādayo tesam khattiyādīnaṃ devatā.

Yepi yaññaṃ esantīti deyyadhammaṃ icchanti. Gavesantīti olokenti. Pariyesantīti uppādentī. Yañña vā ete puthūti yañña eva vā ete puthukā. Yaññayājaka vā ete puthūti deyyadhammassa yājanakā eva vā ete puthukā. Dakkhīṇeyyā vā ete puthūti deyyadhammānucchavikā eva vā ete puthukā. Te vitthārato dassetuṃ “kathaṃ yañña vā ete puthū”tiādīnā nayena vitthārena dasseti.

13. Āsīsamānāti rūpādīni patthayamānā. Itthattanti itthabhāvaṃca patthayamānā, manussādibhāvaṃ icchantāti vuttaṃ hoti. Jaraṃ sitāti jaraṃ nissitā. Jarāmukhena cettha sabbam vaṭṭadukkhaṃ vuttaṃ. Tena vaṭṭadukkhanissitā tato aparimuccamānāyeva kappayimsūti dīpeti.

Rūpapaṭilābhaṃ āsīsamānāti vaṇṇāyatanaśāntipattilābhaṃ patthayamānā. Saddādīsipi eseṇa nayo. Khattiyamahāsālakule attabhāvaṃpaṭilābhanti sārappatte khattiyānaṃ mahāsālakule attabhāvalābhaṃ paṭisandhiṃ patthayamānā. Brāhmaṇamahāsālakulādīsipi eseṇa nayo. Brahmakāyikesu deveṣūti ettha pubbabhavaṃ sandhāya vuttaṃ. Etthāti khattiyakulādīsu.

Jarānissitāti jaraṃ assitā. Byādhinissitātiādīsipi eseṇa nayo. Etehi sabbam vaṭṭadukkhaṃ pariyādiyitvā dassitaṃ hoti.

14. Kaccisu te bhagavā yaññapathe appamattā, atāru jātiṇca jaraṇca mārisāti ettha yañño eva yaññapatho. Idaṃ vuttaṃ hoti - kacci te yaññe appamattā hutvā yaññaṃ kappayantā vaṭṭadukkhamuttariṃsūti.

Yepi yaññaṃ denti yajantīti deyyadhammadānavasena yajanti. Pariccajantīti vissajjenti.

15. Āsīsantīti rūpapaṭilābhādayo patthenti. Thomayantīti “suciṃ dinna”ntiādīnā nayena yaññādīni paśaṃsanti. Abhiyappantīti rūpādipaṭilābhāya vācam gīranti. Juhantīti denti. Kāmābhiyappanti paṭicca lābhanti rūpādilābhaṃ paṭicca punappunaṃ kāme eva abhiyappanti, “aho vata amhākampi siyyu”nti vadanti, taṇhaṇca tattha

vaḍḍhentīti vuttaṃ hoti. Yājayogāti yāgādhimuttā. Bhavarāgarattāti evamimehi āsīsanādīhi bhavarāgeneva rattā, bhavarāgarattā vā hutvā etāni āsīsanādīni karontā nātarimṣu jātīādivaṭṭadukkhaṃ na uttarimṣu.

Yaññaṃ vā thomentīti dānaṃ vā vaṇṇenti. Phalaṃ vāti rūpādipaṭilābhaṃ. Dakkhiṇeyye vāti jātisampannādīsu. Sucim dinnanti sucim katvā dinnaṃ. Manāpanti manavaḍḍhanakaṃ. Paṇṭanti ojavantaṃ. Kālenāti tattha tattha sampattakāle. Kappiyanti akappiyaṃ vajjetvā dinnaṃ. Anavajjanti niddosaṃ. Abhiṇhanti punappunaṃ. Dadaṃ cittaṃ pasāditanti dadato muñcanacittaṃ pasāditanti. Thomenti kittentīti guṇaṃ pākaṭaṃ karonti. Vaṇṇentīti vaṇṇaṃ bhaṇanti. Pasaṃsantīti pasādaṃ pāpenti.

Ito nidānanti ito manussalokato dinnakāraṇā. Ajjhāyakāti mante parivattentā. Mantadharāti mante dhārentā. Tiṇṇaṃ vedānanti iruvedaya juvedasā mavedānaṃ. Oṭṭhapahaṭakaraṇavasena pāraṃ gatāti pāragū. Saha nighaṇḍunā ca keṭubhena ca sanighaṇḍukeṭubhānaṃ. Nighaṇḍūti nighaṇḍurukkhādīnaṃ vevacanappakāsakaṃ satthaṃ. Keṭubhanti kiriyākappavikappo kavīnaṃ upakārāvahaṃ satthaṃ. Saha akkharappabhedena sākkharappabhedānaṃ. Akkharappabhedoti sikkhā ca nirutti ca. Itihāsapañcamānanti āthabbaṇavedaṃ catutthaṃ katvā “itiha āsa, itiha āsā”ti īdisavacanapaṭisaṃyuttapurāṇakathāsāṅkhāto itihāso pañcamo etesanti itihāsapañcamā, tesam itihāsapañcamānaṃ vedānaṃ.

Padam tadavasesaṇca byākaraṇaṃ adhiyanti, videnti vāti padakā veyyākaraṇā. Lokāyataṃ vuccati vitaṇḍavādasatthaṃ. Mahāpurisalakkhaṇanti mahāpurisānaṃ buddhādīnaṃ lakkhaṇadīpaṃ dvādasasahassaganthappamāṇaṃ satthaṃ. Yattha soḷasasahassagāthāpadaparimāṇā buddhamantā nāma ahesuṃ. Yesaṃ vasena “iminā lakkhaṇena samannāgatā buddhā nāma honti, iminā paccekabuddhā, aggasāvakā, asītimahāsāvakā, buddhamātā, buddhapitā, aggupaṭṭhāko, aggupaṭṭhāyikā, rājā cakkavattī”ti ayaṃ viseso ñāyati. Anavayāti imesu lokāyatamahāpurisalakkhaṇesu anūnā paripūrakārino, avayā na hontīti vuttaṃ hoti. Avayā nāma ye tāni atthato ca ganthato ca sandhāretuṃ na sakkonti. Vītarāgāti pahīnarāgā. Etena arahattaphalaṭṭhā vuttā. Rāgavinayāya vā paṭipannāti etena arahattamaggaṭṭhā. Vītadosāti anāgāmiphalaṭṭhā. Dosavinayāya vā paṭipannāti etena anāgāmimaggaṭṭhā. Vītamohāti arahattaphalaṭṭhā. Mohavinayāya vā paṭipannāti arahattamaggaṭṭhā. Sīlasamādhipaññāvimuttisampannāti etehi catūhi lokiyalokuttaramissakehi sīlādīhi sampannā. Vimuttiñāḍadassanasampannāti etena paccavekkhaṇaṇāṇasampannā vuttāti ñātabbaṃ, tañca kho lokiyameva. Abhijappantīti patthenti. Jappantīti paccāsīsanti. Pajappantīti atīva paccāsīsanti. Yājayogesū yuttāti anuyoge deyyadhamme diyyamāne abhiyogavasena yuttā.

16. Atha ko carahīti atha idāni ko añño atāri.

17. Saṅkhāyāti ñāṇena vīmaṃsitvā. Paroparānīti parāni ca oparāni ca, parattabhāvasakattabhāvādīni parāni ca oparāni cāti vuttaṃ hoti. Vidhūmoti kāyaduccaritādīdihūmavirahito. Anīghoti rāgādīghavirahito. Atāri soti so evarūpo arahā jātijaraṃ atāri.

Sakarūpāti attano rūpā. Pararūpāti paresaṃ rūpā. Kāyaduccaritaṃ vidhūmitanti tividhakāyaduccaritaṃ vidhūmaṃ kataṃ. Vidhamitanti nāsitaṃ.

Māno hi te, brāhmaṇa, khāribhāroti yathā khāribhāro khandhena vayhamāno upariṭṭhitopi akkantakkantaṭṭhānaṃ pathaviyā saddhiṃ phasseti viya, evaṃ jātigottakulādīni mānavatthūni nissāya ussāpito māno, tattha tattha issaṃ uppādentō catūsu apāyesu saṃsīdāpeti. Tenāha - “māno hi te, brāhmaṇa, khāribhāro”ti. Kodho dhūmoti tava ñāṇaggissa upakkilesaṭṭhena kodho dhūmo. Tena hi te upakkiliṭṭho ñāṇaggi na virocāti. Bhasmani mosavajjanti nirojaṭṭhena musāvādo chārikā nāma. Yathā hi chārikāya paṭicchanno aggi na jotati, evaṃ te musāvādena paṭicchannaṃ ñāṇanti dasseti. Jivhā sujāti yathā tuyhaṃ suvaṇṇarajatalohakaṭṭhamattikāsu aññataramayā yāgayajanatthāya sujā hoti, evaṃ mayhaṃ dhammayāgayajanatthāya pahutajivhā sujāti vadati. Yathā tuyhaṃ nadītīre yajanaṭṭhānaṃ, evaṃ dhammayāgayajanaṭṭhānaṭṭhena hadayaṃ jotiṭṭhānaṃ. Attāti cittaṃ.

Jātīti jāyanakavasena jāti. Idamettha sabhāvapaccattaṃ. Sañjāyanavasena sañjāti, upasaggena padaṃ vaḍḍhitaṃ. Okkamanavasena okkanti. Jāyanaṭṭhena vā jāti. Sā aparipuṇṇāyatanavasena yuttā. Sañjāyanaṭṭhena sañjāti. Sā paripuṇṇāyatanavasena yuttā. Okkamaṇaṭṭhena okkanti. Sā aṇḍajalābujavasena yuttā. Te hi aṇḍakosañca vatthikosañca okkamanti pavisanti okkamantā pavisantā viya paṭisandhiṃ gaṇhanti. Abhinibbattanaṭṭhena abhinibbatti. Sā saṃsedajaopapātikavasena yuttā. Te hi pākaṭṭha eva hutvā nibbattanti. Ayaṃ tāva sammutikathā.

Idāni paramatthakathā hoti. Khandhā eva hi paramatthato pātubhavanti, na sattā. Tattha ca khandhānanti ekavokārabhave ekassa, catuvokārabhave catunnaṃ, pañcavokārabhave pañcannampi gahaṇaṃ veditabbaṃ. Pātubhāvoti uppatti. Āyatanānanti ettha tatra tatra upapajjamānāyatanānaṃ saṅgaho veditabbo. Paṭilābhoti santatiyā pātubhāvoyeva. Pātubhavantāneva hi tāni paṭiladdhāni nāma honti. Sā panesā tattha tattha bhava paṭhamābhinibbattilakkhaṇā jāti, niyyātanarasā, atītabhavato idha ummujjanapaccupaṭṭhānā, phalavasena dukkhaviccittāpaccupaṭṭhānā vā.

Jarāti sabhāvapaccattaṃ. Jīraṇatāti ākārabhāvaniddeso. Khaṇḍiccantiādayo tayo kālātikkame kiccaniddesā, pacchimā dve pakatiniddesā. Ayañhi jarāti iminā padena sabhāvato dīpitā. Tenassā idaṃ sabhāvapaccattaṃ. Jīraṇatāti iminā ākārato, tenassāyaṃ ākāraniddeso. Khaṇḍiccanti iminā kālātikkame dantanakhānaṃ khaṇḍitabhāvakaraṇakiccato. Pāliccanti iminā kesalomānaṃ palitabhāvakaraṇakiccato. Valittacatāti iminā maṃsaṃ milāpetvā tace valibhāvakaraṇakiccato. Tenassā ime khaṇḍiccantiādayo tayo kālātikkame kiccaniddesā. Tehi imesaṃ vikārānaṃ dassanavasena pākaṭṭhūtā pākaṭṭhajarā dassitā. Yatheva hi udakassa vā vātassa vā aggino vā tiṇarukkhādīnaṃ saṃbhaggaḥpalibhaggaṭṭhāya vā jhāmatāya vā gatamaggo pākaṭṭho hoti, na ca so gatamaggo tāneva udakādīni, evameva jarāya dantādīnaṃ khaṇḍiccādivasena gatamaggo pākaṭṭho, cakkhuṃ ummīletvāpi gayhati, na ca khaṇḍiccādīneva jarā. Na hi jarā cakkhuviññeyyā hoti.

Āyuno saṃhāni indriyānaṃ paripākoti imehi pana padehi kālātikkameyeva abhibyattāya āyukkhayacakkhādiindriyaparipākasaṅkhātāya pakatiyā dīpitā, tenassime pacchimā dve pakatiniddesāti veditabbā. Tattha yasmā jaraṃ pattassa āyu hāyati, tasmā jarā “āyuno saṃhāni”ti phalūpacārena vuttā. Yasmā ca daharakāle suppasannāni sukhumampi attano visayaṃ sukheneva gaṇhanasamatthāni cakkhādīni indriyāni jaraṃ pattassa paripakkāni āluṭitāni avisadāni, oḷārikampi attano visayaṃ gahetuṃ asamatthāni honti. Tasmā “indriyānaṃ paripāko”ti

phalūpacārenea vuttā.

Sā panesā evaṃ niddiṭṭhā sabbāpi jarā pākaṭā paṭicchannāti duvidhā hoti. Tattha dantādīsu khaṇḍādibhāvadassanato rūpadhammesu jarā pākaṭajarā nāma. Arūpadhammesu pana jarā tādisassa vikārassa adassanato paṭicchannajarā nāma. Tattha yvāyaṃ khaṇḍādibhāvo dissati, so tādisānaṃ dantādīnaṃ suviññeyyattā vaṇṇoyeva. Tañca cakkhunā disvā manodvārena cintetvā “ime dantā jarāya pahaṭā”ti jaraṃ jānāti. Udaḍḍhāne baddhāni gosiṅgādīni oloketvā heṭṭhā udakassa atthibhāvajānaṃ viya.

Puna avīci savīcīti evampi ayaṃ jarā duvidhā hoti. Tattha maṇikanakaratapavālacandasūriyādīnaṃ mandadasakādīsu pāṇīnaṃ viya ca pupphaphalapallavādīsu apāṇīnaṃ viya ca antarantarā vaṇṇavisesādīnaṃ dubbhiññeyyattā jarā avīcījarā nāma, nirantarajarāti attho. Tato aññesu pana yathāvuttesu antarantarā vaṇṇavisesādīnaṃ suviññeyyattā jarā savīcījarā nāma.

Tattha savīcījarā upādinnaaanupādinnaavasena evaṃ dīpetabbā - daharakumārakānañhi paṭhamameva khīradantā nāma uṭṭhahanti, na te thirā. Tesu pana patitesu puna dantā uṭṭhahanti, te paṭhamameva setā honti, jarāvātena pana pahaṭakāle kālakā honti. Kesā pana paṭhamameva tambāpi honti kālakāpi setakāpi. Chavi pana salohitakā hoti. Vaḍḍhantānaṃ vaḍḍhantānaṃ odātānaṃ odātabhāvo, kālakānaṃ kālakabhāvo paññāyati. Jarāvātena pahaṭakāle ca valiṃ gaṇhāti. Sabbampi sassam vapitakāle setaṃ hoti, pacchā nīlaṃ. Jarāvātena pana pahaṭakāle paṇḍaraṃ hoti. Ambaṅkurenāpi dīpetum vaṭṭati eva. Sā panesā khandhaparipākalakkhaṇā jarā, maraṇūpanayanarasā, yobbanavināsapaccupaṭṭhānā. Sesam sabbattha pākaṭameva. Evaṃ bhagavā idampi suttaṃ arahattanikūṭteneva desesi, desanāpariyosāne ayampi brāhmaṇo arahatte patiṭṭhāsi saddhim antevāsikasahassena. Aññesañca anekasahassānaṃ dhammacakkhum udapādi. Sesam vuttasadisameva.

Saddhammappajjotikāya cūḷaniddesa-aṭṭhakathāya

Puṇṇakamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Mettagūmaṇavasuttaniddesavaṇṇanā

18. Catutthe mettagūsutte - maññāmi taṃ vedagū bhāvitattanti “ayaṃ vedagū”ti ca “bhāvitatto”ti ca evaṃ taṃ maññāmi.

Aparittoti na appo. Mahantoti na khuddako. Gambhīroti na uttāno. Appameyyoti minituṃ na sakkuṇeyyo. Duppariyogāhoti avagāhituṃ otarituṃ dukkho. Bahuratano sāgarūpamoti bahūnaṃ dhammaratanānaṃ ākarattā anekavidharatanasampanno mahāsamuddo viya bahuratano sāgarasadiso.

Na maṅku hotīti na vikuṇitamukho hoti. Appatiṭṭhitacittoti dosavasena na ghanībhūtacitto. Alīnamanasoti na saṅkucitacitto. Abyāpannacetasoti na pūticitto.

Diṭṭhe diṭṭhamattoti cakkhuvisaye rūpārammaṇe diṭṭhamattoyeva taṃ ārammaṇaṃ bhavissati, kattā vā kāretā vā natthi. Yaṃ cakkhunā diṭṭhaṃ vaṇṇāyataneva. Sutādīsupi eseva nayo. Api ca diṭṭheti dassanayogena vaṇṇāyatanaṃ, savanayogena saddāyatanaṃ, mutayogena ghāṇajivhākāyātanāni dasseti. Ghāṇassa gandhāyatanaṃ, jivhāya rasāyatanaṃ, kāyassa pathavī tejo vāyūti

phoṭṭhabbāyatanaṃ, viññāṭayogena dhammāyatanaṃ dasseti. Diṭṭhe anūpayoti cakkhuviññāṇena diṭṭhe rāgūpayavirahito. Anapāyoti kodhavirahito appaṭigho. Anissitoti taṇhāya anallīno. Appaṭibaddhoti mānena na baddho. Vip̐pamuttoti sabbārammaṇato mutto. Visaññuttoti kilesehi viyutto hutvā ṭhito.

Sam̐vijjati bhagavato cakkhūti buddhassa bhagavato pakatimaṃsacakkhu upalabbhati. Passatīti dakkhati oloketi. Cakkhunā rūpanti cakkhuviññāṇena rūpārammaṇaṃ. Chandarāgoti taṇhāchando.

Dantaṃ nayanti samitinti uyyānakīlāmaṇḍalādīsu hi mahājanamajjhaṃ gacchantā dantameva goṇaṃ vā dantaṃ assājānīyaṃ vā yāne yojetvā nayanti. Rājāti tathārūpāneva ṭhānāni gacchanto rājāpi dantameva abhiruhati. Manussesūti manussesupi catūhi ariyamaggehi danto nibbisevanova seṭṭho. Yotivākyanti evarūpaṃ atikkammavacanaṃ punappunaṃ vuccamānampi titikkhati nappatippharati na vihaññati, evarūpo danto seṭṭhoti attho.

Assatarāti vaḷavāya gadrabhena jātā. Ājānīyāti yaṃ assadammaṣārathi kāraṇaṃ kāreti, tassa khippaṃ jānanaṣamatthā. Sindhavāti sindhavaraṭṭhe jātā assā. Mahānāgāti kuñjarasaṅkhātā mahāhatthino. Attadantoti ete assatarā vā sindhavā vā kuñjarā vā dantāva, na adantā. Yo pana catumaggasaṅkhātena attano dantatāya attadanto nibbisevano, ayaṃ tatopi varaṃ, sabbehipi etehi uttaritaroti attho.

Na hi etehi yānehīti yāni etāni hatthiyānādīni uttamayānāni, etehi yānehi koci puggalo supinantenapi agatapubbattā “agata”nti saṅkhātāṃ nibbānadisaṃ tathā na gaccheyya. Yathā pubbabhāge indriyadameṇa dantena, aparabhāge ariyamaggabhāvanāya sudantena danto nibbisevano sappañño puggalo taṃ agatapubbaṃ disaṃ gacchati, dantabhūmiṃ pāpuṇāti, tasmā attadamaṇameva varataranti attho.

Vidhāsu na vikampantīti navavidhamānakoṭṭhāsesu na calanti na vedhenti. Vip̐pamuttā punabbhavāti kammakilesato samucchadavimuttiyā suṭṭhu muttā. Dantabhūmiṃ anuppattāti arahattaphalaṃ pāpuṇitvā ṭhitā. Te loke vijitāvinoti te vuttappakārā khīṇāsavā sattaloke vijitavijayā nāma.

Yassindriyāni bhāvitānīti yassa khīṇāsavassa saddhādipaṇcindriyāni arahattaphalaṃ pāpetvā vaḍḍhitāni. Ajjhataṇca bahiddhā cāti cakkhādījjhattāyatanaṇi ca rūpādibahiddhāyatanaṇi ca nibbisevanaṇi katāni. Sabbaloketi sakalatedhātuḷe loke ca. Nibbijjha imaṃ paraṇca lokanti imaṇca attabhāvaṃ paraloke ca attabhāvaṃ atikkamitvā ṭhito khīṇāsavo. Kālaṃ kaṅkhati bhāvito sa dantoti so khīṇāsavo cakkhādito danto vaḍḍhitacitto maraṇakālaṃ pattheti.

Yesaṃ dhammānaṃ ādito samudāgamaṇaṃ paññāyatīti yesaṃ khandhādidhammānaṃ uppatti paññāyati. Atthaṅgamato nirodhoti atthaṅgamaṇavasena tesameva abhāvo paññāyati. Kammasannissito vipākoti kusālākusalakammaṇissito vipāko kammaṃ amuñcitvā pavattanato vipākopi kammasannissitova nāma. Nāmasannissitaṃ rūpanti sabbarūpaṃ nāmaṃ gahetvā pavattanato nāmasannissitaṃ nāma jātaṃ. Jātiyā anugatanti sabbaṃ kammādikāṃ jātiyā anupaviṭṭhaṃ. Jarāya anusaṇanti jarāya patthaṭaṃ. Byādhinā abhibhūṭanti byādhidukkhena abhimadditaṃ. Maraṇena abbhāḷatanti maccunā abhihaṭaṃ pahaṭaṃ. Atāṇanti puttādīhipi tāyanaṣsa abhāvato atāyanaṃ anārakkhaṃ alabbhaṇeyyaṃ khemaṃ vā. Aleṇanti allīyituṃ nissayituṃ anaraḷaṃ, allīnānampi na

leṇakiccakaraṇaṃ. Asaraṇanti nissitānaṃ na bhayahāraṇaṃ, na bhayavināsaṇaṃ. Asaraṇibhūṭanti pure uppattiyā attano abhāveneva asaraṇaṃ, uppattisamakārameva asaraṇabhūṭanti attho.

19. Apucchasīti ettha a-iti padapūraṇamatte nipāto, pucchasitveva attho. Pavakkhāmi yathā pajānanti yathā pajānanto ācikkhati, evaṃ ācikkhissāmi. Upadhinidānā pabhavanti dukkhāti taṇhādiupadhinidānā jātiādidukkhavisesā pabhavanti.

Taṇhūpadhīti taṇhā eva taṇhūpadhi. Sassatucchedadiṭṭhi eva diṭṭhūpadhi. Rāgādikilesā eva kilesūpadhi. Puññādikammāni eva kammūpadhi. Tividhaduccaritāniyeva duccaritūpadhi. Kabaḷikārādayo āhārā eva āhārūpadhi. Dosapaṭigho eva paṭighūpadhi. Kammasamuṭṭhānā kammeneva gahitā pathavādayo catasso dhātuyova catasso upādinnadhātuyo upadhī. Cakkhādichājjhattikāni āyatanāni eva cha ajjhāttikāni āyatanāni upadhī. Cakkhuvīññāṇādichaviññāṇakāyāva cha viññāṇakāyā upadhī. Sabbampi dukkhaṃ dukkhamanaṭṭhenāti sabbatebhūmaṃ dukkhaṃ dussahanaṭṭhena upadhi.

20. Evaṃ upadhinidānato pabhavantesu dukkhesu -yo ve avidvāti gāthā. Tattha pajānanti saṅkhāre aniccādivasena jānanto. Dukkhasa jātippabhavānupassīti vaṭṭadukkhasa jātikāraṇaṃ “upadhī”ti anupassanto. Imissā gāthāya niddese vattabbaṃ natthi.

21. Sokapariddavañcāti sokañca paridevañca. Tathā hi te vidito esa dhammoti yathā yathā sattā jānanti, tathā tathā ñāpanavasena vidito esa tayā dhammoti.

Tattha tarantīti paṭhamamaggena diṭṭhogaṃ taranti. Uttarantīti duttiyamaggena kāmogaṃ tanukaraṇavasena uggantvā taranti. Patarantīti tameva niravasesappahānavasena tatiyamaggena visesena taranti. Samatikkamantīti bhavoghaavijjoghappahānavasena catutthamaggena sammā atikkamanti. Vītivattantīti phalaṃ paṇuṇitvā tiṭṭhanti.

22. Kittayissāmi te dhammanti nibbānadhammaṃ nibbānagāminipaṭipadādhammañca te desayissāmi. Diṭṭhe dhammeti diṭṭheva dukkhādidhamme, imasmiṃyeva vā attabhāve. Anītiṇanti attapaccakkhaṃ. Yaṃ viditvāti yaṃ dhammaṃ “sabbe saṅkhārā aniccā”tiādinā nayena sammasanto viditvā.

Tattha ādikalyāṇanti hitvāpi anuttaraṃ vivekasukhaṃ dhammaṃ tava kittayissāmi, tañca kho appaṃ vā bahuṃ vā kittayanto ādikalyāṇādippakārameva kittayissāmi. Ādimhi kalyāṇaṃ bhaddakaṃ anavajjameva katvā kittayissāmi. Majjhepi. Pariyosānēpi bhaddakaṃ anavajjameva katvā kittayissāmīti vuttaṃ hoti. Yasmiñhi bhagavā ekagāthampi desesi, sā samantabhaddakattā dhammassa paṭhamapādena ādikalyāṇā, duttiyatatiyapādehi majjhekalyāṇā, pacchimapādena pariyosānakalyāṇā. Ekānusandhikaṃ suttaṃ nidānena ādikalyāṇaṃ, nigamanena pariyosānakalyāṇaṃ, sesena majjhekalyāṇaṃ. Nānānusandhikaṃ suttaṃ paṭhamānusandhinā ādikalyāṇaṃ, pacchimena pariyosānakalyāṇaṃ, sesehi majjhekalyāṇaṃ.

Api ca sanidānauppattittā ādikalyāṇaṃ, veneyyānaṃ anurūpato atthassa aviparītātāya ca hetudāharaṇayuttato ca majjhekalyāṇaṃ, sotūnaṃ saddhāpaṭilābhajananaṃ nigamanena ca pariyosānakalyāṇaṃ.

Sakalo hi sāsanaḍhammo attano atthabhūtena sīlena ādikalyāṇo, samathavipassanāmaggaḥalehi majjhekalyāṇo, nibbānena pariyosānakalyāṇo. Sīlasamādhīhi vā ādikalyāṇo, vipassanāmaggehi majjhekalyāṇo, phalanibbānehi pariyosānakalyāṇo. Buddhasubodhitāya vā ādikalyāṇo, dhammasudhammatāya majjhekalyāṇo, saṅghasuppaṭṭipattiyā pariyosānakalyāṇo. Taṃ sutvā tathattāya paṭipannena adhigantabbāya abhisambodhiyā vā ādikalyāṇo, paccekabodhiyā majjhekalyāṇo, sāvakaḥodhiyā pariyosānakalyāṇo.

Suḃyamāno cesa nīvaraṇavikkhaḃbhaṇato bhavaṇeṇapi kalyāṇameva āvahaṭṭi ādikalyāṇo, paṭipajjiyamāno samathavipassanāsukhāvahaṇato paṭipattiyāpi kalyāṇameva āvahaṭṭi majjhekalyāṇo, tathāpaṭipanno ca paṭipattiphale niṭṭhite tāḍibhāvāvahaṇato paṭipattiphaleṇapi kalyāṇameva āvahaṭṭi pariyosānakalyāṇoti.

Yaṃ paṇesa bhagavā dhammaṃ desento sāsanaḃbrahmaḃcariyaṃ maggaḃbrahmaḃcariyaṃ pakāseti, nāṇāyehi dīpeti. Taṃ yaṭhānurūpaṃ atthasampattiyā sātthaṃ. Byañjanaḃsampattiyā sabyañjanaṃ. Saṅkāsaṇapakāsaṇavivaraṇavibhaḃjanaḃuttāṇikaraṇapaññattiatthapadaḃsamāyogato sātthaṃ. Akkhaṇapadaḃbyañjanaḃkāraṇiruttiniddesaḃsampattiyā sabyañjanaṃ. Atthaḃgambhīratāpaṭivedhaḃgambhīratāhi sātthaṃ. Dhammaḃgambhīratādesaṇāḃgambhīratāhi sabyañjanaṃ. Atthaḃpaṭibhāṇapaṭisaḃmbhidāvisayaḃto sātthaṃ. Dhammaṇiruttipaṭisaḃmbhidāvisayaḃto sabyañjanaṃ. Paṇḍitaḃvedanīyato saṇikkhaḃkaḃjaṇappaḃsāḍakanti sātthaṃ. Saddheyyato lokaḃjaṇappaḃsāḍakanti sabyañjanaṃ. Gambhīrāḃhippāyato sātthaṃ. Uttāṇapadaḃto sabyañjanaṃ. Upanetaḃbbassa abhāvato saḃkalapaṇipuṇṇabhāveṇa kevalapaṇipuṇṇaṃ. Apaṇetaḃbbassa abhāvato niddosaḃbhāveṇa paṇisuddhaṃ.

Api ca - paṭipattiyā adhigaḃmabyattito sātthaṃ. Paṇiyattiyā āḃgaḃmabyattito sabyañjanaṃ. Sīlāḍipaṇḃcadhammaḃkkhaṇḃdhaḃyuttato kevalapaṇipuṇṇaṃ. Nirupaḃkkilesato nittharaṇatthāya paḃvattito lokaḃmiḃsaṇiraḃpekkhaḃto ca paṇisuddhaṃ. Sikkhaṭṭayaḃpaṇiggaḃhitattā brahmaḃbhūtehi seṭṭhehi caṇitabbato, teḃsaṇḃ caṇiyabhāvato brahmaḃcariyaṃ.

Evaṃ paṇiyattidhammaṃ ḃassetvā idāṇi lokaḃttaraḃdhammaṃ ḃassetuṃ “cattāro saṇipaṭṭhāṇe”ti āha. Sattatiḃsaḃbodaḃhipakḃkhiyaḃdhamme ḃassetvā nibbaṭṭitaḃlokaḃttaraṃ ḃassetuṃ “nibbāṇaṇcā”ti āha. Nibbāṇaḃgāmiṇiṇḃca paṭipaḃdanti puḃbbabhāḃgaḃsīlaḃsamādhivipassanāḃdhammaṇḃca kittayaḃssāmi.

Dukkhe diṭṭheti dukkhaḃsacce saṇasaḃlakḃkhaṇeṇa diṭṭhe dukkhaḃsaccaṃ paḃkāseḃssāmi. Saḃmudayaḃdīsupi eseḃva nayo.

23. Taṇcāhaṃ abhiṇaḃdāmīti taṃ vuttaḃppakāraḃdhammaḃjotaḃkaṃ tava vacaṇaṃ ahaṃ paṭṭhayaṃmi. Dhammaḃmuttaḃmanti taṇca dhammaḃmuttaḃmaṃ abhiṇaḃdāmi.

Tattha maḃhato taḃmokaḃyassa paḃḃāḃḃnanti maḃhato avijjāṇāḃsissa cedaṇaṃ. Aṇiccaḃlakḃkhaṇavaḃseṇa eḃsī. Dukkhaḃlakḃkhaṇavaḃseṇa gaḃveḃsī. Aṇattaḃlakḃkhaṇavaḃseṇa saḃantaḃto paṇiyeḃsī. Maḃhato vipallāḃsassa paḃbhedaṇanti maḃhantaḃssa aḃsubhe subhaṇtiāḃdiḃvāḃsaḃvidhaḃssa vipallāḃsassa bhedaṇaṃ. Maḃhato taṇḃhāsaḃllassa abbaḃhaṇanti maḃhantaḃssa aṇtoḃtudaṇatṭheṇa taṇḃhākaṇṭakaḃssa luṇcaṇaṃ. Diṭṭhiḃsaṅghāṭassa viṇiveṭhaṇanti diṭṭhiyeḃva abbaḃcchiṇṇappaḃvattito saṅghaṭṭitaṭṭheṇa saṅghāṭo, taḃssa diṭṭhiḃsaṅghāṭassa niḃvaṭṭaṇaṃ. Māṇaḃdhaḃjassa paṭaṇanti uḃsitaṭṭheṇa uṇṇatiḃlakḃkhaṇassa māṇaḃdhaḃjassa paṭaṇaṃ. Abhiḃsaṅkhaṇassa vūpaḃsaḃmanti

puññādiabhisāṅkhārassa upasamaṇaṃ. Oghassa nittharaṇanti vaṭṭe osīdāpanassa kāmoghādioghassa nittharaṇaṃ nikkhamaṇaṃ. Bhārassa nikkhepananti rūpādipañcakkhandhabhārassa khipanaṃ chaḍḍanaṃ. Saṃsāravaṭṭassa upacchedanti khandhādipaṭipāṭisaṃsāravaṭṭassa hetunassanena ucchijjanaṃ. Santāpassa nibbāpananti kilesasantāpassa nibbutiṃ. Pariḷāhassa paṭipassaddhanti kilesapariḷāhassa vūpasamaṃ paṭipassambhanaṃ. Dhammadhajassa ussāpananti navavidhalokuttaradhammassa ussāpetvā ṭhapaṇaṃ. Paramatthaṃ amataṃ nibbānanti uttamatṭhena paramatthaṃ. Natthi etassa maraṇasaṅkhātāṃ matanti amataṃ. Kilesavisapaṭipakkhattā agadantipi amataṃ. Saṃsāradukkhaṭipakkhabhūtattā nibbutanti nibbānaṃ. Natthettha taṇhāsaṅkhātāṃ vānantipi nibbānaṃ.

Mahesakkhehi sattehi mahānubhāvehi sakkādīhi sattehi. Pariyesitoti pariyiṭṭho. Kahaṃ devadevoti devānaṃ atidevo kuhiṃ. Kahaṃ narāsabhoti uttamapuriso.

24. Uddhaṃ adho tiriyañcāpi majjheti ettha uddhanti anāgataddhā vuccati. Adhoti atītaddhā. Tiriyañcāpi majjheti paccuppannaddhā. Etesu nandiñca nivesanañca, panujja viññāṇanti etesu uddhādīsu taṇhañca diṭṭhinivesanañca abhisāṅkhāraṇaviññāṇaṃ panudehi. Panuditvā ca bhava na tiṭṭheti evaṃ sante duvidhepi bhava na tiṭṭheyya. Evaṃ tāva panujjasaddassa panudehīti imasmiṃ atthavikappe sambandho. Panuditvāti etasmiṃ pana atthavikappe bhava na tiṭṭheti ayameva sambandho. Etāni nandīnivesanaviññāṇāni panuditvā duvidhepi bhava na tiṭṭheyyāti.

Sahokāsavasena devaloko uddhaṃ. Apāyaloko adho. Manussaloko majjhe. Tattha kusalā dhammāti apāyaṃ muñcitvā upari paṭisandhidānato kusalā dhammā uddhanti vuccanti. Akusalā dhammā apāyesu paṭisandhidānato adhoti. Tadubhayavimuttattā abyākatā dhammā tiriyañcāpi majjheti vuccanti. Sabboparivasena arūpadhātu uddhaṃ. Sabbaadhovāsena kāmādhātu adho. Tadubhayantaravasena rūpadhātu majjhe. Kāyacittābādhakhananavasena sukhā vedanā uddhaṃ. Dukkhamanavasena dukkhā vedanā adho. Adukkhamasukhā vedanā majjhe. Attabhāvavasena paricchedaṃ dassento “uddhanti uddhaṃ pādatalā”tiādimāha. Tattha uddhaṃ pādatalāti pādatalato upari. Adho kesamatthakāti kesamatthakato adho. Majjheti dvinnāṃ antaraṃ.

Puññābhisaṅkhārasahagataṃ viññāṇanti terasavidhapuññābhisaṅkhārasampayuttaṃ kammaviññāṇaṃ. Apuññābhisaṅkhārasahagataṃ viññāṇanti dvādasavidhaapuññābhisaṅkhārasampayuttaṃ kammaviññāṇaṃ. Āneñjābhisaṅkhārasahagataṃ viññāṇanti catubbidhaṃ āneñjābhisaṅkhārasahagataṃ kammaviññāṇaṃ. Nujjāti khipa. Panujjāti atīva khipa. Nudāti luñca. Panudāti atīva luñca. Pajahāti chaḍḍehi. Vinodehīti dūraṃ karohi.

Kammabhavañcāti puññābhisaṅkhārācetanāva. Paṭisandhikañca punabbhavanti paṭisandhiyā rūpādipunabbhavañca. Pajahanto paṭhamamaggena, vinodento dutiyamaggena, byantī karonto tatiyamaggena, anabhāvaṃ gamento catutthamaggena. Kammabhava na tiṭṭheyyāti puññādiabhisāṅkhāre na tiṭṭheyya.

25. Etāni vinodetvā bhava atitṭhanto eso -evaṃ vihārīti gāthā. Tattha idhevāti imasmiṃyeva sāsane, imasmiṃyeva vā attabhāve. Imissā gāthāya niddeso uttānatthova.

26. Sukittitaṃ gotamanūpadhīkanti ettha anūpadhīkanti nibbānaṃ, taṃ sandhāya bhagavantaṃ ālapanto āha - “sukittitaṃ gotamanūpadhīka”nti.

Niddese kilesā cāti upatāpanaṭṭhena rāgādayo kilesā ca rāsaṭṭhena vipākabhūtā pañcakkhandhā ca kusalādiabhisāṅkhārā cetanā ca “upadhī”ti vuccanti kathīyanti. Upadhippahānaṃ tadaṅgappahānena, upadhivūpasamaṃ vikkhambhanappahānena, upadhipaṭṭinissaggaṃ samucchedappahānena upadhipaṭṭipassaddhaṃ phalenāti.

27. Na kevalaṃ dukkhameva pahāsi - te cāpīti gāthā. Tattha aṭṭhitanti sakkaccaṃ, sadā vā. Taṃ taṃ namassāmīti tasmā taṃ namassāmi. Sameccāti upagantvā. Nāgāti bhagavantaṃ ālapanto āha.

Niddese sameccāti jānitvā, ekato hutvā vā. Abhisameccāti paṭivijjhitvā. Samāgantvāti sammukhā hutvā. Abhisamāgantvāti samīpaṃ gantvā. Sammukhāti sammukhe. Āguṃ na karotīti pāpaṃ na karoti.

28. Idāni naṃ bhagavā “addhā hi bhagavā pahāsi dukkha”nti evaṃ tena brāhmaṇena viditopi attānaṃ anupanetvāva pahīnadukkhena puggalena ovaḍanto “yaṃ brāhmaṇa”nti gāthamāha. Tassattho - yaṃ taṃ abhijānanto “ayaṃ bāhitapāpattā brāhmaṇo, vedehi gatattā vedagū, kiñcanābhāvā akiñcano, kāmesu ca bhavesu ca asattattā kāmabhava asatto”ti jaññā jāneyyāsi. Addhā hi so oghamimaṃ atāri, tiṇṇo ca pāraṃ akhilo akaṅkho.

Niddese rāgakiñcananti rāgapalibodhaṃ. Dosakiñcanantiādipi eseva nayo. Kāmoghaṃ tiṇṇo anāgāmimaggena. Bhavoghaṃ tiṇṇo arahattamaggena. Diṭṭhoghaṃ tiṇṇo sotāpattimaggena. Avijjoghaṃ tiṇṇo arahattamaggena. Saṃsārapathaṃ tiṇṇo kusalākusalakammappabhedenāti. Uttiṇṇo paṭhamamaggena. Nittiṇṇo dutiyamaggena. Atikkanto tatiyamaggena. Samatikkanto catutthamaggena. Vītivatto phalena.

29. Kiñca bhiyyo - vidvā ca yoti gāthā. Tattha idhāti imasmiṃ sāsane, attabhāve vā. Visajjāti vosajjitvā.

Niddese sajjanti muñcanaṃ. Visajjanti vosajjanaṃ. Sesam sabbattha pākaṭameva. Evaṃ bhagavā idampi suttaṃ arahattanikūṭeneva desesi. Desanāpariyosāne ca vuttasadiṣo eva dhammābhisamayo ahoṣīti.

Saddhammapajjotikāya cūḷaniddesa-aṭṭhakathāya

Mettaḡumāṇavasuttaniddesavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Dhotakamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā

30. Pañcame dhotakasutte - vācābhikaṅkhāmīti vācaṃ abhikaṅkhāmi. Sikkhe nibbānamattanoti attano rāgādīnaṃ nibbānatthāya adhisīlādīni sikkheyya. Niddese apubbaṃ natthi.

31. Itoti mama mukhato.

Niddese ātappanti kilesatāpanaṃ. Ussāhanti asaṅkocaṃ. Ussolhīnti balavavīriyaṃ. Thāmanti asithilaṃ. Dhitinti dhāraṇaṃ. Vīriyaṃ karohīti parakkamaṃ karohi. Chandaṃ janehīti ruciṃ uppādehi.

32. Evaṃ vutte attamano dhotako bhagavantaṃ abhitthavamāno kathamkathāpamokkhaṃ yācanto “passāmaha”nti gāthamāha. Tattha passāmahaṃ devamanussaloketi passāmi ahaṃ devamanussaloke. Taṃ taṃ namassāmīti taṃ evarūpaṃ taṃ namassāmi. Pamuñcāti pamocehi.

Niddese paccekabuddhāti taṃ taṃ ārammaṇaṃ pāṭiyekkaṃ catusaccaṃ sayameva buddhā paṭivedhappattāti paccekabuddhā. Sīhasīhoti achambhitaṭṭhena sīhānaṃ atisīho. Nāganāgoti nikkilesaṭṭhena, mahantaṭṭhena vā nāgānaṃ atināgo. Gaṇigaṇīti gaṇavantānaṃ atīva gaṇavā. Munimunīti ñāṇavantānaṃ atīva ñāṇavā. Rājarājāti uttamarājā. Muñca manti mocehi maṃ. Pamunca manti nānāvidhena muñcehi maṃ. Mocehi manti sithilaṃ karohi maṃ. Pamocehi manti atīva sithilaṃ karohi maṃ. Uddhara manti maṃ saṃsārapaṅkā uddharitvā thale paṭiṭṭhāpehi. Samuddhara manti sammā uddharitvā thale paṭiṭṭhāpehi maṃ. Vuṭṭhāpehīti vicikicchāsallato apanetvā visuṃ karaṇavasena uṭṭhāpehi.

33. Athassa bhagavā attādhīnameva kathamkathāpamokkhaṃ oghataraṇamukhena dassento “nāha”nti gāthamāha. Tattha nāhaṃ sahissāmīti ahaṃ na sahissāmi na sakkomi. Na vāyamiṣṣāmīti vuttaṃ hoti. Pamocanāyāti pamocetuṃ. Kathamkathinti sakaṅkhaṃ. Taresīti tareyyāsi.

Niddese na īhāmīti payogaṃ na karomi. Na samīhāmīti atīva payogaṃ na karomi. Assaddhe puggaleti ratanattaye saddhāviraḥite puggale. Acchandiketi maggaphalatthaṃ ruciviraḥite. Kusīteti samādhiviraḥite. Hīnavīriyeti nibbīriye. Appaṭipajjamāneti paṭipattiyā na paṭipajjamāne.

34. Evaṃ vutte attamanataro dhotako bhagavantaṃ abhitthavamāno anusāsanīṃ yācanto “anusāsa brahme”ti gāthamāha. Tattha brahmeti seṭṭhavadanamaṃ. Tena bhagavantaṃ āmantayamāno āha “anusāsa brahme”ti. Vivekadhammanti sabbasaṅkhāravivekaṃ nibbānadhammaṃ. Abyāpajjamānoti nānappakāraṃ anāpajjamāno. Idheva santoti idheva samāno. Asitoti anissito.

35-37. Ito parā dve gāthā mettagūsutte vuttanayā eva. Kevalaṅhi tattha dhammaṃ, idha santinti ayaṃ viśeso. Tatiyagāthāyapi pubbaḍḍhaṃ tattha vuttanayameva. Aparāḍḍhe saṅgoti sajjanaṭṭhānaṃ, laggananti vuttaṃ hoti. Sesāṃ sabbattha pākaṭameva.

Evaṃ bhagavā idampi suttaṃ arahattanikūṭeneva desesi, desanāpariyosāne ca vuttasadiṣṭo eva dhammābhisamayo ahoṣīti.

Saddhammapajjotikāya cūḷaniddesa-aṭṭhakathāya

Dhotakamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Upasīvamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā

38. Chaṭṭhe upasīvasutte - mahantaṃoghanti mahantaṃ oghaṃ. Anissitoti puggalaṃ vā dhammaṃ vā anallīno. No viśahāmīti na sakkomi. Ārammaṇanti nissayaṃ. Yaṃ nissitoti yaṃ dhammaṃ vā puggalaṃ vā nissito.

Niddese kāmoghanti anāgāmimaggena kāmoghaṃ. Arahattamaggena bhavoghaṃ. Sotāpattimaggena diṭṭhoghaṃ. Arahattamaggena avijjoghaṃ tareyyaṃ. Sakyakulā pabbajitoti bhagavato uccākulaparidīpanavasena vuttaṃ. Ālambaṇanti avattharitvā ṭhānaṃ. Nissayanti allīyanaṃ. Upanissayanti apassayanaṃ.

39. Idāni yasmā brāhmaṇo ākiñcaññāyatanaḷābhī tañca santampi nissayaṃ na jānāti. Tenassa bhagavā tañca nissayaṃ uttariñca niyyānapathaṃ dassento “ākiñcañña”nti gāthamāha. Tattha pekkhamānoti taṃ ākiñcaññāyatanaṃ samāpattiṃ sato samāpajjitvā vuṭṭhahitvā ca aniccādivasena passamāno. Natthīti nissāyāti taṃ “natthi kiñcī”ti pavattaṃ samāpattiṃ ārammaṇaṃ katvā. Tarassu oghanti tato pabhuti pavattāya vipassanāya yathānurūpaṃ catubbidhampi oghaṃ tarassu. Kathāhīti kathaṃkathāhi. Taṇhakkhayaṃ nattamahābhīpassāti rattindivaṃ nibbānaṃ vibhūtaṃ katvā passa. Etenassa diṭṭhadhammasukhavihāraṃ kathesi.

Niddese taññeva viññāṇaṃ abhāvetīti ākāsālambaṇaṃ katvā pavattamahaggaṭaviññāṇaṃ abhāveti abhāvaṃ gameti. Vibhāvetīti vividhā abhāvaṃ gameti. Antaradhāpetīti adassanaṃ gameti. Natthi kiñcīti passatīti antamaso bhaṅgamattampissa natthīti passati.

40. Idāni “kāme pahāyā”ti sutvā vikkhambhanavasena attanā pahīne kāme sampassamāno “sabbesū”ti gāthamāha. Tattha hitvā maññanti aññaṃ tato heṭṭhā chabbidhampi samāpattiṃ hitvā. Saññāvimokkhe parameti sattaṃ saññāvimokkhesu uttame ākiñcaññāyatane. Tiṭṭhe nu so tattha anānuyāyīti so puggalo tattha ākiñcaññāyatanaḷābhīloke avigacchamāno tiṭṭheyya nūti pucchati.

Niddese aviccamānoti aviyujjamāno. Avigacchamānoti viyogaṃ anāpajjamāno. Anantaradhāyamānoti antaradhānaṃ anāpajjamāno. Aparihāyamānoti anantarā parihānaṃ anāpajjamāno.

41-42. Athassa bhagavā saṭṭhikappasahassamattakamyeva ṭhānaṃ anujānanto catutthaṃ gāthamāha. Evaṃ tassa tattha ṭhānaṃ sutvā idānissa sassatucchedabhāvaṃ pucchanto “tiṭṭhe ce”ti gāthamāha. Tattha pūgampi vassānanti anekasaṅkhyampi vassānaṃ, gaṇanarāsinti attho. “Pūgampi vassānī”tipi pāṭho. Tattha vibhattibhāyena sāmivacanassa paccattavacanaṃ kātabbhaṃ, pūganti vā etassa bahūnīti attho vattabbo. “Pūgānī”ti vāpi paṭhanti, purimāpāṭhoyeva sabbasundaro. Tattheva so sīti siyā vimuttoti so puggalo tatthevākiñcaññāyatane nānādukkhehi vimutto sītibhāvappatto bhavēyya, nibbānappatto sassato hutvā tiṭṭheyyāti adhippāyo. Cavetha viññāṇaṃ tathāvidhassāti “udāhu tathāvidhassa viññāṇaṃ anupādāya parinibbāyēyyā”ti ucchedaṃ pucchati, “paṭisandhiggahaṇatthaṃ vāpi bhavēyyā”ti paṭisandhimpī tassa pucchati.

Tassa viññāṇaṃ caveyyāti tassa ākiñcaññāyatane uppannassa viññāṇaṃ cutiṃ pāpuṇēyya. Ucchijjēyyāti ucchedaṃ bhavēyya. Vinasēyyāti vināsaṃ pāpuṇēyya. Na bhavēyyāti abhāvaṃ gameyya. Upapannassāti paṭisandhivasena upapannassa.

43. Athassa bhagavā ucchedasassataṃ anupagamma tatthupapannassa ariyasāvakassa anupādāya parinibbānaṃ dassento “accī yathā”ti gāthamāha. Tattha atthaṃ paletīti atthaṃ gacchati. Na upeti saṅkhanti “asukāṃ nāma disaṃ gato”ti vohāraṃ na gacchati. Evaṃ munī nāmakāyā vimuttoti evaṃ tattha uppanno sekkhamuni pakatiyā pubbeva rūpakāyā vimutto, tattha catutthamaggaṃ nibbattētvā dhammakāyassa pariññātattā puna nāmakāyāpi vimutto ubhatobhāgavimutto khīṇāsavo hutvā anupādānibbānasaṅkhātāṃ atthaṃ paleti na upeti saṅkhaṃ “khattiyo vā brāhmaṇo vā”ti evamādikaṃ.

Niddese khittāti calitā. Ukkhittāti aticalitā. Nunnāti papphoṭiyā. Paṇunnāti dūrīkatā. Khambhitāti paṭikkamāpitā. Vikkhambhitāti na santike katā.

44. Idāni “atthaṃ paletī”ti sutvā tassa yoniso atthamasallakkhento “atthaṅgato so”ti gāthamāha. Tassattho - so atthaṅgato udāhu natthi, udāhu ve sassatiyā sassatabhāvena arogo avipariṇāmadhammo soti evaṃ taṃ me munī sādhu byākarohi. Kiṃkāraṇā? Tathā hi te vidito esa dhammoti.

Niddese niruddhoti nirodhaṃ patto. Ucchinnoti ucchinnasantāno. Vinaṭṭhoti vināsaṃ patto.

45. Athassa bhagavā tathā avattabbataṃ dassento “atthaṅgatassā”ti gāthamāha. Tattha atthaṅgatassāti anupādāparinibbutassa. Na pamāṇamatthīti rūpādipamāṇaṃ natthi. Yena naṃ vajjunti yena rāgādinā naṃ vadeyyuṃ. Sabbesu dhammesūti sabbesu khandhādidhammesu.

Niddese adhivacanāni cāti sirivaḍḍhako dhanavaḍḍhakotiādayo hi vacanamattaṃyeva adhikāraṃ katvā pavattā adhivacanā nāma. Adhivacanānaṃ pathā adhivacanapathā nāma. “Abhisaṅkharontīti kho, bhikkhave, tasmā saṅkhārā”ti evaṃ niddhāritvā sahetukaṃ katvā vuccamānā abhilāpā nirutti nāma. Niruttīnaṃ pathā niruttipathā nāma. “Takko vitakko saṅkappo”ti evaṃ tena tena pakārena paññāpanato paññatti nāma. Paññattīnaṃ pathā paññattipathā nāma. Sesaṃ sabbattha pākaṭameva.

Evaṃ bhagavā idampi suttaṃ arahattanikūṭeneva desesi, desanāpariyosāne ca vuttasadisova dhammābhisamayo ahoṣīti.

Saddhammappajjotikāya cūlaniddesa-aṭṭhakathāya

Upasāvamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Nandamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā

46. Sattame nandasutte - paṭhamagāthāyattho - loke khattiyādayojanā ājīvakaniḡaṇṭhādike sandhāya “santi loke munayo”ti vadanti. Tayidaṃ kathaṃsūti kiṃ nu kho te samāpattiñāṇādinā ñāṇena upapannattā ñāṇūpapannaṃ muni no vadanti, evaṃvidhaṃ nu vadanti, udāhu ve nānappakārakena lūkhajīvitasāṅkhātena jīvitenūpapannanti.

Niddese aṭṭhasamāpattiñāṇena vāti paṭhamajjhānādiaṭṭhasamāpattisampayuttañāṇena vā. Pañcābhiññāñāṇena vāti pubbenivāsādiḡānanañāṇena vā.

47. Athassa bhagavā tadubhayampi paṭikkhipitvā muniṃ dassento “na diṭṭhiyā”ti gāthamāha.

48. Idāni “diṭṭhādīhi suddhī”ti vadantānaṃ vāde kaṅkhāpahānatthaṃ “ye kecime”ti pucchati. Tattha anekarūpenāti kotūhalamaṅgalādināpi. Tattha yatā carantāti tattha sakkāyadiṭṭhiyā guttā viharantā.

49. Athassa tathā suddhiabhāvaṃ dīpento bhagavā catutthaṃ gāthamāha.

50. Evaṃ “nātarīṃsū”ti sutvā idāni yo atari, taṃ sotukāmo “ye kecime”ti pucchati. Athassa bhagavā oghatiṇṇamukhena jātījarātiṇṇe dassento chaṭṭhaṃ gāthamāha.

51. Tattha nivutāti ovuṭṭā pariyaṇaddhā. Ye sīdhāti ye su idha, ettha ca su-iti nipātamattaṃ. Taṇhaṃ pariññāyāti tīhi pariññāhi taṇhaṃ parijānitvā. Sesam sabbattha pubbe vuttanayattā pākaṭameva.

52. Evaṃ bhagavā arahattanikūṭeneva desanaṃ niṭṭhāpesi, desanāpariyosāne pana nando bhagavato bhāsitaṃ abhinandamāno etābhinandāmīti gāthamāha. Idhāpi ca pubbe vuttasadiso eva dhammābhisamayo ahoṣīti.

Saddhammappajjotikāya cūḷaniddesa-aṭṭhakathāya

Nandamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Hemakamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā

53. Aṭṭhame hemakasutte - ye me pubbe viyākamsūti ye bāvariādayo pubbe mayhaṃ sakaṃ laddhiṃ viyākamsu. Huraṃ gotamasāsanāti gotamasāsanato pubbataraṃ. Sabbaṃ taṃ takkavaḍḍhananti sabbaṃ taṃ kāmavitakkādivaḍḍhanaṃ.

Ye caññe tassa ācariyāti ye ca aññe tassa bāvariyaṃ ācāre sikkhāpakā ācariyā. Te sakaṃ diṭṭhinti te ācariyā attano diṭṭhiṃ. Sakaṃ khantinti attano khamanaṃ. Sakaṃ rucinti attano rocanaṃ. Vitakkavaḍḍhananti kāmavitakkādivitakkānaṃ uppādanaṃ punappunaṃ pavattanaṃ. Saṅkappavaḍḍhananti kāmasaṅkappādīnaṃ vaḍḍhanaṃ. Imāni dve padāni sabbasaṅgāhikavasena vuttāni. Idāni kāmavitakkādi ke sarūpato dassetuṃ “kāmavitakkavaḍḍhana”ntiādinā nayena navavitakke dassesi.

54. Taṇhānigghātananti taṇhāvināsaṃ.

55-56. Athassa bhagavā taṃ dhammaṃ ācikkhanto “idhā”ti gāthādvayamāha. Tattha etadaññāya ye satāti etaṃ nibbānaṃ padamaccutaṃ “sabbe saṅkhārā aniccā”tiādinā nayena vipassantā anupubbena jānitvā ye kāyānupassanāsatiādihi satā. Diṭṭhadhammābhinibbutāti viditadhammattā diṭṭhadhammā ca rāgādinibbānena ca abhinibbutā. Sesam sabbattha pākaṭameva.

Evaṃ bhagavā idampi suttaṃ arahattanikūṭeneva desesi, desanāpariyosāne ca pubbasadiso eva dhammābhisamayo ahoṣīti.

Saddhammappajjotikāya cūḷaniddesa-aṭṭhakathāya

Hemakamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Todeyyamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā

57. Navame todeyyasutte - vimokkho tassa kīdisoti tassa kīdiso vimokkho icchitabboti pucchati.

58. Idānissa aññavimokkhābhāvaṃ dassento bhagavā dutiyaṃ gāthamāha. Tattha vimokkho tassa nāparoti tassa añño vimokkho natthi.

59. Evaṃ “taṇhakkhaya eva vimokkho”ti vuttepi tamatthaṃ asallakkhento “nirāsaso so uda āsasāno”ti puna pucchati. Tattha uda paññakappīti udāhu samāpattiñāḍḍinā ñāṇena taṇhākappaṃ vā diṭṭhikappaṃ vā kappayati.

60. Athassa bhagavā taṃ ācikkhanto catutthaṃ gāthamāha. Tattha kāmabhaveti kāme ca bhava ca.

Rūpe nāsīsati catusamuṭṭhānike rūpārammaṇe chandarāgavasena na pattheti. Saddhādīsupi eseṇa nayo. Palibodhaṭṭhena rāgo eva kiñcanaṃ rāgakiñcanaṃ madanaṭṭhena vā. Dosakiñcanaṃ dīsupi eseṇa nayo. Sesam sabbattha pākaṭameva.

Evam bhagavā idampi suttaṃ arahattanikūṭeneva desesi, desanāpariyosāne ca pubbasadiso eva dhammābhisamayo ahoṣīti.

Saddhammappajjotikāya cūlaniddesa-aṭṭhakathāya

Todeyyamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Kappamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā

61. Dasame kappasuttaniddese - majjhe sarasminti purimacchimakoṭipaṇṇābhāvato majjhabhūte saṃsāreti vuttaṃ hoti. Tiṭṭhatanti tiṭṭhamānānaṃ. Yathāyidaṃ nāparaṃ siyāti yathā idaṃ dukkhaṃ puna na bhaveyya.

Āgamananti pubbantato idhāgamaṇaṃ. Gamananti ito paralokagamaṇaṃ. Gamaṇāgamaṇanti tadubhayavasena vuttaṃ. Kālanti maraṇakālaṃ. Gatīti nibbatti. Bhavābhavoti bhavato bhavo. Cuti cāti bhavato cavanañca. Upapatti cāti cutassa upapatti ca. Nibbatti cāti pātubhāvo ca. Bhedo cāti khandhabhedo ca. Jāti cāti jananañca. Jarā cāti hāni ca. Maraṇāñcāti jīvitindriyassa cāgo ca. Purimāpi koṭi na paṇṇāyatīti pubbāpi koṭi natthi na saṃvijjati. Tathā pacchimāpi koṭi.

Ettakā jātiyoti etaparamā jātiyo. Vaṭṭaṃ vattīti saṃsārapavatti. Tato paraṃ na vattatīti tato uddhaṃ nappavattati. Hevaṃ natthīti evaṃ natthi na saṃvijjati. Hi-iti nipāto. Anamataggoyanti ayaṃ saṃsāro aviditaggo.

Avijjānīvaraṇānanti avijjāya āvaritānaṃ. Taṇhāsaṃyojanānanti kāmarāgasāṅkhātataṇhābandhanabaddhānaṃ. Sandhāvatanti kāmādhātuyā punappunaṃ dhāvantānaṃ. Saṃsaratanti rūpārūpadhātuyā saṃsaratānaṃ. Dukkhaṃ paccaṇubhūṭanti kāyikacetasaṅkhādukkaṃ anubhūtaṃ vinditaṃ. Tibbanti bahalaṃ. Byasananti avaḍḍhi vināso. Kaṭasī vaḍḍhitāti susāṇavaḍḍhitaṃ. Alamevāti yuttameva. Sabbasaṅkhāresūti tebhūmakasaṅkhāresu. Nibbinditunti ukkaṇṭhituṃ. Virajjitunti virāgaṃ uppādetuṃ. Vimuccitunti mocetuṃ. Vaṭṭaṃ vattissatīti saṃsārapavattaṃ tebhūmakavaṭṭaṃ anāgate pavattissati. Tato paraṃ na vattissatīti tato uddhaṃ anāgate saṃsārapavattaṃ nappavattissati. Jātibhayeti jātiṃ paṭicca uppajjanakabhaye. Jarābhayādīsupi eseṇa nayo.

62-63. Athassa bhagavā tamatthaṃ byākaronto uparūparigāthāyo abhāsi. Dutiyagāthā vuttatthāyeṇa. Tatiyagāthāya akiñcanaṃ kiñcanaṃ paṭipakkhaṃ. Anādānanti ādānapaṭipakkhaṃ, kiñcanaṃ ādānavūpasamanti vuttaṃ hoti. Anāparaṃ aparapaṭibhāgaḍḍipavirahitaṃ, seṭṭhanti vuttaṃ hoti.

64. Catutthagāthāya na te mārassa paddhagūti te mārassa paddhacarā paricārikā sissā na honti.

Mahājanaṃ pāse niyojetvā māretīti māro. Akusalakamme niyuttattā kaṇho. Chasu devalokesu adhipatittā adhipati. Akusalānaṃ dhammānaṃ antaṃ gatattā antagū. Pāpajanaṃ na muñcatīti namuci. Sativippavāsappamattapuggalānaṃ ñātakoti pamattabandhu. Sesam sabbattha pākaṭameva.

Evam bhagavā idampi suttaṃ arahattanikūṭeneva desesi, desanāpariyosāne ca pubbasadisova dhammābhisamayo ahoṣīti.

Saddhammappajjotikāya cūḷaniddesa-aṭṭhakathāya

Kappamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā niṭṭhitā.

11. Jatukaṇṇimāṇavasuttaniddesavaṇṇanā

65. Ekādasame jatukaṇṇisutte - sutvānaḥaṃ vīra akāmakāminti ahaṃ “itipi so bhagavā”tiādinā nayena vīra kāmānaṃ akāmanato akāmakāmiṃ buddhaṃ sutvā. Akāmamāgamanti nikkāmaṃ bhagavantaṃ pucchituṃ āgatomhi. Sahajanettāti saha jātasabbaññutaññācakkhu. Yathātacchanti yathātathaṃ. Brūhi meti puna yācanto bhaṇāti. Yācanto hi sahasakkhattampi bhaṇeyya, ko pana vādo dvikkhattuṃ.

Itipi so bhagavā ahaṃ sammāsambuddhoti imesaṃ padānaṃ attho heṭṭhā vuttova. Vijjāhi pana caraṇena ca sampannattā vijjācaraṇasampanno. Tattha vijjāti tissopi vijjā aṭṭhapi vijjā. Tisso vijjā bhayabheravasutte vuttanayena veditabbā, aṭṭha ambatṭhasutte. Tattha hi vipassanāñāṇena manomayiddhiyā ca saha cha abhiññā pariggahetvā aṭṭha vijjā vuttā. Caraṇanti sīlasaṃvaro indriyesu guttadvāratā bhojane mattaññutā jāgariyānuyogo satta saddhammā cattāri rūpāvacarajjhānānīti ime pannarasa dhammā veditabbā. Imeyeva hi pannarasa dhammā yasmā etehi carati ariyasāvako gacchatī amataṃ disaṃ, tasmā “caraṇa”nti vuttā. Yathāha - “idha, mahānāma, ariyasāvako sīlavā hotī”ti sabbaṃ majjhimaapaṇṇāsake vuttanayena veditabbā. Bhagavā imāhi vijjāhi iminā ca caraṇena samannāgato, tena vuccati vijjācaraṇasampannoti. Tattha vijjāsampadā bhagavato sabbaññutaṃ pūretvā ṭhitā, caraṇasampadā mahākāruṇikataṃ. So sabbaññutāya sabbasattānaṃ atthānatthaṃ ṇatvā mahākāruṇikatāya anattaṃ parivajjetvā atthe niyojete, yathā taṃ vijjācaraṇasampanno. Tenassa sāvakaṃ suppaṭipannā honti, no duppaṭipannā, vijjācaraṇavipannānañhi sāvakaṃ attantapādayo viya.

Sobhanagamanattā sundaraṃ ṭhānaṃ gatattā sammā gatattā sammā ca gadattā sugato. Gamanampi hi gataṃ vuccati. Tañca bhagavato sobhanaṃ parisuddhamanavajjaṃ. Kiṃ pana tanti? Ariyamaggo. Tena hesa gamanena khemaṃ disaṃ asajjamāno gataṃ sobhanagamanattā sugato. Sundarañcesā ṭhānaṃ gataṃ amataṃ nibbānanti sundaraṃ ṭhānaṃ gatattāpi sugato. Sammā ca gataṃ tena tena maggena pahīne kilese puna apaccāgacchanto. Vuttañhetuṃ -

“Sotāpattimaggena ye kilesā pahīnā, te kilese na puneti na pacceti na paccāgacchatīti sugato...pe... arahattamaggena ye kilesā pahīnā, te kilese na puneti na pacceti na paccāgacchatīti sugato”ti.

Sammā vā gataṃ dīpaṇkarapādamūlato pabhūti yāva bodhimaṇḍā tāva samatimsapāramīpūrikāya sammā paṭipattiyā sabbalokassa hitasukhameva karonto sassataṃ ucchedaṃ kāmasukhaṃ attakilamathanti ime ca ante anupagacchanto gataṃ sammā gatattāpi sugato. Sammā cesa gadati yuttaṭṭhānesu yuttameva vācaṃ bhāsatīti sammā gadattāpi sugato.

Tatridaṃ sādhaḥasuttaṃ -

“Yaṃ tathāgato vācaṃ jānāti abhūtaṃ ataccaṃ anattaṃsaṃhitā, sā ca

paresaṃ appiyā amanāpā, na taṃ tathāgato vācaṃ bhāsati. Yampi tathāgato vācaṃ jānāti bhūtaṃ tacchaṃ anattasaṃhitāṃ, sā ca paresaṃ appiyā amanāpā, tampi tathāgato vācaṃ na bhāsati. Yañca kho tathāgato vācaṃ jānāti bhūtaṃ tacchaṃ atthasaṃhitāṃ, sā ca paresaṃ appiyā amanāpā, tatra kālaññū tathāgato hoti tassā vācāya veyyākaraṇāya. Yaṃ tathāgato vācaṃ jānāti abhūtaṃ atacchaṃ anattasaṃhitāṃ. Sā ca paresaṃ piyā manāpā, na taṃ tathāgato vācaṃ bhāsati. Yampi tathāgato vācaṃ jānāti bhūtaṃ tacchaṃ anattasaṃhitāṃ, sā ca paresaṃ piyā manāpā, tampi tathāgato vācaṃ na bhāsati. Yañca kho tathāgato vācaṃ jānāti bhūtaṃ tacchaṃ atthasaṃhitāṃ, sā ca paresaṃ piyā manāpā, tatra kālaññū tathāgato hoti tassā vācāya veyyākaraṇāya”ti.

Evam sammā gadattāpi sugatoti veditabbo.

Sabbathā viditalokattā pana lokavidū. So hi bhagavā sabhāvato samudayato nirodhato nirodhūpāyatoti sabbathā lokaṃ avedi aññāsi paṭivijjhi. Yathāha -

“Yattha kho, āvuso, na jāyati na jīyati na mīyati na cavati na upapajjati, nāhaṃ taṃ gamanena lokassa antaṃ ñāteyyaṃ daṭṭheyyaṃ patteyyanti vadāmi. Na cāhaṃ, āvuso, appatvāva lokassa antaṃ dukkhassa antakiriyaṃ vadāmi. Api cāhaṃ, āvuso, imasmiṃyeva byāmamatte kaḷevare sasaññimhi samanake lokañca paññāpemi lokasamudayañca lokanirodhañca lokanirodhagāminiñca paṭipadaṃ.

“Gamanena na pattabbo, lokassanto kudācanaṃ;
Na ca appatvā lokantaṃ, dukkhā atthi pamocanaṃ.

“Tasmā have lokavidū sumedho, lokantagū vusitabrahmacariyo;
Lokassa antaṃ samitāvi ñatvā, nāsīsati lokamimaṃ parañcā”ti.

Api ca - tayo lokā saṅkhāraloko sattaloko okāsalokoti. Tattha “eko loko sabbe sattā āhāraṭṭhitikā”ti āgataṭṭhāne saṅkhāraloko veditabbo. “Sassato lokoti vā asassato lokoti vā”ti āgataṭṭhāne sattaloko.

“Yāvatā candimasūriyā pariharanti, disā bhanti virocamānā;
Tāva sahasadhā loko, ettha te vattatī vaso”ti. -

Āgataṭṭhāne okāsaloko. Tampi bhagavā sabbathā avedi. Tathā hissa “eko loko sabbe sattā āhāraṭṭhitikā. Dve lokā nāmañca rūpañca. Tayo lokā tisso vedanā. Cattāro lokā cattāro āhārā. Pañca lokā pañcupādānakkhandhā. Cha lokā cha ajjhattikāni āyatanāni. Satta lokā satta viññāṇaṭṭhitiyo. Atṭha lokā atṭha lokadhammā. Nava lokā nava sattāvāsā. Dasa lokā dasāyatanāni. Dvādasa lokā dvādasāyatanāni. Atṭhārasalokā atṭhārasa dhātuyo”ti ayaṃ saṅkhāralokopi sabbathā vidito.

Yasmā panesa sabbesampi sattānaṃ āsayaṃ jānāti, anusayaṃ jānāti, caritaṃ jānāti, adhimuttiṃ jānāti, apparajakkhe mahārajakkhe tikkhindriye mudindriye, svākāre dvākāre, suviññāpaye duviññāpaye, bhabbe abhabbe satte jānāti. Tasmāssa sattalokopi sabbathā vidito. Yathā ca sattaloko, evaṃ okāsalokopi. Tathā hesa ekaṃ cakkavāḷaṃ āyāmato ca vitthārato ca yojanānaṃ dvādasa satasahassāni catutimsa satāni ca paññāsañca yojanāni. Parikkhepato -

Sabbaṃ satasahassāni, chattimsa parimaṇḍalaṃ;
Dasa ceva sahasāni, aḍḍhuddhāni satāni ca.

Tattha -

Duve satasahassāni, cattāri nahutāni ca;
Ettakaṃ bahalattena, saṅkhātāyaṃ vasundharā.

Tassāyeva sandhāraṃ -

Cattāri satasahassāni, aṭṭheva nahutāni ca;
Ettakaṃ bahalattena, jalaṃ vāte patiṭṭhitaṃ.

Tassāpi sandhāraṃ -

Nava satasahassāni, māluta nabhamuggato;
Saṭṭhi ceva sahasāni, esā lokassa saṅṭhiti.

Evaṃ saṅṭhite cettha yojanānaṃ -

Caturāsīti sahasāni, ajjhogāḷho mahaṇṇave;
Accuggato tāvadeva, sineru pabbatuttamo.

Tato upaḍḍhupaḍḍhena, pamāṇena yathākkamaṃ;
Ajjhogāḷhuggatā dibbā, nānāratanaṇṇatā.

Yugandharo īsadharo, karavīko sudassano;
Nemindharo vinatako, assakaṇṇo giri brahā.

Ete satta mahāselā, sinerussa samantato;
Mahārājānamāvāsā, devayakkhanisevitā.

Yojanānaṃ satānuccho, himavā pañca pabbato;
Yojanānaṃ sahasāni, tīṇi āyativatthato.

Caturāsītisahasāni, kūṭhehi paṭimaṇḍito;
Tipañcayojanakkhandha-parikkhepā nagavhayā.

Paññāsayojanakkhandha-sākhāyāmā samantato;
Satayojanavithiṇṇā, tāvadeva ca uggatā;
Jambū yassānubhāvena, jambudīpo pakāsito.

Yañcetaṃ jambuyā pamāṇaṃ, etadeva asurānaṃ cittapāṭaliyā, garuḷānaṃ
simbalirukkhassa, aparagoyāne kadambassa, uttarakurūsu kapparukkhassa,
pubbavidehe sirīsassa, tāvatimsesu pāricchattakassāti. Tenāhu porāṇā -

“Pāṭalī simbalī jambū, devānaṃ pāricchattako;
Kadambo kapparukkho ca, sirīsena bhavati sattamaṃ.

“Dve asīti sahasāni, ajjhogāḷho mahaṇṇave;
Accuggato tāvadeva, cakkavāḷasiluccayo;
Parikkhipitvā taṃ sabbaṃ, lokadhātumayaṃ ṭhito”ti.

Tattha candamaṇḍalaṃ ekūnapaññāsayojanaṃ, sūriyamaṇḍalaṃ paññāsayojanaṃ, tāvatiṃsabhavanaṃ dasasahassayojanaṃ, tathā asurabhavanaṃ avīcimahānirayo jambudīpo ca. Aparagoyānaṃ sattasahassayojanaṃ. Tathā pubbavideho. Uttarakuru aṭṭhasahassayojano. Ekameko cettha mahādīpo pañcasatapañcasataparittadīpaparivāro. Taṃ sabbampi ekaṃ cakkavāḷaṃ ekā lokadhātu. Tadantaresu lokantarikanirayā. Evaṃ anantāni cakkavāḷāni anantā lokadhātuyo bhagavā anantena buddhaññāna avedi aññāsi paṭivijjhi. Evamassa okāsalokopi sabbathā vidito. Evampi sabbathā viditalokattā lokavidū.

Attano pana guṇehi viṣiṭṭhatarassa kassaci abhāvato natthi etassa uttaroti anuttaro. Tathā hesa sīlaguṇenapi sabbam lokaṃ abhibhavati samādhi...pe... paññā... vimutti... vimuttiññānadassanaguṇenapi. Sīlaguṇenapi asamo asamasamo appaṭimo appaṭibhāgo appaṭipuggalo...pe... vimuttiññānadassanaguṇenapi. Yathāha - “na kho panāhaṃ passāmi sadevake loke...pe... sadevamanussāya attanā sīlasampannatara”nti vitthāro.

Evaṃ aggapasādasuttādīni “na me ācariyo atthī”tiādikā gāthāyo ca vitthāretabbā.

Purisadamme sāretīti purisadammasārathi, dameti vinetīti vuttaṃ hoti. Tattha purisadammati adantā dametum yuttā tiracchānapurisāpi manussapurisāpi amanussapurisāpi. Tathā hi bhagavatā tiracchānapurisāpi apalālo nāgarājā cūḷodaro mahodaro aggisikho dhūmasikho aravāḷo nāgarājā dhanapālako hatthīti evamādayo damitā nibbisā katā, saraṇesu ca sīlesu ca paṭiṭṭhāpitā. Manussapurisāpi saccakanigaṇṭhaputtaambatṭhamāṇavapokkharasātisoṇadantakūṭadantādayo. Amanussapurisāpi āḷavakasūcilomakharalomayakkhasakkadevarājādayo damitā vinītā vicitrehi vinayanūpāyehi. “Ahaṃ kho kesi purisadamme saṇhenapi vinemi, pharusenapi vinemi, saṇhapharusenapi vinemi”ti idañcettha suttaṃ vitthāretabbam. Api ca bhagavā visuddhasīlādīnaṃ paṭhamajjhānādīni sotāpannādīnañca uttarimaggapaṭipadaṃ ācikkhanto dantepe dametiyeva.

Atha vā anuttaro purisadammasārathīti ekamevidaṃ atthapadaṃ. Bhagavā hi tathā purisadamme sāreti, yathā ekapallaṅkeneva nisinnā aṭṭha disā asajjamānā dhāvanti. Tasmā “anuttaro purisadammasārathī”ti vuccati. “Hatthidamakena, bhikkhave, hatthi dammo sārīto ekaṃyeva disaṃ dhāvati”ti idañcettha suttaṃ vitthāretabbam.

Vīriyavāti ariyamaggena sabbapāpakehi virato. Pahūti pabhū. Visavīti parasantāne vīriyuppādako. Alamattoti samatthacitto.

Viratoti ariyamaggena viratattā āyatim appaṭisandhiko. Sabbapāpakehi nirayadukkhaṃ aticcāti āyatim appaṭisandhitāya nirayadukkhaṃ aticca ṭhito. Vīriyavāsoti vīriyaniketo. So vīriyavāti so khīṇāsavo “vīriyavā”ti vattabbataṃ arahati. Padhānavā vīro tādīti imāni panassa thutivacanāni. So hi padhānavā maggajjhānapadhānena, vīro kilesārividdhamsanasamatthatāya, tādi nibbikāratāya pavuccate tathattāti tathārūpo “vīriyavā”ti pavuccati.

Te kāmakāminoti ete rūpādivatthukāme icchantā. Rāgarāginoti rāgena rañjitā. Saññāsaññinoti rāgasaññāya saññino. Na kāme kāmētīti rūpādivatthukāme na pattheti. Akāmoti kāmehi virahito. Nikkāmoti nikkantakāmo.

Sabbaññutaññāṇanti tiyaddhagataṃ sabbaneyyapathaṃ jānātīti sabbaññū, tassa bhāvo sabbaññutā, sabbaññutā eva ñāṇaṃ sabbaññutaññāṇaṃ, sabbaññutaññāṇasaṅkhātāṃ nettañca vāsanāya saha kilese parājetvā jitattā

jinabhāvo ca apubbaṃ acarimaṃ apure apacchā ekasmiṃ khaṇe ekasmiṃ kāle uppanno pubbantato uddhaṃ pannoti uppanno.

66. Tejī tejasāti tejena samannāgato tejasā abhibhuyya. Yamahaṃ vijaññaṃ jātijarāya idha vippahānanti yaṃ ahaṃ jātijarāya pahānabhūtaṃ dhammaṃ idheva jāneyyaṃ.

Jagatīti pathavī. Sabbhaṃ ākāsagatanti sakalaṃ ākāse pavattaṃ patthaṃ. Tamagatanti tamameva tamagataṃ andhakāraṃ yathā gūthagataṃ muttagatanti. Abhivihaccāti nāsetvā. Andhakāraṃ vidhamitvāti cakkhuvīññāṇupattinivāraṃ andhakāraṃ palāpetvā. Ālokaṃ dassayitvāti sūriyālokaṃ dassayitvā. Ākāseti ajaṭākāse. Antalikkheti antaradhātusamatthacchokāse. Gaganapatheti devatānaṃ gamanamagge gacchati. Sabbhaṃ abhisankhārasamudayanti sakalaṃ kammaṃ samudayaṃ uppādaṃ, taṇhanti attho. Kilesatamaṃ avijjandhakāraṃ vidhamitvāti kilesatamasankhātaṃ aññāṇaṃ avijjandhakāraṃ nīharitvā nāsetvā. Ñāṇālokaṃ paññālokaṃ dassayitvā. Vatthukāme parijānitvāti rūpādivatthukāme ñātātiraṇapariññāya jānitvā. Kilesakāme pahāyāti upatāpanasankhāte kilesakāme pahānapariññāya pajahitvā.

67. Athassa bhagavā taṃ dhammaṃ ācikkhanto uparūparigāthāyo abhāsi. Tattha nekkhammaṃ datṭhu khematoti nibbānañca nibbānagāminiñca paṭipadaṃ “khema”nti disvā. Uggahitanti taṇhāvasena diṭṭhivasena gahitaṃ. Nirattaṃ vāti nirassitabbhaṃ vā, muñcitabbanti vuttaṃ hoti. Mā te vijjithāti mā te ahosi. Kiñcananti rāgādikiñcanaṃ, tampi te mā vijjitha.

Muñcitabbanti muñcitvā na puna gahetabbhaṃ. Vijahitabbanti cajitabbhaṃ. Vinodetabbanti khipitabbhaṃ. Byantīkātabbanti vigatantaṃ kātabbaṃ. Anabhāvaṃ gametabbanti anu anu abhāvaṃ gametabbhaṃ.

68-69. Pubbeti atīte saṅkhāre ārabba uppannakilesā. Brāhmaṇāti bhagavā jatukaṇṇiṃ ālapati. Sesam sabbattha pākaṭameva.

Evaṃ bhagavā idampi suttaṃ arahattanikūṭeneva desesi, desanāpariyosāne ca pubbasadiso eva dhammābhisamayo ahoṣīti.

Saddhammappajjotikāya cūḷaniddesa-aṭṭhakathāya

Jatukaṇṇimāṇavasuttaniddesavaṇṇanā niṭṭhitā.

12. Bhadrāvudhamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā

70. Dvādasame bhadrāvudhasutte - okañjahanti ālayaṃ jahaṃ. Taṇhacchidanti taṇhākāyacchidaṃ. Anejanti lokadhammesu nikkampaṃ. Nandiñjahanti anāgatarūpādipatthanājahaṃ. Ekā eva hi sā taṇhā, thutivasena idha nānappakārato vuttā. Kappañjahanti duvidhaṃ kappajahaṃ. Abhiyāceti ativiya yācāmi. Sutvāna nāgassa apanamissanti itoti nāgassa tava bhagavato vacanaṃ sutvā ito pāsāṇakacetiyato bahujaṇā pakkamissantīti adhippāyo.

Ye upayupādānāti taṇhādiṭṭhīhi upagantvā gahitā. Cetaso adhiṭṭhānāti citte patiṭṭhitā. Abhinivesānusayāti patiṭṭhahitvā āgantvā sayitā.

71. Janapadehi saṅgatāti aṅgādīhi janapadehi idha samāgatā. Viyākarohīti dhammaṃ desehi.

Saṅgatāti ete khattiyādayo ekībhūtā. Samāgatāti vuttappakārehi janapadehi āgatā. Samohitāti rāsībhūtā. Sannipatitāti adhiyogā.

72. Athassa āsayānulomena dhammaṃ desento bhagavā uparūparigāthāyo abhāsi. Tattha ādānataṇhanti rūpādīnaṃ ādāyikaṃ gahaṇataṇhaṃ, taṇhupādānanti vuttaṃ hoti. Yaṃ yañhi lokasmimupādiyaṇtīti etesu uddhādibhedesu yaṃ yaṃ gaṇhanti. Teneva māro anveti jantunti teneva upādānapaccayanibbattakammābhisaṅkhāranibbattavasena paṭisandhikkhandhamāro taṃ sattaṃ anugacchati.

73. Tasmā pajānanti tasmā etamādīnaṃ aniccādivasena vā saṅkhāre pajānanto. Ādānasatte iti pekkhamāno, paṃaṃ imaṃ maccudheyye visattanti ādātabbaṭṭhena ādānesu rūpādīsu satte sabbaloke imaṃ paṃaṃ maccudheyye laggaṃ pekkhamāno, ādānasatte vā ādānābhiniṇṇiṭṭhe puggale ādānasaṅgahetuñca imaṃ paṃaṃ maccudheyye laggaṃ tato vītikkamituṃ asamattaṃ iti pekkhamāno kiñcanaṃ sabbaloke na upādiyethāti. Sesaṃ sabbattha pākaṭameva.

Evaṃ bhagavā idampi suttaṃ arahattanikūṭeneva desesi, desanāpariyosāne ca pubbasadiso eva dhammābhisamayo ahoṣīti.

Saddhammappajjotikāya cūlaniddesa-aṭṭhakathāya

Bhadrāvudhasuttaniddesavaṇṇanā niṭṭhitā.

13. Udayamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā

74. Terasame udayasutte - aññāvimokkhanti paññānubhāvanijjhānaṃ taṃ vimokkhaṃ pucchati.

Paṭhamenapi jhānena jhāyīti vitakkavicārapītisukhacittekaggaṭāsampayuttana pañcaṅgikena paṭhamajjhānena jhāyatīti jhāyī. Dutiyenāti pītisukhacittekaggaṭāsampayuttana. Tatiyenāti sukhacittekaggaṭāsampayuttana. Catutthenāti upekkhācittekaggaṭāsampayuttana. Savitakkasavicārenapi jhānena jhāyīti catukkanayapañcakanayesu paṭhamajjhānena savitakkasavicārenapi jhānena jhāyatīti jhāyī. Avitakkavicāramattenāti pañcakanaye dutiyena jhānena. Avitakkaavicārenāti dutiyatatiyādiavasesajhānena. Sappītenāti pītisampayuttana dukatikajhānena. Nippītenāti pītivirahitena tadavasesajhānena. Sātasahagatenāti sukhahagatena tikacatukkajhānena. Upekkhāsahagatenāti catukkapañcakena. Suññatenapīti suññatavimokkhasampayuttana. Animittenapīti aniccanimittaṃ dhuvanimittaṃ animittañca ugghāṭetvā paṭiladdhena animittenapi jhānena jhāyatīti jhāyī. Appaṇihitenapīti maggāgamanavasena paṇidhiṃ sodhetvā pariyādiyitvā phalasamāpattivāsena appaṇihitenapi. Lokiyenapīti lokiyena paṭhamadutiyatatiyacatutthena.

Lokuttarenapīti teneva lokuttarasampayuttana. Jhānaratoti jhānesu abhirato. Ekattamanuyuttoti ekattaṃ ekībhāvaṃ anuyutto payutto. Sadatthagaruṇoti sakatthagaruṇoti, ka-kārassāyaṃ da-kāro kato. Sadatthoti ca arahattaṃ veditabbaṃ. Tañhi attūpanibaddhaṭṭhena attānaṃ avijahanaṭṭhena attano paramatthaṭṭhena ca attano atthattā sakatthoti vuccati. Phalasamāpattisamāpajjanavasena sakatthagaruṇoti, “nibbānagaruṇoti”ti eke. Arajoti nikkilesa. Virajoti vigatakilesa. Nirajoti apanītakilesa, “vitarajo”tipi pāṭho, soyevattho. Rajāpagatoti kilesehi dūrībhūto. Rajavippahīnoti kilesappahīno. Rajavippayuttoti kilesehi mutto.

Pāsāṇake cetiyeti pāsāṇapiṭṭhe pārāyanasuttantadesitaṭṭhāne.
Sabbossukkapaṭippassaddhattāti sabbesaṃ kilesaussukkānaṃ paṭippassaddhattā,
nāsittā āsīno.

Kiccākiccanti “idaṃ kattabbaṃ, idaṃ na kattabba”nti evaṃ manasā cintetabbaṃ.
Karaṇīyākaraṇīyanti kāyadvārena avassaṃ idaṃ karaṇīyaṃ, idaṃ na karaṇīyanti
evaṃ karaṇīyākaraṇīyaṃ. Pahīnanti vissaṭṭhaṃ. Vasippattoti paguṇabhāvappatto.

75. Atha bhagavā yasmā udayo catutthajjhānalābhī, tasmāssa
paṭiladdhajjhānavasena nānappakārato aññāvimokkhaṃ dassento
uparūparigāthamāha. Tattha pahānaṃ kāmaccchandānanti yadidaṃ paṭhamam
jhānaṃ nibbattentassa kāmaccchandapahānaṃ, tampi aññāvimokkhanti pabrūmi.
Evaṃ sabbapadāni yojetabbāni.

Yā cittassa akalyatāti cittassa gilānabhāvo. Gilāno hi akallakoti vuccati. Vinayepi
vuttaṃ - “nāhaṃ, bhante, akallako”ti. Akammaññatāti cittagelaññasaṅkhātova
akammaññatākāro. Olīyanāti olīyanākāro. Iriyāpathikacittañhi iriyāpatham
sandhāretuṃ asakkantaṃ rukkhe vagguli viya khīle laggitaphāṇitavārako viya ca
olīyati, tassa taṃ ākāraṃ sandhāya “olīyanā”ti vuttaṃ. Dutiyapadaṃ
upasaggavasena vaḍḍhitam. Līnāti avipphārikatāya paṭikuṭitam. Itare dve
ākārabhāvaniddesā. Thinanti sappiṇḍo viya avipphārikatāya ghanabhāvena ṭhitam.
Thiyanāti ākāraniddeso. Thiyitabhāvo thiyitattaṃ, avipphāravaseneva thaddhatāti
attho.

76. Upekkhāsatisaṃsuddhanti catutthajjhānaupekkhāsatihi saṃsuddham.
Dhammatakkapurejavanti iminā tasmim catutthajjhānavimokkhe ṭhatvā jhānaṅgāni
vipassitvā adhigataṃ arahattavimokkhaṃ vadati. Arahattavimokkhassa hi
maggasampayuttasammāsaṅkappādibhedo dhammatakkapurejava hoti. Tenāha
“dhammatakkapurejava”nti. Avijjāya pabhedananti etameva ca aññāvimokkhaṃ
avijjāpabhedanasāṅkhātam nibbānaṃ nissāya jātattā kāraṇopacārena “avijjāya
pabhedana”nti brūmīti.

Yā catutthe jhāne upekkhāti ettha upapattito ikkhatīti upekkhā, samaṃ passati
apakkhapatitā hutvā passatīti attho. Upekkhanāti ākāraniddeso. Ajjupekkhanāti
upasaggavasena padaṃ vaḍḍhitam. Cittasamatāti cittassekaggabhāvo.
Cittappassaddhatāti cittassa ūnātirittavajjitabhāvo. Majjhataṭṭatāti cittassa majjhe
ṭhitabhāvo.

77. Evaṃ avijjāpabhedavacanena vuttaṃ nibbānaṃ sutvā “taṃ kissa vipphānena
vuccatī”ti pucchanto “kiṃsu saṃyojano”ti gāthamāha. Tattha kiṃsu saṃyojanoti
kiṃsaṃyojano. Vicāraṇanti vicāraṇakāraṇam. Kissassa vipphānenāti kiṃnāmakassa
assa dhammassa vipphānena.

78. Athassa bhagavā tamatthaṃ byākaronto “nandisaṃyojano”ti gāthamāha. Tattha
vitakkassāti kāmavitakkādiko vitakko assa.

79. Idāni tassa nibbānassa maggaṃ pucchanto “kathaṃ satassā”ti gāthamāha.
Tattha viññāṇanti abhisāṅkhāraviññāṇam.

80. Athassa maggaṃ kathento bhagavā “ajjhatañcā”ti gāthamāha. Tattha evaṃ
satassāti evaṃ satassa sampajānassa. Sesam sabbattha pākaṭameva.

Evam bhagavā idampi suttaṃ arahattanikūṭṭeneva desesi, desanāpariyosāne ca pubbasadisova dhammābhisamayā ahoṣīti.

Saddhammappajjotikāya cūḷaniddesa-aṭṭhakathāya

Udayamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā niṭṭhitā.

14. Posālamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā

81. Cuddasame posālasutte - yo atītaṃ ādisatīti yo bhagavā attano ca paresaṇca “ekampi jāti”ntiādibhedaṃ atītaṃ ādisati.

Ekampi jātinti ekampi paṭisandhimūlakam cutipariyosānaṃ ekabhavapariyāpannaṃ khandhasantānaṃ. Esa nayo dvepi jātiyotiādīsu. Anekepi saṃvaṭṭakappetiādīsu pana pariḥāyamāno kappo saṃvaṭṭakappo, tadā sabbesaṃ brahmaloke sannipatanato. Vaḍḍhamāno kappo vivaṭṭakappo, tadā brahmalokato sattānaṃ vivaṭṭanato. Tattha saṃvaṭṭena saṃvaṭṭaṭṭhāyī gahito hoti taṃmūlakattā, vivaṭṭena ca vivaṭṭaṭṭhāyī. Evañhi sati yāni tāni “cattārimāni, bhikkhave, kappassa asaṅkhyeyyāni. Katamāni cattāri? Saṃvaṭṭo saṃvaṭṭaṭṭhāyī vivaṭṭo vivaṭṭaṭṭhāyī”ti vuttāni, tāni pariggahitāni honti. Saṃvaṭṭakappe vivaṭṭakappeti ca kappassa addhaṃ gahetvā vuttaṃ. Saṃvaṭṭavivaṭṭakappeti sakalaṃ kappam gahetvā vuttaṃ. Kathaṃ anussaratīti ce? Amutrāsintiādīnā nayena. Tattha amutrāsinti amumhi saṃvaṭṭakappe ahaṃ amumhi bhava vā yoniyā vā gatiyā vā viññāṇaṭṭhitiyā vā sattāvāse vā sattanikāye vā āsiṃ. Evaṃnāmoti tisso vā phusso vā. Evaṃgottoti kaccāno vā kassapo vā. Idamassa atītabhave attano nāmagottānussaraṇavasena vuttaṃ. Sace pana tasmim kāle attano vaṇṇasampattiṃ vā lūkhapaṇītajīvitabhāvaṃ vā sukhadukkhahūlataṃ vā appāyukadīghāyukabhāvaṃ vā anussaritukāmo, tampi anussaratiyeva. Tenāha - “evaṃvaṇṇo evamāyupariyanto”ti. Tattha evaṃvaṇṇoti odāto vā sāmo vā. Evamāhāroti sālīmaṃsodanāhāro vā pavattaphalabhojano vā. Evaṃ sukhadukkhapaṭisaṃvedīti anekappakārena kāyikacetasikānaṃ sāmisanirāmisādippabhedānaṃ vā sukhadukkhānaṃ paṭisaṃvedī. Evamāyupariyantoti evaṃ vassasataparamāyupariyanto vā caturāsīti kappasahassaparamāyupariyanto vā.

So tato cuto amutra udapādinti so ahaṃ tato bhavato yonito gatito viññāṇaṭṭhitito sattāvāsato sattanikāyato vā cuto puna amukasmim nāma bhava yoniyā gatiyā viññāṇaṭṭhitiyā sattāvāse sattanikāye vā udapādim. Tatrāpāsinti atha tatrāpi bhava yoniyā gatiyā viññāṇaṭṭhitiyā sattāvāse sattanikāye vā puna ahoṣim. Evaṃnāmotiādivuttanayameva.

Api ca - yasmā amutrāsinti idaṃ anupubbena ārohanassa yāvadicchakaṃ anussaraṇam. So tato cutoti paṭinivattantassa paccavekkhaṇam. Tasmā idhūpapannoti imissā idhūpapattiyā anantamevassa upapattiṭṭhānaṃ sandhāya amutra udapādinti idaṃ vuttanti veditabbaṃ. Tatrāpāsinti evamādi panassa tatrā imissā upapattiyā antare upapattiṭṭhāne nāmagottādīnaṃ anussaraṇadassanattaṃ vuttaṃ. So tato cuto idhūpapannoti svāhaṃ tato anantarūpapattiṭṭhānato cuto idha asukasmim nāma khattiyakule vā brāhmaṇakule vā nibbatto.

Iti evaṃ. Sākāraṃ sauddesanti nāmagottavasena sauddesaṃ, vaṇṇādivasena sākāraṃ. Nāmagottena hi satto “tisso kassapo”ti uddisiyati, vaṇṇādīhi “odāto sāmo”ti nānattato paññāyati. Tasmā nāmagottaṃ uddeso, itare ākārāti.

Pubbenivāsanti pubbe atītajātīsu nivuṭṭhakkhandhā pubbenivāso. Nivuṭṭhāti ajjhāvuṭṭhā anubhūtā attano santāne uppajjitvā niruddhā, nivuṭṭhadhammā vā. Nivuṭṭhāti gocaranivāsena nivuṭṭhā, attano viññāṇena viññātā paricchinna, paraviññāṇena viññātāpi vā chinnavaṭumakānussaraṇādīsu. Te buddhānaṃyeva labbhanti. Taṃ pubbenivāsaṃ ādisati katheti. Paresaṃ atītanti aññesaṃ parapuggalānaṃ pubbenivāsaṃ ekampi jātintiādinaṃ nayena ādisati.

Mahāpadānīyasuttantanti mahāpurisānaṃ apadānaniyuttaṃ mahāpadānasuttaṃ. Mahāsudassanīyasuttantanti mahāsudassanassa sampattiyuttaṃ mahāsudassanasuttaṃ. Mahāgovindīyasuttantanti mahāgovindabrāhmaṇassa apadānaniyuttaṃ mahāgovindasuttaṃ. Māghadevīyasuttantanti māghadevaraṇṇo apadānaniyuttaṃ māghadevasuttaṃ. Satānusāriṇṇānaṃ hotīti pubbenivāsānussatisampayuttaññaṃ hoti.

Yāvatakaṃ ākaṅkhatīti yattakaṃ ñātuṃ icchatī, tattakaṃ jānissāmīti ñāṇaṃ peseti. Athassa dubbalapattapuṭe pakkhandanārādho viya appaṭihataṃ anivāritaṃ ñāṇaṃ gacchati. Tena yāvatakaṃ ākaṅkhati, tāvatakaṃ anussarati. Bodhijanti bodhiyā mūle jātaṃ. Ñāṇaṃ uppajjatīti catumaggaññaṃ uppajjati. Ayamantimā jātīti tena ñāṇena jātimūlassa pahīnattā puna “ayamantimā jāti, natthidāni punabbhavo”ti aparaṃpi ñāṇaṃ uppajjati. Indriyaparopariyattaññaṃ ettha upari “sattāna”nti padaṃ idheva āharitvā sattānaṃ indriyaparopariyattaññaṃ yojetabbaṃ. Parāni ca aparāni ca “parāparāni”ti vattabbe sandhivasena ro-kāraṃ katvā “paroparāni”ti vuccati. Paroparānaṃ bhāvo paropariyaṃ, paropariyameva paropariyattaṃ, veneyyasattānaṃ saddhādīnaṃ pañcannaṃ indriyānaṃ paropariyattaṃ indriyaparopariyattaṃ, indriyaparopariyattassa ñāṇaṃ indriyaparopariyattaññaṃ, indriyānaṃ uttamānuttamabhāvaññaṃ attho. “Indriyavaropariyattañña”ntipi pāṭho, varāni ca avarāni ca varopariyāni, varopariyānaṃ bhāvo varopariyattanti yojetabbaṃ. Avariyaṇīti ca uttamānīti attho. Atha vā - parāni ca oparāni ca paroparāni, tesāṃ bhāvo paropariyattanti yojetabbaṃ. Oparānīti ca orānīti vuttaṃ hoti, lāmakānīti attho “paroparāyassa samecca dhammā”tiādīsu viya. “Indriyaparopariyatte ñāṇa”nti bhumavacanenapi pāṭho.

Tathāgatassāti yathā vipassīdayo pubbakā isayo āgatā, tathā āgatassa. Yathā ca te gatā, tathā gatassa. Tathāgatabalanti aññehi asādhāraṇaṃ tathāgatasseva balaṃ. Yathā vā pubbabuddhānaṃ balaṃ puññussayasampattiyā āgataṃ, tathā āgatabalanti attho. Tattha duvidhaṃ tathāgatassa balaṃ kāyabalaṃ ñāṇabalaṃ. Tesu kāyabalaṃ hatthikulānusārena veditabbaṃ. Vuttañhetam porāṇehi -

“Kāḷāvakaṃ gaṇgeyyaṃ, paṇḍaraṃ tambapiṇḍalaṃ;
Gandhamaṅgalahemaṇaṃ, uposathachaddantime dasā”ti.

Yadetaṃ pakatihatthiggaṇanāya hatthīnaṃ koṭīsaṃhassa, purisagaṇanāya dasannaṃ purisakoṭīsaṃhassaṇaṃ balaṃ hoti, idaṃ tāva tathāgatassa kāyabalaṃ. Ñāṇabalaṃ pana mahāsīhanāde āgataṃ dasabalaññaṃ catuvesārajaññaṃ atthasū parisāsu akampanaññaṃ catuyoniparicchedakāññaṃ pañcagatiparicchedakāññaṃ saṃyuttake āgatāni tesattati ñāṇāni sattasattati ñāṇānīti evaṃ aññānīpi anekāni ñāṇasaṃhassāni, etaṃ ñāṇabalaṃ nāma. Idhāpi ñāṇabalameva adhippetam, ñāṇaṇhi akampiyaṭṭhena upathambhakaṭṭhena ca balanti vuttaṃ.

Sattānaṃ āsayānusaye ñāṇanti ettha rūpādīsu khandhesu chandarāgena sattā visattāti sattā. Vuttañhetam bhagavatā -

“Rūpe kho, rādha, yo chando yo rāgo yā nandī yā taṇhā, tatra satto tatra visatto, tasmā ‘satto’ti vuccati. Vedanāya... saññāya... saṅkhāresu... viññāṇe yo chando yo rāgo yā nandī yā taṇhā, tatra satto tatra visatto, tasmā ‘satto’ti vuccati”ti.

Akkharacintakā pana attham avicāretvā “nāmamattameta”nti icchanti. Yepi attham vicārenti, te satvayogena sattāti icchanti. Tesam sattānaṃ āsayanti nissayanti etthāti āsayo, micchādiṭṭhiyā sammādiṭṭhiyā vā kāmādīhi nekkhammādīhi vā paribhāvitassa cittasantānassetam adhivacanam. Sattasantāne anusenti anupavattantīti anusayā, thāmagatānaṃ kāmarāgādīnaṃ etaṃ adhivacanam. Āsayo ca anusayo ca āsayānusayo. Jātiggahaṇena ca dvandasamāsavasena ca ekavacanam veditabbam. Yasmā caritādhimuttiyo āsayānusayaṅgahitā, tasmā uddese caritādhimuttīsu ñāṇāni āsayānusayañāṇeneva saṅgahetvā “āsayānusaye ñāṇa”nti vuttam.

Yamakapāṭihīre ñāṇanti ettha aggikkhandhaudakadhārādīnaṃ apubbam acarimam sakimyeva pavattito yamakaṃ, assaddhiyādīnaṃ paṭipakkhadhammānaṃ haraṇato pāṭihīram, yamakañca tam pāṭihīrañcāti yamakapāṭihīram.

Mahākaruṇāsamāpattiyā ñāṇanti ettha paradukkhe sati sādhuṇaṃ hadayakampanam karotīti karuṇā, kināti vā paradukkham hiṃsati vināsetīti karuṇā, kiriyati vā dukkhitesu pharaṇavasena pasāriyatīti karuṇā, pharaṇakammavasena kammaguṇavasena ca mahatī karuṇā mahākaruṇā, samāpajjanti etaṃ mahākāruṇikāti samāpatti, mahākaruṇā ca sā samāpatti cāti mahākaruṇāsamāpatti, tassaṃ mahākaruṇāsamāpattiyam. Tam sampayuttam vā ñāṇam.

Sabbaññutaññāṇam anāvaraṇaṇāṇanti ettha pañcaneyyapathappabhedam sabbam aññāsīti sabbaññū, sabbaññussa bhāvo sabbaññutā, sabbaññutā eva ñāṇam sabbaññutaññāṇanti vattabbe sabbaññutaññāṇanti vuttam. Saṅkhatāsaṅkhatādibhedā sabbadhammā hi saṅkhāro vikāro lakkhaṇam nibbānam paññattīti pañceva neyyapathā honti. Āvajjanapaṭibaddhattā eva hi natthi tassa āvaraṇanti tadeva anāvaraṇaṇāṇanti vuccati.

Sabbattha asaṅgamappaṭihatamanāvaraṇaṇāṇanti ettha atītānāgatapaccuppannesu asaṅgam saṅgavirahitam appaṭihatam paṭipakkhavirahitam hutvā pavattam āvaraṇavirahitam ñāṇam.

Anāgatampi ādisatīti -

“Imasmim bhaddake kappe, tayo āsiṃsu nāyakā;
Ahametarahi sambuddho, metteyyo cāpi hessatī”ti. ca -

“Asītivassasahassāyukesu, bhikkhave, manussesu metteyyo nāma bhagavā
loke uppajjissati araham sammāsambuddho vijjācaraṇasampanno”ti ca -

“Atha kho, bhikkhave, saṅkho nāma rājā yo so yūpo raññā mahāpanādena
kārapito, tam yūpaṃ ussāpetvā ajjhāvasitvā tam datvā vissajjitvā
samaṇabrāhmaṇakapaṇaddhikavaṇibbakayācakānaṃ dānaṃ datvā
metteyyassa bhagavato arahato sammāsambuddhassa santike kesamassuṃ
ohāretvā kāsāyāni vatthāni acchādetvā agāasmā anagāriyam pabbajissatī”ti

ca -

“Anāgate atthissaro nāma paccekasambuddho bhavissatī”ti ca, “sumanissaro nāma paccekasambuddho bhavissatī”ti ca -

Ādinā nayena devadattādīnaṃ anāgataṃ ācikkhati. Paccuppannampi ādisatīti idaṃ pākaṭameva.

82. Vibhūtarūpasaññissatī samatikkantarūpasaññissa. Sabbakāyappahāyinoṭi tadanāvikkhambhanavasena sabbarūpakāyapahāyino, pahīnarūpabhavapaṭisandhikassatī adhippāyo. Natthi kiñcīti passatoti viññāṇābhāvadassanena “natthi kiñcī”ti passato, ākiñcaññāyatanalābhinoṭi vuttaṃ hoti. Ñāṇaṃ sakkānupucchāmīti sakkāti bhagavantaṃ ālapanto āha. Tassa puggalassa ñāṇaṃ pucchāmi, kīdisaṃ icchitabbanti. Kathaṃ neyyatī kathaṃca so netabbo, kathamassa uttariñāṇaṃ uppādetabbanti.

Katamā rūpasaññatī ettha rūpasaññatī saññāsīsena vuttarūpāvacarajhānañceva tadārammaṇaṃca. Rūpāvacarajhānampi hi rūpanti vuccati “rūpī rūpāni passatī”tiādīsu. Tassa ārammaṇampi “bahiddhā rūpāni passati suvaṇṇadubbaṇṇānī”tiādīsu. Tasmā idha rūpe saññā rūpasaññatī evaṃ saññāsīsena rūpāvacarajhānassetamādhivacanaṃ. Rūpaṃ saññā assatī rūpasaññā, rūpamassa nāmanti vuttaṃ hoti. Evaṃ pathavīkasiṇādibhedassa tadārammaṇassa cetamādhivacananti veditabbaṃ. Idha pana kusalavipākakiriyavasena pañcadasajhānasaṅkhātā rūpasaññā eva adhippetā. Rūpāvacarasamāpattiṃ samāpannassa vāti rūpāvacarakusalajjhānasamāpattiṃ samāpannassa. Upapannassa vāti vipākajjhānavasena tasmīṃ bhava upapannassa. Diṭṭhadhammasukhavihārissa vāti imasmiṃyeva attabhāve kiriyājjhānaṃ samāpajjitvā sukhaṃ uppādetvā viharantassa. Arūpasamāpattiyoti ākāsaññāyatanādīni. Paṭiladdhassatī uppādetvā tṭhitassa. Rūpasaññā vibhūtā hontīti rūpasaññā apagatā honti. Vigatāti vināsītā. “Abhāvitā”tipi pāṭho, sundaro.

Tadanāgasamatikkamāti tadanāgappahānavasena atikkamena. Vikkhambhanappahānena pahīnoṭi arūpajjhānapaṭilābhena vikkhambhanena pahīno. Tassa rūpakāyoti tassa arūpasamāpattipaṭilābhino arūpapuggalassa rūpāvacarakāyo.

Ākiñcaññāyatananti ettha nāssa kiñcananti ākiñcanaṃ, antamaso saṅgamattampi assa avasiṭṭhaṃ natthīti vuttaṃ hoti. Ākiñcanassa bhāvo ākiñcaññaṃ, ākāsaññāyatanaviññāṇāpagamassetamādhivacanaṃ, taṃ ākiñcaññaṃ adhiṭṭhānaṭṭhena imissā saññāya āyatananti ākiñcaññāyatanamādhivacanaṃ, ākāse pavattitaviññāṇāpagamārammaṇassa jhānassetamādhivacanaṃ. Viññāṇaññāyatanasamāpattiṃ sato samāpajjitvāti taṃ viññāṇaññāyatanamāsatokārī hutvā samāpajjitvā. Tato vuṭṭhahitvāti satokārī hutvā tāya samāpattiyā vuṭṭhāya. Taññeva viññāṇanti taṃ ākāse pavattitaṃ mahaggataviññāṇaṃ. Abhāvetīti vināseti. Vibhāvetīti vividhā nāseti. Antaradhāpetīti adassanaṃ gameti.

Kathaṃ so netabboti so puggalo kenappakārena jānitabbo. Vinetabboti nānāvidhena jānitabbo. Anunetabboti punappunaṃ cittaṇa kathaṃ gamayitabbo.

83. Athassa bhagavā tādise puggale attano appaṭihataññātaṃ pakāsetvā taṃ ñāṇaṃ byākātuṃ gāthamāha. Tattha viññāṇaṭṭhitiyo sabbā, abhijānaṃ tathāgatoti abhisāṅkhāravasena catasso paṭisandhivasena sattāti evaṃ sabbā viññāṇaṭṭhitiyo

abhiñānanto tathāgato. Tiṭṭhantamenam jānātīti kammābhisaṅkhāravasena tiṭṭhametaṃ puggalaṃ jānāti - “āyatīṃ ayaṃ evaṃgatiko bhavissatī”ti. Dhimuttanti ākiñcaññāyatanādīsu adhimuttaṃ. Tapparāyaṇanti tammayaṃ.

Viññāṇatṭhitiyoti paṭisandhiviññāṇassa ṭhānāni saviññāṇakā khandhā eva. Tattha seyyathāpīti nidassanatthe nipāto yathā manussāti attho. Aparimāṇesupi hi cakkavāḷesu aparimāṇānaṃ manussānaṃ vaṇṇasaṇṭhānādivasena dvepi ekasadisā natthi. Yepi hi katthaci yamakabhātaro vaṇṇena vā saṇṭhānena vā sadisā honti. Tepi ālokitavilokitādīhi visadisāva honti. Tasmā “nānattakāyā”ti vuttā. Paṭisandhisaññā pana nesaṃ tihetukāpi duhetukāpi ahetukāpi hoti. Tasmā “nānattasaññino”ti vuttā. Ekacce ca devāti cha kāmāvacaradevā. Tesu hi kesañci kāyo nīlo hoti, kesañci pītakādivaṇṇo. Saññā pana nesaṃ tihetukāpi duhetukāpi hoti, ahetukā na hoti. Ekacce ca vinipātikāti catuapāyavinimuttā punabbasumātā yakkhinī piyaṅkaramātā phussamittā dhammaguttāti evamādayo aññe ca vemānikā petā. Etesaṃhi odātakāḷamaṅguracchavisāmavaṇṇādivasena ceva kisathūlarassadīghavasena ca kāyo nānā hoti, manussānaṃ viya tihetukaduhetukāhetukavasena saññāpi. Te pana devā viya na mahesakkhā, kapaṇamanussā viya appesakkhā dullabhaḥsacchādanā dukkhaṇīḷitā viharanti. Ekacce kāḷapakkhe dukkhitā juṇhapakkhe sukkhitā honti, tasmā sukhasamussayato vinipatitattā vinipātikāti vuttā. Ye panettha tihetukā, tesam dhammābhisaṃmayopi hoti piyaṅkaramātādīnaṃ viya.

Brahmakāyikāti brahmapārisajjabrahmapurohitamahābrahmāno. Paṭhamābhiniḃbattāti te sabbepi paṭhamajjhānena niḃbattā. Brahmapārisajjā pana parittena, brahmapurohitā majjhimena, kāyova nesaṃ vipphārikataro hoti. Mahābrahmāno paṇītena, kāyo pana nesaṃ ativipphārikataro hoti. Iti te kāyassa nānattā, paṭhamajjhānavasena saññāya ekattā nānattakāyā ekattasaññinoti vuttā. Yathā ca te, evaṃ catūsu apāyesu sattā. Nirayesu hi kesañci gāvutaṃ, kesañci aḍḍhayaṇaṃ, kesañci tigāvutaṃ attabhāvo hoti, devadattassa pana yojanasatiko jāto. Tiracchānesupi keci khuddakā honti, keci mahantā. Pettivisayesupi keci saṭṭhihatthā, keci asītihatthā honti, keci suvaṇṇā, keci dubbaṇṇā. Tathā kālakañcika asurā. Api cettha dīghapitṭhikapetā nāma saṭṭhiyojanikāpi honti. Saññā pana sabbesampi akusalavipākāhetukāva hoti. Iti āpāyikāpi nānattakāyā ekattasaññinoti saṅkhaṃ gacchanti.

Ābhassarāti daṇḍaukkāya acci viya etesaṃ sarīrato ābhā chijjivā chijjivā patantī viya sarati visaratīti ābhassarā. Tesu pañcakanaye dutiyatatiyajjhānadvayaṃ parittaṃ bhāvetvā upaṇṇā parittābhā nāma honti. Majjhimaṃ bhāvetvā upaṇṇā appamāṇābhā nāma honti. Paṇītaṃ bhāvetvā upaṇṇā ābhassarā nāma honti. Idha pana ukkaṭṭhapaṇṇādivasena sabbe gahitā. Sabbesañhi tesam kāyo ekavipphārova hoti, saññā pana avitakkavicāramattā ca avitakkaavicārā cāti nānā.

Subhakiṇhāti subhena vokiṇṇā, subhena sarīrappabhāvaṇṇena ekagghanāti attho. Etesaṃhi na ābhassarānaṃ viya chijjivā chijjivā pabhā gacchatīti. Catukkanaye tatiyassa pañcakanaye catukkassa parittamajjhimaṇṇādivasena vasena parittasubhaappamāṇasubhasubhakiṇhā nāma hutvā niḃbattanti. Iti sabbepi te ekattakāyā ceva catutthajjhānasaññāya ekattasaññino cāti veditabbā. Vehapphalāpi catutthaviññāṇatṭhimeva bhajanti. Asaññasattā viññāṇābhāvā ettha saṅgahaṃ na gacchanti, sattāvāsesu gacchanti.

Suddhāvāsā vivaṭṭapakkhe t̥hitā, na sabbakālikā, kappasatasahassampi asaṅkhyeyyampi buddhasuññe loke na uppajjanti. Soḷasakappasahassabbhantare buddhesu uppannesuyeva uppajjanti. Dhammacakkapavattissa bhagavato khandhāvārasadisā honti. Tasmā neva viññāṇaṭṭhitiṃ, na ca sattāvāsaṃ bhajanti. Mahāsīvatthero pana “na kho pana so, sārīputta, āvāso sulabharūpo, yo mayā anāvuṭṭhapubbo iminā dīghena addhunā aññatra suddhāvāsehi devehīti iminā suttena suddhāvāsāpi catutthaviññāṇaṭṭhitiṃ catutthasattāvāsañca bhajanti”ti vadati, taṃ appaṭibāhitattā suttassa anuññātaṃ.

Sabbaso rūpasaññānaṃ samatikkamāti ettha sabbasoti sabbākārena, sabbāsaṃ vā anavasesānanti attho. Rūpasaññānanti saññāsīsena vuttarūpāvacarajjhānānañceva tadārammaṇānañca. Rūpāvacarajjhānampi hi rūpanti vuccati “rūpī rūpāni passati”tiādīsu, tassa ārammaṇampi “bahiddhā rūpāni passati suvaṇṇadubbaṇṇāni”tiādīsu. Tasmā idha “rūpe saññā rūpasaññā”ti evaṃ saññāsīsena vuttarūpāvacarajjhānassetam adhivacanam. Rūpaṃ saññā assāti rūpasaññā, rūpamassa nāmanti vuttaṃ hoti. Evaṃ pathavīkaṣiṇādibhedassa tadārammaṇassa cetam adhivacananti veditabbaṃ.

Samatikkamāti virāgā nirodhā ca. Kiṃ vuttaṃ hoti? Etāsaṃ kusala vipākakiriyavasena pañcadasannaṃ jhāna saṅkhātānaṃ rūpasaññānaṃ etesañca pathavīkaṣiṇādivasena aṭṭhannaṃ ārammaṇasaṅkhātānaṃ rūpasaññānaṃ sabbākārena anavasesānaṃ vā virāgā ca nirodhā ca virāgahetu ceva nirodhahetu ca ākāsañcāyatanaṃ upasampajja viharati. Na hi sakkā sabbaso anatikkantarūpasaññena etaṃ upasampajja viharitunti. Tattha yasmā ārammaṇe avirattassa saññāsamatikkamo na hoti, samatikkantāsu ca saññāsu ārammaṇaṃ samatikkantameva hoti. Tasmā ārammaṇasamatikkamaṃ avatvā -

“Tattha katamā rūpasaññā? Rūpāvacarasamāpattiṃ samāpannassa vā upapannassa vā diṭṭhadhammasukhavihāriṣṣa vā saññā sañjānaṇā sañjānitattaṃ, imā vuccanti rūpasaññāyo. Imā rūpasaññāyo atikkanto hoti vītikanto samatikkanto, tena vuccati sabbaso rūpasaññānaṃ samatikkamā”ti

-

Evaṃ vibhaṅge saññānaṃyeva samatikkamo vutto. Yasmā pana ārammaṇasamatikkamena pattaṃbā etā samāpattiyo, na ekasmiṃyeva ārammaṇe paṭhamajjhānādīni viya, tasmā ayaṃ ārammaṇasamatikkamavasenāpi atthavaṇṇanā katāti veditabbā.

Paṭighasaññānaṃ atthaṅgamāti cakkhādīnaṃ vatthūnaṃ rūpādīnaṃ ārammaṇānañca paṭighātena uppannā saññā paṭighasaññā, rūpasaññādīnaṃ etaṃ adhivacanam. Yathāha - “tattha katamā paṭighasaññā? Rūpasaññā saddasaññā gandhasaññā rasasaññā phoṭṭhabbasaññā, imā vuccanti paṭighasaññāyo”ti. Tāsaṃ kusala vipākānaṃ pañcannaṃ akusala vipākānaṃ pañcannanti sabbaso dasannaṃ paṭighasaññānaṃ atthaṅgamā pahānā asamuppādā, appavattiṃ katvāti vuttaṃ hoti.

Kāmañcetā paṭhamajjhānādīni samāpannassāpi na santi, na hi tasmīṃ samaye pañcadvārasena cittaṃ pavattati, evaṃ santepi aññattha pahīnaṃ sukhadukkhānaṃ catutthajjhāne viya sakkāyadīṭṭhādīnaṃ tatiyamagge viya ca imasmiṃyeva jhāne ussāhajananaṭṭhaṃ imassa jhānassa pasamsāvasena etāsaṃ ettha vacanaṃ veditabbaṃ. Atha vā - kiñcāpi tā rūpāvacaraṃ samāpannassa na

santi, atha kho na pahīnattā na santi, na hi rūpavirāgāya rūpāvacarabhāvanā saṃvattati, rūpāyattā ca etāsaṃ pavatti, ayaṃ pana bhāvanā rūpavirāgāya saṃvattati. Tasmā tā ettha “pahīnā”ti vattuṃ vaṭṭati. Na kevalaṅca vattuṃ, ekaṃseneva evaṃ dhāretumpi vaṭṭati. Tāsañhi ito pubbe appahīnattāyeva “paṭhamajjhānaṃ samāpannassa saddo kaṇṭako”ti vutto bhagavatā. Idha ca pahīnattāyeva arūpasamāpattīnaṃ āneñjatā santavimokkhatā ca vuttā - “ālāro ca kālāmo arūpaṃ samāpanno pañcamattāni sakaṭasatāni nissāya nissāya atikkantāni neva addasa, na pana saddaṃ assosī”ti.

Nānattasaññānaṃ amanasikārāti nānatte gocare pavattānaṃ saññānaṃ, nānattānaṃ vā saññānaṃ. Yasmā hi etā -

“Tattha katamā nānattasaññā? Asamāpannassa manodhātusamaṅgissa vā manoviññāṇadhātusamaṅgissa vā saññā sañjānanā sañjānitattaṃ, imā vuccanti nānattasaññāyo”ti -

Evaṃ vibhaṅge vibhajitvā vuttāva idha adhippetā asamāpannassa manodhātumanoviññāṇadhātusaṅgahitā saññā rūpasaddādibhede nānatte nānāsabhāve gocare pavattanti. Yasmā cetā aṭṭha kāmāvacarakusalasaññā dvādasa akusalasaññā ekādasa kāmāvacarakusalavipākasaññā dve akusalavipākasaññā ekādasa kāmāvacarakiriyasaññāti evaṃ catucattālīsampi saññā nānattā nānāsabhāvā aññamaññaṃ asadisā, tasmā “nānattasaññā”ti vuttā. Tāsaṃ sabbaso nānattasaññānaṃ amanasikārā anāvajjanā asamannāhārā apaccavekkhaṇā. Yasmā tā nāvajjati na manasikaroti na paccavekkhati, tasmāti vuttaṃ hoti.

Yasmā cettha purimā rūpasaññā paṭighasaññā ca iminā jhānena nibbatte bhavēpi na vijjanti, pageva tasmīṃ bhavē imaṃ jhānaṃ upasampajja viharāṇakāle, tasmā tāsaṃ “samatikkamā atthaṅgamā”ti dvedhāpi abhāvoyeva vutto. Nānattasaññāsu pana yasmā aṭṭha kāmāvacarakusalasaññā nava kiriyasaññā dasa akusalasaññāti, imā sattavīsati saññā iminā jhānena nibbatte bhavē vijjanti, tasmā tāsaṃ “amanasikārā”ti vuttanti veditabbaṃ. Tatrāpi hi imaṃ jhānaṃ upasampajja viharanto tāsaṃ amanasikārāyeva upasampajja viharati, tā pana manasikaronto asamāpanno hotīti. Saṅkhepato cettha “rūpasaññānaṃ samatikkamā”ti iminā sabbarūpāvacaradhammānaṃ pahānaṃ vuttaṃ. “Paṭighasaññānaṃ atthaṅgamā nānattasaññānaṃ amanasikārā”ti iminā sabbesaṃ kāmāvacaracittacetāsikānaṅca pahānaṃ amanasikāro ca vuttoti veditabbo.

Iti bhagavā pannarasannaṃ rūpasaññānaṃ samatikkamena dasannaṃ paṭighasaññānaṃ atthaṅgamena catucattālīsāya nānattasaññānaṃ amanasikārenāti tihi padehi ākāśānañcāyatanasamāpattiyā vaṇṇaṃ kathesi. Kiṃ kāraṇāti ce? Sotūnaṃ ussāhajanatthañceva palobhanatthañca. Sace hi keci apaṇḍitā vadeyyuṃ - “satthā ākāśānañcāyatanasamāpattiṃ nibbattethāti vadati, ko nu kho etāya nibbattitāya attho, ko ānisaṃso”ti. “Te evaṃ vattuṃ mā labhantū”ti imehi ākārehi samāpattiyā vaṇṇaṃ kathesi. Tañhi nesaṃ sutvā evaṃ bhavissati - “evaṃ santā kira ayaṃ samāpatti evaṃ paṇītā, nibbattessāma na”nti, athassā nibbattanatthāya ussāhaṃ karissantīti.

Palobhanatthañcāpi tesāṃ etissā vaṇṇaṃ kathesi visakaṇṭakavāṇijoviya, visakaṇṭakavāṇijo nāma guḷavāṇijo vuccati. So kira guḷaphāṇitakhaṇḍasakkarādīni sakaṭena ādāya paccantagāmaṃ gantvā “visakaṇṭakaṃ gaṇhatha, visakaṇṭakaṃ

gaṇhathā”ti ugghosesi. Taṃ sutvā gāmikā “visaṃ nāma kakkhaḷaṃ, yo naṃ khādati, so marati, kaṇṭakopi vijjhivā māreti, ubhomete kakkhaḷā, ko ettha ānisaṃso”ti gehadvārāni thakesuṃ, dārake ca palāpesuṃ. Taṃ disvā vāṇijo “avohārakusalā ime gāmikā, handa ne upāyena gaṇhāpemi”ti “atimadhuraṃ gaṇhatha, atisāduṃ gaṇhatha, guḷaṃ phāṇitaṃ sakkaraṃ samagghaṃ labbhati, kūṭamāsakakūṭakahāpaṇādīhipi labbhati”ti ugghosesi. Taṃ sutvā gāmikā haṭṭhapahaṭṭhā nikkhantā bahumpi mūlaṃ datvā gahesuṃ.

Tattha vāṇijassa “visakaṇṭakaṃ gaṇhathā”ti ugghosanaṃ viya bhagavato “ākāsānañcāyatanasamāpattiṃ nibbattethā”ti vacanaṃ. “Ubhomete kakkhaḷā, ko ettha ānisaṃso”ti gāmikānaṃ cintanaṃ viya “bhagavā ‘ākāsānañcāyatanam nibbattethā’ti āha, ko nu kho ettha ānisaṃso, nāssa guṇaṃ jānāmā”ti sotūnaṃ cintanaṃ. Athassa vāṇijassa “atimadhuraṃ gaṇhathā”tiādivacanaṃ viya bhagavato rūpasaññāsamatikkamanādikaṃ ānisaṃsappakāsaṃ. Idañhi sutvā te bahumpi mūlaṃ datvā gāmikā viya guḷaṃ “iminā ānisaṃsena palobhitacittā mahantampi ussāhaṃ katvā imaṃ samāpattiṃ nibbattessanti”ti ussāhajananaṭṭhaṃ palobhanaṭṭhañca kathesi.

Ākāsānañcāyatanūpagāti ettha nāssa antoti anantaṃ, ākāsaṃ anantaṃ ākāsānantaṃ, ākāsānantaṃ eva ākāsānañcaṃ, taṃ ākāsānañcaṃ adhiṭṭhānaṭṭhena āyatanamassa sasampayuttadhammassa jhānassa devānaṃ devāyatanamivāti ākāsānañcāyatanam. Kasiṇugghāṭimākāsassetam adhivacanaṃ. Tattha jhānaṃ nibbattetvā paṭisandhivasena ākāsānañcāyatanabhavaṃ upagatā ākāsānañcāyatanūpagā. Ito paresu visesamattameva vaṇṇayissāma.

Ākāsānañcāyatanam samatikkammāti ettha tāva pubbe vuttanayena ākāsānañcaṃ āyatanamassa adhiṭṭhānaṭṭhenāti jhānampi ākāsānañcāyatanam, vuttanayeneva ārammaṇampi. Evametaṃ jhānañca ārammaṇaṇcāti ubhayampi appavattikaraṇena ca amanasikaraṇena ca samatikkamitvā yasmā idaṃ viññāṇañcāyatanam upasampajja viharitabbaṃ, tasmā ubhayampetaṃ ekajjhaṃ katvā “ākāsānañcāyatanam samatikkammā”ti idaṃ vuttanti veditabbaṃ.

Viññāṇañcāyatanūpagāti ettha pana “ananta”nti manasikātabbavasena nāssa antoti anantaṃ, anantameva ānañcaṃ, viññāṇaṃ ānañcaṃ “viññāṇaṇaṇca”nti avatvā “viññāṇaṇca”nti vuttaṃ. Ayañhettha ruḷhīsaddo. Tadeva viññāṇañcaṃ adhiṭṭhānaṭṭhena āyatananti viññāṇañcāyatanam. Tattha jhānaṃ nibbattetvā viññāṇañcāyatanabhavaṃ upagatā viññāṇañcāyatanūpagā.

Viññāṇañcāyatanam samatikkammāti etthapi pubbe vuttanayeneva viññāṇañcaṃ āyatanamassa adhiṭṭhānaṭṭhenāti jhānampi viññāṇañcāyatanam, vuttanayeneva ca ārammaṇampi. Evametaṃ jhānañca ārammaṇaṇcāti ubhayampi appavattikaraṇena ca amanasikaraṇena ca samatikkamitvā yasmā idaṃ ākiñcaññāyatanam upasampajja viharitabbaṃ, tasmā ubhayampetaṃ ekajjhaṃ katvā “viññāṇañcāyatanam samatikkammā”ti idaṃ vuttanti veditabbaṃ.

Ākiñcaññāyatanūpagāti ettha pana nāssa kiñcananti ākiñcanaṃ, antamaso bhaṅgamattampi assa avasiṭṭhaṃ natthīti vuttaṃ hoti. Ākiñcanassa bhāvo ākiñcaññaṃ, ākāsānañcāyatanaviññāṇāpagamassetam adhivacanaṃ. Taṃ ākiñcaññaṃ adhiṭṭhānaṭṭhena āyatananti ākiñcaññāyatanam. Tattha jhānaṃ nibbattetvā ākiñcaññāyatanabhavaṃ upagatā ākiñcaññāyatanūpagā. Ayaṃ sattamaviññāṇaṭṭhitīti imaṃ sattamaṃ paṭisandhiviññāṇassa ṭhānaṃ jānāti.

Nevasaññānāsaññāyatanaṃ yatheva saññāya, evaṃ viññāṇassāpi sukhumattā neva viññāṇaṃ nāviññāṇaṃ, tasmā viññāṇaṭṭhitīsu na vuttaṃ.

Abhūtaṃ abhūtatthaṃ “rūpaṃ attā”tiādivaṇṇaṃ. Taṃ vipallāsabhāvato atacchaṃ. Diṭṭhinissayaṃ anattasañhitāṃ. Atha vā abhūtaṃ asantaṃ avijjamānaṃ.

Acorasseva “idaṃ te corikāya ābhaṭaṃ, na idaṃ tuyhaṃ ghare dhana”ntiādivaṇṇaṃ. Atacchantaṃ atathākāraṃ aññathā santaṃ. Anattasañhitanti na idhalokatthaṃ vā paralokatthaṃ vā nissitaṃ. Na taṃ tathāgato byākarotīti taṃ aniyyānikakathaṃ tathāgato na katheti. Bhūtaṃ tacchaṃ anattasañhitanti rājakaṭṭhādiracchānakathaṃ. Bhūtaṃ tacchaṃ atthasañhitanti ariyasaccasannissitaṃ. Tatra kālaññū tathāgato hotīti tasmim̐ tatiyabyākaraṇe tassa pañhassa byākaraṇatthāya tathāgato kālaññū hoti. Mahājanassa ādānakālaṃ gahaṇakālaṃ jānitvā sahetukaṃ sakāraṇaṃ katvā yuttapattakāleyeva byākarotīti attho.

Yuttapattakāle vadatīti kālavadī. Bhūtaṃ sabhāvaṃ vadatīti bhūtavādī. Paramatthaṃ nibbānaṃ vadatīti atthavadī. Maggaphaladhammaṃ vadatīti dhammavadī. Saṃvarādivinayaṃ vadatīti vinayavadī. Tattha diṭṭhanti aparimāṇāsu lokadhātūsu aparimāṇānaṃ sattānaṃ cakkhudvāresu āpāthaṃ āgacchantaṃ rūpārammaṇaṃ nāma atthi, taṃ sabbākārato jānāti passati. Evaṃ jānatā passatā ca tena taṃ itṭhāniṭṭhādivasena vā diṭṭhasutamutaviññātesu labbhamānakapadavasena vā “katamaṃ taṃ rūpaṃ rūpāyatanaṃ? Yaṃ rūpaṃ catunnaṃ mahābhūtānaṃ upādāya vaṇṇanibhā sanidassanaṃ sappatighaṃ nīlaṃ pītaka”ntiādinā nayena anekehi nāmehi terasahi vārehi dvipaññāsāya nayehi vibhajjamānaṃ tathameva hoti vitathaṃ natthi. Esa nayo sotadvārādīsupi. Āpāthamāgacchantesu saddādīsu tesam̐ vividhaṃ dassetaṃ “diṭṭhaṃ suta”nti āha. Tattha diṭṭhanti rūpāyatanaṃ. Sutanti saddāyatanaṃ. Mutanti patvā gahetabbato gandhāyatanaṃ rasāyatanaṃ phoṭṭhabbāyatanaṃ. Viññātanti sukhadukkhādidhammārammaṇaṃ. Pattanti pariyesitvā vā apariyesitvā vā pattaṃ. Pariyesitanti pattaṃ vā apattaṃ vā pariyesitaṃ. Anuvicariṇaṃ manasāti cittaṃ anusañcaritaṃ.

Tathāgatena abhisambuddhanti iminā etaṃ dasseti - yañhi aparimāṇāsu lokadhātūsu imassa sadevakassa lokassa nīlaṃ pītakantiādi rūpārammaṇaṃ cakkhudvāre āpāthaṃ āgacchati, “ayaṃ satto imasmim̐ khaṇe imaṃ nāma rūpārammaṇaṃ disvā sumano vā dummano vā majjhatto vā jāto”ti sabbam̐ taṃ tathāgatassa evaṃ abhisambuddhaṃ. Tathā yaṃ aparimāṇāsu lokadhātūsu imassa sadevakassa lokassa bherisaddo mudiṇgasaddotiādi saddārammaṇaṃ sotadvāre āpāthaṃ āgacchati, mūlagandho tacagandhotiādi gandhārammaṇaṃ ghānavāre āpāthaṃ āgacchati, mūlaraso khandharasotiādi rasārammaṇaṃ jivhādvāre āpāthaṃ āgacchati, kakkhaḷaṃ mudukantiādi pathavīdhātutejodhātuvāyodhātubhedam̐ phoṭṭhabbārammaṇaṃ kāyadvāre āpāthaṃ āgacchati, “ayaṃ satto imasmim̐ khaṇe imaṃ nāma phoṭṭhabbārammaṇaṃ phusitvā sumano vā dummano vā majjhatto vā jāto”ti sabbam̐ taṃ tathāgatassa evaṃ abhisambuddhaṃ. Tathā yaṃ aparimāṇāsu lokadhātūsu imassa sadevakassa lokassa sukhadukkhādidibhedam̐ dhammārammaṇaṃ manodvārassa āpāthaṃ āgacchati, “ayaṃ satto imasmim̐ khaṇe imaṃ nāma dhammārammaṇaṃ vijānitvā sumano vā dummano vā majjhatto vā jāto”ti sabbam̐ taṃ tathāgatassa evaṃ abhisambuddhaṃ.

Yañhi, cunda, imesaṃ sattānaṃ diṭṭhaṃ sutam̐ mutam̐ viññātaṃ, tattha tathāgatena adiṭṭhaṃ vā asutam̐ vā amutam̐ vā aviññātaṃ vā natthi, imassa pana mahājanassa

pariyesitvā apattampi atthi, apariyesitvā apattampi atthi, pariyesitvā pattampi atthi, apariyesitvā pattampi atthi, sabbampi tathāgatassa asampattaṃ nāma natthi ñāṇena asacchikataṃ. Tasmā tathāgatoti vuccatīti yaṃ tathā lokena gataṃ, tassa tatheva gatattā tathāgatoti vuccatīti. Pāḷiyaṃ pana “abhisambuddha”nti vuttaṃ, taṃ gatasaddena ekatthaṃ. Iminā nayena sabbavāresu tathāgatoti nigamassa attho veditabbo.

“Yañca, cunda, rattiṃ tathāgato anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambujjhati, yañca rattiṃ anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyati, yaṃ etasmiṃ antare bhāsati lapati niddisati, sabbaṃ taṃ tatheva hoti, no aññathā, tasmā tathāgatoti vuccatī”ti -

Ettha yaṃ rattiṃ bhagavā bodhimaṇḍe apparājitaṃ pallaṅke nisinno tiṇṇaṃ mārānaṃ matthakaṃ madditvā anuttarasammāsambodhiṃ abhisambuddho, yañca rattiṃ yamakasālānamantare anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyati, etthantare pañcacattālīsavassaparimāṇe kāle paṭhamabodhiyāpi majjhimabodhiyāpi pacchimabodhiyāpi yaṃ bhagavatā bhāsitaṃ suttaṃ geyyaṃ...pe... vedallaṃ, taṃ sabbaṃ atthato ca byañjanato ca anupavajjaṃ anūmananadhikaṃ sabbākāraparipuṇṇaṃ rāgamadanimmadanaṃ dosamohamadanimmadanaṃ natthi, tattha vāḷaggamattampi avakkhalitaṃ, sabbaṃ taṃ ekamuddikāya lañchitaṃ viya, ekanāḷiyā mitaṃ viya, ekatulāya tulitaṃ viya ca tathameva hoti vitathaṃ natthi. Tenāha - “yañca, cunda, rattiṃ tathāgato...pe... sabbaṃ taṃ tathameva hoti, no aññathā tasmā tathāgatoti vuccatī”ti. Gadaattho hi ettha gatasaddo.

Api ca - āgadanāṃ āgato, vacananti attho. Tatho aviparīto āgato assāti da-kārassa ta-kāraṃ katvā gatoti evametasmaṃ atthe padasiddhi veditabbā.

“Yathāvādī, cunda...pe... vuccatī”ti ettha bhagavato vācāya kāyo anulometi kāyassapi vācā, tasmā bhagavā yathāvādī tathākārī, yathākārī tathāvādī ca hoti, evaṃbhūtaṃ cassa yathā vācā, kāyopi tathā gato pavattoti attho. Yathā ca kāyo, vācāpi tathā gatā pavattāti tathāgatoti evamettha padasiddhi veditabbā.

Abhibhū anabhibhūtoti upari bhavaggaṃ heṭṭhā avīcipariyantaṃ aparimāṇāsu lokadhātūsu sabbasatte abhibhavati sīlenapi samādhināpi paññāyapi vimuttiyāpi na tassa tulā vā pamāṇaṃ vā atthi. Atulo appameyyo anuttaro rājarājā devadevo sakkānaṃ atisakko brahmānaṃ atibrahmā. Aññadatthūti ekaṃsatthe nipāto. Dakkhatīti daso. Vasaṃ vattetīti vasavattī.

Tatrāyaṃ padasiddhi veditabbā - agado viya agado, ko panesa? Desanāvīlāso ceva puññussayo ca. Tena hesa mahānubhāvo bhisakko dibbāgadena sappe viya sabbaparappavādino sadevakañca lokaṃ abhibhavati. Iti sabbalokābhibhavane tatho aviparīto desanāvīlāsamayo ceva puññussayo ca agado assāti da-kārassa ta-kāraṃ katvā tathāgatoti veditabbo.

Idhatthaññeva jānāti kammābhisaṅkhāravasenaṃ apuññābhisaṅkhāravasena idhatthaññeva jānāti. Kāyassa bhedaṃ paraṃ maraṇāti upādinnaṃ handhabhedā maraṇato paraṃ. Apāyantiādisu vuḍḍhisāṅkhātasukhasātato ayā apettattā apāyo. Dukkhasa gati paṭisaraṇanti duggati. Dukkarakārino ettha vinipatantīti vinipāto. Niratiṭṭhena nirassādaṭṭhena nirayo. Taṃ apāyaṃ...pe... nirayaṃ. Upapajjissatīti paṭisandhivasena uppajjissati. Tiracchānayaninti tiriyaṃ añcantīti tiracchānā, tesam yoni tiracchānayani, taṃ tiracchānayaniṃ. Pettivisayanti paccabhāvaṃ pattānaṃ

visayoti pettivisayo, taṃ pettivisayaṃ. Manaso ussannatāya manussā, tesu manussesu. Ito paraṃ kammābhisaṅkhāravasena ettha puññābhisaṅkhāravasena attho gahetabbo.

Āsavānaṃ khayāti āsavānaṃ vināseṇa. Anāsavaṃ cetovimuttinti āsavavirahitaṃ arahattaphalasamādhim. Paññāvimuttinti arahattaphalapaññaṃ. Arahattaphalasamādhī rāgavirāgā cetovimutti, arahattaphalapaññā avijjāvirāgā paññāvimuttīti veditabbā. Taṇhācaritena vā appanājhānabalena kilese vikkhambhetvā adhigataṃ arahattaphalaṃ rāgavirāgā cetovimutti, diṭṭhacaritena upacārajjhānamattaṃ nibbattetvā vipassitvā adhigataṃ arahattaphalaṃ avijjāvirāgā paññāvimutti. Anāgāmiphalaṃ vā kāmarāgaṃ sandhāya rāgavirāgā cetovimutti, arahattaphalaṃ sabbappakārato avijjāvirāgā paññāvimutti.

Ākiñcaññāyatanaṃ dhimuttanti vimokkhenāti kenatthēna vimokkho veditabboti? Adhimuccanatthēna. Ko ayaṃ adhimuccanattho nāma? Paccanīkadhammehi ca suṭṭhu vimuccanattho, ārammaṇe ca abhīrativasena suṭṭhu vimuccanattho, pitu aṅke vissatthāṅgapaccaṅgassa dārakassa sayanaṃ viya aniggahitabhāvena nirāsaṅkatāya ārammaṇe pavattīti vuttaṃ hoti. Evarūpeṇa vimokkheṇa dhimuttanti. Viññāṇaṅcāyatanaṃ muñcitvā ākiñcaññāyatane nirāsaṅkavasena dhimuttaṃ allīnaṃ. Tatrādhimuttanti tasmim samādhimhi allīnaṃ. Tadadhimuttanti tasmim jhāne adhimuttaṃ. Tadādhīpateyyanti taṃ jhānaṃ jeṭṭhakaṃ. Rūpādhimuttotiādīni pañca kāmagaṇagarukavasena vuttāni. Kulādhimuttotiādīni tīṇi khattiyādikulagarukavasena vuttāni. Lābhādhimuttotiādīni atthā lokadhammavasena vuttāni. Dhīvarādhimuttotiādīni cattāri paccayavasena vuttāni. Suttantādhimuttotiādīni piṭakattayavasena vuttāni. Āraññaṅgādhimuttotiādīni dhutaṅgasamādhānavasena vuttāni. Paṭhamajjhānādhimuttotiādīni paṭilābhavasena vuttāni.

Kammaaparāyaṇanti abhisaṅkhāravasena. Vipākaparāyaṇanti pavattivasena. Kammagarukanti cetanāgarukaṃ. Paṭisandhigarukanti upapattigarukaṃ.

84. Ākiñcaññāsambhavaṃ ñatvāti ākiñcaññāyatanaṃ samāpattito vuṭṭhahitvā ākiñcaññāyatanaṃ janakakammābhisaṅkhāraṃ ñatvā “kinti palibodho aya”nti. Nandisaṃyojanaṃ itīti yā catutthaarūparāgasāṅkhātā nandī tañca saṃyojanaṃ ñatvā. Tato tattha vipassatīti atha tattha ākiñcaññāyatanaṃ samāpattito vuṭṭhahitvā taṃ samāpattiṃ aniccādivasena vipassati. Etaṃ ñāṇaṃ tathaṃ tassāti etaṃ tassa puggalassa evaṃ vipassato anukkamena uppannaṃ arahattañāṇaṃ aviparītaṃ. Vusīmatoti vusitavantassa. Sesāṃ sabbattha pākaṭameva.

Evaṃ bhagavā idampi suttaṃ arahattanikūṭeneva desesi, desanāpariyosāne ca pubbasadiso eva dhammābhisaṃayo ahoṣīti.

Saddhammapajjotikāya cūḷaniddesa-aṭṭhakathāya

Posālamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā niṭṭhitā.

15. Mogharājamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā

85. Pannarasame mogharājasutte - dvāhanti dve vāre ahaṃ. So hi pubbe ajitasuttassa ca tissametteyyasuttassa ca avasāne dvikkhattuṃ bhagavantaṃ pucchi, bhagavā panassa indriyaparipākaṃ āgamayamāno na byākāsi. Tenāha - “dvāhaṃ sakkaṃ apucchissa”nti. Yāvatatiyañca devīsi, byākarotīti me sutanti yāvatatiyañca sahadhammikaṃ puṭṭho visuddhīdevabhūto isi bhagavā sammāsambuddho

byākarotīti evaṃ me sutāṃ. Godhāvarītīreyyeva kira so evamassosi. Tenāha -
“byākarotīti me suta”nti. Imissā gāthāya niddese yaṃ vattabbaṃ siyā, taṃ heṭṭhā
vuttanayaṃ eva.

86. Ayaṃ lokoti manussaloko. Paro lokoti taṃ t̥hapetvā avaseso. Sadevakoti
brahmalokaṃ t̥hapetvā avaseso upapattidevasammutidevayutto. “Brahmaloko
sadevako”ti etaṃ vā “sadevako loko”tiādinayanidassanamattaṃ. Tena sabbopi
tathāvuttappakāraloko veditabbo.

87. Evaṃ abhikkantadassāvinti evaṃ aggadassāviṃ, sadevakassa lokassa
ajjhāsayaḍhimuttigatiparāyaṇādīni passitum samatthanti dasseti.

88. Suññato lokaṃ avekkhassūti avasiyapavattasallakkhaṇavasena vā
tucchasaṅkhārasamanupassanāvasena vāti dvīhākārehi suññato lokaṃ passa.
Attānudiṭṭhiṃ ūhaccāti sakkāyadiṭṭhiṃ uddharitvā.

Lujjatīti bhijjati. Cakkhatīti cakkhu. Tadeṭaṃ sasambhāracakkhuno
setamaṇḍalaparikkhittassa kaṇhamaṇḍalassa majjhe abhimukhe t̥hitānaṃ
sarīrasaṇṭhānuppattidesabhūte diṭṭhamaṇḍale cakkhuviññāṇādīnaṃ yathārahaṃ
vatthudvārabhāvaṃ sādhayamānaṃ tiṭṭhati. Rūpayantīti rūpā,
vaṇṇavikāramāpajjantā hadayaṅgatabhāvaṃ pakāsentīti attho. Cakkhuto pavattaṃ
viññāṇaṃ, cakkhussa vā cakkhusannissitaṃ vā viññāṇaṃ cakkhuviññāṇaṃ. Cakkhuto
pavatto samphasso cakkhusamphasso. Cakkhusamphassapaccayāti
cakkhuviññāṇasampayuttaphassapaccayā. Vedayitanti vindanaṃ, vedanāti attho.
Tadeva sukhayatīti sukhaṃ, yassa uppajjati, taṃ sukhitaṃ karotīti attho. Suṭṭhu vā
khādati, khanati ca kāyacittābādanti sukhaṃ. Dukkhatīti dukkhaṃ. Yassa
uppajjati, taṃ dukkhitaṃ karotīti attho. Na dukkhaṃ na sukhanti adukkhamasukhaṃ.
Ma-kāro sandhipadavasena vutto. So pana cakkhusamphasse attanā sampayuttāya
vedanāya sahaajātaaññamaññanissayavipākāhārasampayuttaatthiavigatavasena
atṭhadhā paccayo hoti, sampañcchanasampayuttāya
anantarasamanantarūpanissayanatthiavigatavasena pañcadhā,
santīraṇādisampayuttānaṃ upanissayavaseneva paccayo hoti.

Suṇātīti sotaṃ, taṃ sasambhārasotabilassa anto tanutambalomācite
aṅgulivedhakasaṇṭhāne padese sotaviññāṇādīnaṃ yathārahaṃ vatthudvārabhāvaṃ
sādhayamānaṃ tiṭṭhati. Saddīyantīti saddā, udāharīyantīti attho. Ghāyatīti ghānaṃ,
taṃ sasambhāraghānabilassa anto ajapadasaṇṭhāne padese ghānaviññāṇādīnaṃ
yathārahaṃ vatthudvārabhāvaṃ sādhayamānaṃ tiṭṭhati. Gandhiyantīti gandhā,
attano vatthum sūciyantīti attho. Jīvitaṃ avhāyatīti jivhā, sāyanaṭṭhena vā jivhā. Sā
sasambhārajivhāya atiaggamūlapassāni vajjetvā uparimatalamaṃjhe
bhinnauppadalalaggasaṇṭhāne padese jivhāviññāṇādīnaṃ yathārahaṃ
vatthudvārabhāvaṃ sādhayamānā tiṭṭhati. Rasanti te sattāti rasā, assādentīti attho.

Kucchitānaṃ āsavadhammānaṃ āyoti kāyo. Āyoti uppattideso. So yāvatā imasmiṃ
kāye upādinnaṃ pavatti nāma atthi, tattha yebhuyyena kāyappasādo
kāyaviññāṇādīnaṃ yathārahaṃ vatthudvārabhāvaṃ sādhayamāno tiṭṭhati.
Phusiyaṇṭīti phoṭṭhabbā. Manatīti mano, vijānātīti attho. Attano lakkhaṇaṃ dhārentīti
dhammā. Manoti sahāvajjanabhavaṅgaṃ. Dhammāti nibbānaṃ muñcitvā avasesā
dhammārammaṇadhammā. Manoviññāṇanti javanamanoviññāṇaṃ.
Manosamphassoti taṃsampayutto phasso, so sampayuttāya vedanāya
vipākappaccayavajjehi sesehi sattahi paccayehi paccayo hoti. Anantarāya teheva

sesānaṃ upanissayeneva paccayo hoti.

Avasiyapavattasallakkhaṇavasena vāti avaso hutvā pavattasaṅkhāre passanavasena olokanavasenaṭi attho. Rūpe vaso na labbhatīti rūpasmiṃ vasavattibhāvo issarabhāvo na labbhati. Vedanādīsupi eseva nayo.

Nāyaṃ, bhikkhave, kāyo tumhākanti attani sati attaniyaṃ nāma hoti, attāyeva ca natthi. Tasmā “nāyaṃ, bhikkhave, kāyo tumhāka”nti āha. Nāpi aññesanti añño nāma paresaṃ attā. Tasmīṃ sati aññesaṃ nāma siyā, sopi natthi. Tasmā “nāpi aññesa”nti āha. Purāṇamidaṃ, bhikkhave, kammanti nayidaṃ purāṇakammameva, purāṇakammanibbatto panesa kāyo. Tasmā paccayavohārena evaṃ vutto. Abhisāṅkhatantiādi kammavohārasseva vasena purimaliṅgasabhāvatāya vuttaṃ. Ayaṃ panettha attho - abhisāṅkhatanti paccayehi katoti daṭṭhabbo. Abhisāñcetayitanti cetanāvatthuko, cetanāmūlakoti daṭṭhabbo. Vedaniyanti vedanāya vatthūti daṭṭhabbo.

Rūpe sāro na labbhatīti rūpasmiṃ niccādisāro na labbhati. Vedanādīsupi eseva nayo. Rūpaṃ assāraṃ nissāranti rūpaṃ assāraṃ sāravirahitañca. Sārāpagatanti sārato apagataṃ. Niccasārasārena vāti bhaṅgaṃ atikkamitvā pavattamānena niccasārena vā. Kassaci niccasārassa abhāvato niccasārena sāro natthi. Sukhasārasārena vāti ṭhitisukhaṃ atikkamitvā pavattamānassa kassaci sukhasārassa abhāvato sukhasārasārena vā. Attasārasārena vāti attattaniyasārasārena vā. Niccena vāti bhaṅgaṃ atikkamitvā pavattamānassa kassaci niccassa abhāvato niccena vā. Dhuvena vāti vijjamānakālepi paccayāyattavuttitāya thirassa kassaci abhāvato dhuvena vā. Sassatena vāti abbocchinnaṃ sabbakāle vijjamānassa kassaci abhāvato sassatena vā. Avipariṇāmadhammena vāti jarābhaṅgavasena avipariṇāmapakatikassa kassaci abhāvato avipariṇāmadhammena vā.

Cakkhu suññaṃ attena vā attaniyena vāti “kāraṇaṃ vedako sayaṃvasī”ti evaṃ parikkappikena attanā vā attābhāvatoyeva attano santakena parikkhārena ca suññaṃ. Sabbhaṃ cakkhādilokiyadhammajātaṃ yasmā attā ca ettha natthi, attaniyañca ettha natthi, tasmā “suñña”nti vuccatīti attho. Lokuttarāpi dhammā attattaniyehi suññāyeva, suññātīti dhammā natthīti vuttaṃ hoti. Tasmīṃ dhamme attattaniyasārassa natthibhāvo vutto hoti. Loke ca “suññaṃ gharaṃ suñño ghaṭo”ti vutto gharassa ghaṭassa ca natthibhāvo na hoti, tasmīṃ ghaṭe ca aññassa natthibhāvo vutto hoti. Bhagavatā ca iti yampi koci tattha na hoti, tena taṃ suññaṃ. Yaṃ pana tattha avasiṭṭhaṃ hoti, taṃ santaṃ idamatthīti pajānātīti ayamevattho vutto. Tathā ñāyaganthe saddaganthe ca ayamevattho. Iti imasmiṃ sutte anattalakkhaṇameva kathitaṃ. Anissariyatoti attano issariye avasavattanato. Akāmakāriyatoti attano akāmaṃ arucikaraṇavasena. Apāpuṇiyatoti ṭhātumaṃ patiṭṭhābhāvato. Avasavattanatotīti attano vase avattanato. Paratoti aniccato paccayāyattavuttito. Vivittatotīti nissarato.

Suddhanti kevalaṃ issarakālapakatīhi vinā kevalaṃ paccayāyattapavattivasena pavattamānaṃ suddhaṃ nāma. Attaniyavirahito suddhadhammapuñjoti ca. Suddhaṃ dhammasamuppādaṃ, suddhaṃ saṅkhārasantatinti suddhaṃ passantassa jānantassa saṅkhārānaṃ santatiṃ abbocchinnaṃ saṅkhārasantatiṃ. Tattheva suddhaṃ passantassa saṅkhārādīni, ekaṭṭhāni ādarena dvattikkhattumaṃ vuttāni. Evaṃ passantassa maraṇamukhe bhayaṃ na hoti. Gāmaṇīti ālapanāṃ. Tiṇakaṭṭhasamaṃ lokanti imaṃ upādinnaṃ khandhasaṅkhātamaṃ lokaṃ. Yadā tiṇakaṭṭhasamaṃ paññāya

passati. Yathā araṇṇe tiṇakaṭṭhādīsu gaṇhantesu attānaṃ vā attaniyaṃ vā gaṇhātīti na hoti, tesu vā tiṇakaṭṭhādīsu sayameva nassantesupi vinassantesupi attā nassati, attaniyo nassatīti na hoti. Evaṃ imasmiṃ kāyepi nassante vā vinassante vā attā vā attaniyaṃ vā bhijjatīti apassanto paññāya tiṇakaṭṭhasamaṃ passatīti vuccati. Nāññaṃ patthayate kiñci, aññatrappaṭisandhiyāti paṭisandhivirahitaṃ nibbānaṃ ṭhapetvā aññaṃ bhavaṃ vā attabhāvaṃ vā na pattheti.

Rūpaṃ samannesatīti rūpassa sāraṃ pariyesati. Ahanti vāti diṭṭhivasena. Mamanti vāti taṇhāvasena. Asmīti vāti mānavasena. Tampi tassa na hotīti taṃ tividhampi tassa puggalassa na hoti.

Idhāti desāpadese nipāto, svāyaṃ katthaci lokaṃ upādāya vuccati. Yathāha - “idha tathāgato loka uppajjatī”ti. Katthaci sāsanaṃ. Yathāha - “idheva, bhikkhave, samaṇo, idha dutiyo samaṇo”ti. Katthaci okāsaṃ. Yathāha -

“Idheva tiṭṭhamānassa, devabhūtassa me sato;
Punarāyu ca me laddho, evaṃ jānāhi mārīsā”ti.

Katthaci padapūraṇamattameva. Yathāha - “idhāhaṃ, bhikkhave, bhuttāvī assaṃ pavārito”ti. Idha pana lokaṃ upādāya vuttoti veditabbo. Assutavā puthujjanoti ettha pana āgamādhigamābhāvā ñeyyo “assutavā”iti. Yassa hi khandhadhātuāyatanapaccayākārasatipaṭṭhānādīsu uggahaparipucchāvinicchayaarahitattā diṭṭhipaṭisedhako neva āgamo, paṭipattiyā adhigantabbassa anadhigatattā neva adhigamo atthi, so āgamādhigamābhāvā ñeyyo “assutavā” iti. Svāyaṃ -

Puthūnaṃ jananādīhi, kāraṇehi puthujjano;
Puthujjanantogadhattā, puthuvāyaṃ jano iti.

So hi puthūnaṃ nānappakārānaṃ kilesādīnaṃ jananādīhipi kāraṇehi puthujjano. Yathāha - puthu kilese janentīti puthujjanā, puthu avihatasakkāyaditṭhikāti puthujjanā, puthu satthārānaṃ mukhullokikāti puthujjanā, puthu sabbagatīhi avuṭṭhitāti puthujjanā, puthu nānābhisaṅkhāre abhisaṅkharontīti puthujjanā, puthu nānāoghehi vuyhantīti puthujjanā, puthu nānāsantāpehi santappentīti puthujjanā, puthu nānāpariḷāhehi pariḷayhantīti puthujjanā, puthu pañcasu kāmagaṇesu rattā giddhā gadhitā muñchitā ajjhosannā laggā laggitā palibuddhāti puthujjanā, puthu pañcahi nīvaraṇehi āvuṭā nivuṭā ovuṭā pihitā paṭicchannā paṭikujjitāti puthujjanā, puthūnaṃ vā gaṇanapathamatītānaṃ ariyadhammaparammukhānaṃ nīcadhammasamācārānaṃ janānaṃ antogadhattāpi puthujjanā, puthuva ayaṃ visum̐yeva saṅkhyāṃ gato, visam̐saṭṭho sīlasutādiguṇayuttehi ariyehi janotipi puthujjano. Evametehe “assutavā puthujjano”ti dvīhi padehi ye te -

“Duve puthujjanā vuttā, buddhenādiccabandhunā;
Andho puthujjano eko, kalyāṇeko puthujjano”ti. -

Dve puthujjanā vuttā, tesu andhaputhujjano vutto hotīti veditabbo.

Ariyānaṃ adassāvītiādīsu ariyāti ārakattā kilesehi, anaye na iriyanato, aye iriyanato, sadevakena ca lokaṇa araṇīyato buddhā ca paccekabuddhā ca buddhasāvaka ca vuccanti, buddhā eva vā idha ariyā. Yathāha - “sadevake, bhikkhave, loka...pe... tathāgato ariyoti vuccatī”ti.

Sappurisāti ettha pana paccekabuddhā tathāgatasāvakā ca “sappurisā”ti veditabbā. Te hi lokuttaraguṇayogena sobhanā purisāti sappurisā. Sabbeva vā ete dvidhāpi vuttā. Buddhāpi hi ariyā ca sappurisā ca paccekabuddhāpi buddhasāvakāpi. Yathāha -

“Yo ve kataññū katavedi dhīro, kalyāṇamitto daḷhabhatti ca hoti;
Dukhitassa sakkacca karoti kiccaṃ, tathāvidhaṃ sappurisaṃ vadantī”ti.

“Kalyāṇamitto daḷhabhatti ca hotī”ti ettāvatā hi buddhasāvako vutto. Kataññutādīhi paccekabuddhā buddhāti, yo imesaṃ ariyānaṃ adassanasīlo, na ca dassane sādhuṅkāri, so ariyānaṃ adassāvīti veditabbo. So cakkhunā adassāvī, ñāṇena adassāvīti duvidho, tesu ñāṇena adassāvī idha adhippeto. Maṃsacakkhunā hi dibbacakkhunā vā ariyā diṭṭhāpi adiṭṭhāva honti tesāṃ cakkhunā vaṇṇamattagahaṇato, na ariyabhāvagocarato. Soṇasiṅgālādayopi cakkhunā ariye passanti, na ca te ariyānaṃ dassāvino.

Tatridaṃ vatthu - cittalapabbatavāsino kira khīṇāsavattherassa upaṭṭhāko vuḍḍhapabbajito ekadivasaṃ therena saddhiṃ piṇḍāya caritvā therassa pattacīvaraṃ gahetvā piṭṭhito āgacchanto therāṃ pucchi - “ariyā nāma, bhante, kīdisā”ti? Thero āha - “idhekacco mahallako ariyānaṃ pattacīvaraṃ gahetvā vattapaṭipattiṃ katvā saha carantopi neva ariye jānāti, evaṃ dujjānā, āvuso, ariyā”ti. Evaṃ vuttepi so neva aññāsi. Tasmā cakkhunā dassanaṃ na dassanaṃ, ñāṇena dassanameva dassanaṃ. Yathāha - “alaṃ te, vakkali, kiṃ te iminā pūtikāyena diṭṭhena, yo kho, vakkali, dhammaṃ passati, so maṃ passati”ti. Tasmā cakkhunā passantopi ñāṇena ariyehi diṭṭhaṃ aniccādilakkhaṇaṃ apassanto, ariyānaṃ adhigatañca dhammaṃ anadhigacchanto, ariyakaradhammānaṃ ariyabhāvassa ca adiṭṭhattā “ariyānaṃ adassāvī”ti veditabbo.

Ariyadhammassa akovidoti satipaṭṭhānādibhede ariyadhamme akusalo. Ariyadhamme avinītoti ettha pana -

Duvidho vinayo nāma, ekamekettha pañcadhā;
Abhāvato tassa ayaṃ, “avinīto”ti vuccati.

Ayañhi saṃvaravinayo pahānavinayoti duvidho vinayo. Ettha ca duvidhepi vinaye ekamekopi vinayo pañcadhā bhijjati. Saṃvaravinayopi hi sīlasaṃvaro satisaṃvaro ñāṇasaṃvaro khantisaṃvaro vīriyasaṃvaroti pañcavidho. Pahānavinayopi tadaṅgappahānaṃ vikkhambhanappahānaṃ samucchedappahānaṃ paṭippassaddhippahānaṃ nissaraṇappahānanti pañcavidho.

Tattha “iminā pātimokkhasaṃvarena upeto hoti samupeto”ti ayaṃ sīlasaṃvaro. “Rakkhati cakkhundriyaṃ, cakkhundriye saṃvaraṃ āpajjati”ti ayaṃ satisaṃvaro.

“Yāni sotāni lokasmim,
Sati tesāṃ nivāraṇaṃ;
Sotānaṃ saṃvaraṃ brūmi, paññāyete pidhiyyare”ti. -

Ayaṃ ñāṇasaṃvaro. “Khamo hoti sītassa uṇhassā”ti ayaṃ khantisaṃvaro. “Uppannaṃ kāmavitakkaṃ nādhivāseti”ti ayaṃ vīriyasaṃvaro. Sabbopi cāyaṃ saṃvaro yathāsakaṃ saṃvaritabbānaṃ vinetabbānañca kāyaduccaritādīnaṃ

saṃvaraṇato “saṃvaro”, vinayanato “vinayo”ti vuccati. Evaṃ tāva saṃvaravinayo pañcadhā bhijjatīti veditabbo.

Tathā yaṃ nāmarūpaparicchedādīsu vipassanāññesu paṭipakkhabhāvato dīpālokeneva tamassa, tena tena vipassanāññena tassa tassa anatthassa pahānaṃ. Seyyathidaṃ - nāmarūpavavattthānena sakkāyadiṭṭhiyā, paccayapariggahena ahetuvisamahetudiṭṭhīnaṃ, tasseva aparabhāgena kaṅkhāvitaraṇena kathaṃkathībhāvassa, kalāpasammasanena “ahaṃ mamā”ti gāhassa, maggāmaggaṃvavattthānena amagge maggasaññāya, udayadassanena ucchedadiṭṭhiyā, vayadassanena sassatadiṭṭhiyā, bhayadassanena sabhaye abhayaśāññāya, ādīnavadassanena assādaśāññāya, nibbidānupassanāya abhiratiśāññāya, muñcitukamyatāññānena amuñcitukāmatāya, upekkhāññānena anupekkhāya, anulomena dhammaṭṭhitiyaṃ nibbāne ca paṭilomabhāvassa, gotrabhunā saṅkhāranimittaggāhassa pahānaṃ. Etaṃ tadaṅgappahānaṃ nāma.

Yaṃ pana upacārappanābhedenā samādhinā pavattibhāvanivāraṇato ghaṭṭappahāreneva udakapiṭṭhe sevāssa tesāṃ tesāṃ nīvaraṇādidhammānaṃ pahānaṃ, etaṃ vikkhambhanappahānaṃ nāma. Yaṃ catunnaṃ ariyamaggānaṃ bhāvitattā taṃtaṃmaggaṃvavattthānena attano attano santāne “diṭṭhigatānaṃ pahānāyā”tiādīnā nayena vuttassa samudayaṃpakkhiyassa kilesagaṇassa accantaappavattibhāvena pahānaṃ, idaṃ samucchedappahānaṃ nāma. Yaṃ pana phalakkhaṇe paṭippassaddhattaṃ kilesānaṃ, etaṃ paṭippassaddhippahānaṃ nāma. Yaṃ sabbasaṅkhatanissatattā pahīnasabbasaṅkhatānaṃ nibbānaṃ, etaṃ nissaraṇappahānaṃ nāma. Sabbampi cetānaṃ pahānaṃ yasmā cāgaṭṭhena pahānaṃ, vinayaṇaṭṭhena vinayo, tasmā “pahānavinayo”ti vuccati. Taṃ taṃ pahānavato vā tassa tassa vinayassa sambhavatopetaṃ “pahānavinayo”ti vuccati. Evaṃ pahānavinayopi pañcadhā bhijjatīti veditabbo.

Evaṃayaṃ saṅkhepato duvidho bhedato ca dasavidho vinayo bhinnasaṃvarattā, pahātabbassa ca appahīnattā yasmā etassa assutavato puthujjanassa natthi, tasmā abhāvato tassa ayaṃ “avinīto”ti vuccatīti. Eeva nayo sappurisānaṃ adassāvī sappurisadhammassa akovido, sappurisadhamme avinītoti etthapi. Ninnānākaraṇaṇhi etamatthato. Yathāha - “yeva te ariyā, teva te sappurisā. Yeva te sappurisā, teva te ariyā. Yo eva so ariyānaṃ dhammo, so eva so sappurisānaṃ dhammo. Yo eva so sappurisānaṃ dhammo, so eva so ariyānaṃ dhammo. Yeva te ariyavinayā, teva te sappurisavinayā. Yeva te sappurisavinayā, teva te ariyavinayā. Ariyeti vā, sappuriseti vā, ariyadhammeti vā, sappurisadhammeti vā, ariyavinayeti vā, sappurisavinayeti vā esese eke ekaṭṭhe same samabhāge tājāte taññevāti.

Rūpaṃ attato samanupassatīti idhekacco rūpaṃ attato samanupassati, “yaṃ rūpaṃ, so ahaṃ, yo ahaṃ, taṃ rūpa”nti rūpañca attānañca advayaṃ samanupassati. Seyyathāpi telappadīpassa jhāyato “yā acci, so vaṇṇo. Yo vaṇṇo, sā accī”ti acciñca vaṇṇaṇca advayaṃ samanupassati, evameva idhekacco rūpaṃ attato...pe... samanupassatīti evaṃ rūpaṃ “attā”ti diṭṭhipassanāya passati. Rūpavantaṃ vā attānanti arūpaṃ “attā”ti gahetvā chāyāvantaṃ rukkaṃ viya taṃ rūpavantaṃ “attā”ti samanupassati. Attani vā rūpanti arūpameva “attā”ti gahetvā pupphasmiṃ gandhaṃ viya attani rūpaṃ samanupassati. Rūpasmiṃ vā attānanti arūpameva “attā”ti gahetvā karaṇḍake maṇiṃ viya taṃ attānaṃ rūpasmiṃ samanupassati. Vedanādīsopi eeva nayo.

Tattha “rūpaṃ attato samanupassatī”ti suddharūpaṃyeva “attā”ti kathitaṃ. “Rūpavantam vā attānaṃ, attani vā rūpaṃ, rūpasmiṃ vā attānaṃ. Vedanaṃ attato... saññaṃ... saṅkhāre... viññāṇaṃ attato samanupassatī”ti imesu sattasu tñānesu arūpaṃ “attā”ti kathitaṃ, “vedanāvantam vā attānaṃ, attani vā vedanā, vedanāya vā attāna”nti evaṃ catūsu khandhesu tiṇṇaṃ tiṇṇaṃ vasena dvādasasu tñānesu rūpārūpamissako attā kathito. Tattha rūpaṃ attato samanupassati. Vedanaṃ... saññaṃ... saṅkhāre... viññāṇaṃ attato samanupassatīti pañcasu tñānesu ucchedadiṭṭhi kathitā. Avasesesu sassatadiṭṭhi. Evamettha pannarasa bhavadiṭṭhiyo pañca vibhavadiṭṭhiyo honti. Tā sabbāpi maggāvaraṇā, na saggāvaraṇā, paṭhamamaggavajjhāti veditabbā.

Ārañṇikoti arañṇe nivāsaṃ. Pavaneti mahante gambhīravane. Caramānoti tahiṃ tahiṃ vicaramāno. Vissattho gacchatīti nibbhayo nirāsaṅko carati. Anāpāthagato luddassāti migaluddassa parammukhagato. Antamakāsi māranti kilesamāraṃ vā devaputtamāraṃ vā antaṃ akāsi. Apadaṃ vadhitvāti kilesapadaṃ hantvā nāsetvā. Māraccakkhuṃ adassanaṃ gatoti mārassa adassanavisayaṃ patto. Anāpāthagatoti mārassa parammukhaṃ patto. Sesam sabbattha pākaṭameva.

Evaṃ bhagavā idampi suttaṃ arahattanikūṭeneva desesi, desanāpariyosāne ca vuttasadisoyeva dhammābhisamayo ahoṣīti.

Saddhammapajjotikāya cūḷaniddesa-aṭṭhakathāya

Mogharājamānavasuttaniddesavaṇṇanā niṭṭhitā.

16. Piṅgiyamānavasuttaniddesavaṇṇanā

89. Soḷasame piṅgiyasuttaniddese - jiṇṇohamasmi abalo vītavaṇṇoti so kira brāhmaṇo jarābhibhūto vīsavassasatiko jātiyā, dubbalo ca “idha pādaṃ karissāmī”ti aññatreva karoti, vinaṭṭhapurimachavivaṇṇo ca. Tenāha - “jiṇṇohamasmi abalo vītavaṇṇo”ti. Māhaṃ nassaṃ momuho antarāvāti māhaṃ tuyhaṃ dhammaṃ asacchikatvā antarā eva avidvā hutvā anassimṃ. Jātijarāya idha vipphānanti idheva tava pādamūle pāsāṇake cetiye vā jātijarāya vipphānaṃ nibbānaṃ dhammarasaṃ ahaṃ vijaññaṃ, taṃ me ācikkha.

Abaloti balavirahito. Dubbaloti dubbalabalo. Appabaloti parittabalo. Appathāmoti parittavīriyo. Vītavaṇṇoti parivattitachavivaṇṇo. Vigatavaṇṇoti apagatachavivaṇṇo. Vigacchitavaṇṇoti dūrībhūtachavivaṇṇo. Yā sā purimā subhā vaṇṇanibhāti yā sā subhā sundarā purimakāle sati, sā vaṇṇanibhā etarahi antarahitā vigatā. Ādīnavo pātubhūtoti upaddavo pāturahosi. “Yā sā purimā subhā vaṇṇanibhā”ti pāṭhaṃ tṭhapetvā “yā subhā assā”ti eke vaṇṇayanti.

Asuddhāti paṭalādīhi asuddhā. Avisuddhāti timirādīhi avisuddhā. Aparisuddhāti samantato phoṭapaṭalādīhi pariyonaddhattā aparisuddhā. Avodātāti nappasannā pasannasadisā. No tathā cakkhunā rūpe passāmīti yathā porāṇacakkhunā rūpārammaṇaṃ passāmi olokemi, tathā tena pakārena idāni na passāmi. Sotaṃ asuddhantiādīsupi eseva nayo. Māhaṃ nassanti ahaṃ mā vinassaṃ.

90. Idāni yasmā piṅgiyo kāye sāpekkhatāya “jiṇṇohamasmi”tiādimāha. Tenassa bhagavā kāye sinehappahānatthaṃ “disvāna rūpesu vihaññaṃāne”ti gāthamāha. Tattha rūpesūti rūpahetu rūpapaccayā. Vihaññaṃāneti kammakāraṇādīhi upahaññaṃāne. Ruppanti rūpesūti cakkhurogādīhi ca rūpahetuyeva janā ruppanti

bādhiyanti.

Haññantīti ghaṭṭiyanti. Vihaññantīti vihesiyanti. Upavihaññantīti hatthapādacchedādiṃ labhanti. Upaghāṭiyantīti maraṇaṃ labhanti. Kuppantīti parivattanti. Piḷayantīti vighātaṃ āpajjanti. Ghaṭṭayantīti ghaṭṭanaṃ pāpuṇanti. Byādhitāti bhītā. Domanassitāti cittavighātaṃ pattā. Vemāneti nassamāne.

91. Evaṃ bhagavatā yāva arahattaṃ, tāva kathitaṃ paṭipattiṃ sutvā piṅgiyo jarādubbalatāya visesaṃ anadhigantvā ca puna “disā catasso”ti imāya gāthāya bhagavantaṃ thomento desanaṃ yācati.

92. Athassa bhagavā punapi yāva arahattaṃ, tāva paṭipadaṃ dassento “taṇhādhipanne”ti gāthamāha.

Taṇhādhipanneti taṇhāya vimuccitvā ṭhite. Taṇhānugeti taṇhāya saha gacchante. Taṇhānugateṭi taṇhāya anubandhante. Taṇhānusaṭeṭi taṇhāya saha dhāvante. Taṇhāya panneti taṇhāya nimugge. Paṭipanneti taṇhāya avatthaṭe. Abhibhūteṭi maddite. Pariyādinnaṭteṭi pariyādiyitvā gahitakusalacitte.

Santāpajāteṭi sañjātacittasantaṭe. Itijāteṭi roguppanne. Upaddavajāteṭi ādīnavajāte. Upasaggajāteṭi uppannadukkhajāte.

Virajaṃ vītamalanti ettha virajanti vigatarāgādirajaṃ. Vītamalanti vītarāgādimalaṃ. Rāgādayo hi ajjhottharaṇaṭṭhena rajo nāma, dūsaṭṭhena malaṃ nāma. Dhammacakkhūti katthaci paṭhamamaggañāṇaṃ, katthaci ādīni tīṇi maggañāṇāni, katthaci catutthamaggañāṇampi. Idha pana jaṭīlasahassassa catutthamaggañāṇaṃ. Piṅgiyassa tatiyamaggañāṇameva. Yaṃ kiñci samudayadhammaṃ, sabbaṃ taṃ nirodhadhammanti vipassanāvasena evaṃ pavattassa dhammacakkhūti udapādīti attho. Sesamaṃ sabbattha pākaṭameva.

Evaṃ idampi suttaṃ bhagavā arahattanikūṭeneva desesi, desanāpariyosāne ca piṅgiyo anāgāmiphale patiṭṭhāsī. So kira antarantarā cintesi - “evaṃ vicitrapaṭibhānaṃ nāma desanaṃ na labhati mayhaṃ mātulo bāvarī savanāyā”ti. Tena sinehavikkhepena arahattaṃ pāpuṇituṃ nāsakkhi. Antevāsikā panassa sahasajaṭilā arahattaṃ pāpuṇimsu. Sabbeva iddhimayapattacīvaradharā ehibhikkhuno ahesunti.

Saddhammapajjotikāya cūḷaniddesa-aṭṭhakathāya

Piṅgiyamāṇavasuttaniddesavaṇṇanā niṭṭhitā.

17. Pārāyanatthutigāthāniddesavaṇṇanā

93. Ito paraṃ saṅgītikārā desanaṃ thomentā “idamavoca bhagavā”tiādimāhaṃsu. Tattha idamavocāti idaṃ pārāyanaṃ avoca. Paricāraṇasoḷasānanti bāvarissa paricāraṇena piṅgiyena saha soḷasānaṃ, buddhassa vā bhagavato paricāraṇaṃ soḷasānanti paricāraṇasoḷasānaṃ. Te eva ca brāhmaṇā tattha soḷasasu disāsu purato ca pacchato ca vāmapassato ca dakkhiṇapassato ca cha cha yojanā nisinnā ujukena dvādasayojanikā ahosi. Ajjhiṭṭhoti yācito.

94-97. Atthamaññāyāti pāḷiatthamaññāya. Dhammamaññāyāti pāḷimaññāya. Pārāyananti evaṃ imassa dhammapariyāyassa adhivacanaṃ āropetvā tesamaṃ brāhmaṇaṇaṃ nāmāni kittayanto “ajito...pe... buddhasaṭṭhamupāgamu”nti āhaṃsu.

Tattha sampannacaraṇanti nibbānapadaṭṭhānabhūtena pātimokkhasīlādinaṃ sampannaṃ. Isinti mahesiṃ.

Niddese upāgamiṃsūti samīpaṃ gamiṃsu. Upasaṅkamiṃsūti avidūraṭṭhānaṃ gamiṃsu. Payirupāsīṃsūti samīpe nisīdiṃsu. Paripucchiṃsūti paripucchaṃ āhariṃsu. Parigaṇhiṃsūti tulayiṃsu. “Codayiṃsū”ti keci.

Sīlācāranibbattīti uttamasīlācāranibbatti, maggena nipphannasīlanti attho.

Gambhīreti uttānabhāvaapaṭikkhepavacanaṃ. Duddaseti gambhīrattā duddase, dukkhena daṭṭhabbe, na sakkā sukhena daṭṭhuṃ. Duddasattāva duranubodhe, dukkhena avabujjhitaḥ, na sakkā sukhena avabujjhituṃ. Santeti nibbuta. Paṇītetī atappake. Idaṃ dvayaṃ lokuttarameva sandhāya vuttaṃ. Atakkāvacareti takkena na avacaritaḥ, na ogāhitaḥ, na āneva avacaritaḥ. Nipuṇeti saṇhe.

Paṇḍitavedanīyeti sammā paṭipannehi paṇḍitehi veditaḥ.

98. Tosesīti tuṭṭhiṃ āpādesi. Vitosesīti vividhā tesaṃ somanassaṃ uppādesi. Pasādesīti tesaṃ cittappasādaṃ akāsi. Ārādhesīti ārādhayaṃ siddhiṃ pāpesi. Attamane akāsīti somanassavasena sakamane akāsi.

99. Tato paraṃ brahmacariyamacarīṃsūti maggabrahmacariyaṃ acarīṃsu.

101. Tasmā pārāyananti tassa pārābhūtaṃ nibbānaṃ āyatananti vuttaṃ hoti.

Saddhammappajjotikāya cūḷaniddesa-aṭṭhakathāya

Pārāyanatthutīgāthāniddesavaṇṇanā niṭṭhitā.

18. Pārāyanānugītīgāthāniddesavaṇṇanā

102. Pārāyanamanugāyissanti assa ayaṃ sambandho - bhagavatā hi pārāyane desite soḷasasahassaṃ arahattaṃ pāpuṇiṃsu, avasesānaṃ cūḍasakoṭṭisaṅkhānaṃ devamanussānaṃ dhammābhisamayo ahoṣi. Vuttaṃhetā porāṇehi -

“Tato pāsāṇake ramme, pārāyanasamāgame;
Amataṃ pāpayī buddho, cūḍasa pāṇakoṭṭiyo”ti.

Niṭṭhitāya pana dhammadesanāya tato tato āgatā manussā bhagavato ānubhāvena attano attano gāmaṇigamādīsiveva pāturaheṣu. Bhagavāpi sāvatthimeva agamāsi paricārakasādhāni anekehi bhikkhusahashehi parivuto. Tattha piṅgiyo bhagavantaṃ vanditvā āha - “gacchāmaṃ, bhante, bāvarissa buddhuppādaṃ ārocetuṃ, paṭissutaṃhi tasveva mayā”ti. Atha bhagavatā anuññāto ānāgamaneneva godhāvaritīraṃ gantvā pādāgamanena assamābhimukho agamāsi. Tameva bāvarī brāhmaṇo maggaṃ olokento nisinnā dūratova taṃ khārijaṭṭhādivirahitaṃ bhikkhuvesenāgacchantaṃ disvā “buddho loke uppanno”ti niṭṭhamagamāsi. Sampattañcāpi naṃ pucchi - “kiṃ, piṅgiya, buddho loke uppanno”ti? “Āma, brāhmaṇa, uppanno, pāsāṇake cetiye nisinnā amhākaṃ dhammaṃ desesi, tamahaṃ tuyhaṃ desessāmi”ti. Tato bāvarī mahatā sakkārena saparisaṃ taṃ pūjetvā āsanaṃ paññāpesi. Tattha nisīditvā piṅgiyo “pārāyanamanugāyissa”ntiādimāha.

Tattha anugāyissanti bhagavato gītaṃ anugāyissaṃ. Yathāddakkhīti yathā sāmaṃ saccābhisambodhena asādhāraṇānaṃ ca addakkhī. Nikkāmoti pahīnakāmo. “Nikkamo”tipi pāṭho, vīriyavāti attho. Nikkhanto vā akusalapakkhā. Nibbanoti

kilesavanavirahito, taṇhāviraḥito eva vā. Kissa hetu musā bhaṇeti yehi kilesehi musā bhaṇeyya, ete tassa pahīnāti dasseti. Etena brāhmaṇassa savane ussāhaṃ janeti.

Amaloti kilesamalaviraḥito. Vimaloti vigatakilesamalo. Nimmaloti kilesamalasuddho. Malāpagatoti kilesamalā dūrībhūto hutvā carati. Malavippahīnoti kilesamalappahīno. Malavimuttoti kilesehi vimutto. Sabbamalavītivattoti vāsanādisabbakilesamalaṃ atikkanto. Te vanāti ete vuttappakārā kilesā.

103. Vaṇṇūpasamhitanti guṇūpasamhitam.

104. Saccavhayoti buddho hi sacceneva avhānena nāmena yutto. Brahmeti taṃ brāhmaṇaṃ ālapati.

Tattha lokoti lujjanaṭṭhena loko. Eko loko bhavalokoti tebhūmakavipāko. So hi bhavatīti bhavo, bhavo eva loko bhavaloko. Bhavaloko ca sambhavaloko cāti ettha ekeko dve dve hoti. Bhavaloko hi sampattibhavavipattibhavavasena duvidho. Sambhavalokopi sampattisambhavavipattisambhavavasena duvidho. Tattha sampattibhavalokoti sugatiloko. So hi iṭṭhaphalattā sundaro lokoti sampatti, bhavatīti bhavo, sampatti eva bhavo sampattibhavo, so eva loko sampattibhavaloko. Sampattisambhavalokoti sugatūpagaṃ kammaṃ. Tañhi sambhavati etasmā phalanti sambhavo, sampattiyā sambhavo sampattisambhavo, sampattisambhavo eva loko sampattisambhavalokoti.

Vipattibhavalokoti apāyaloko. So hi aniṭṭhaphalattā virūpo lokoti vipatti, bhavatīti bhavo, vipatti eva bhavo vipattibhavo, vipattibhavo eva loko vipattibhavaloko. Vipattisambhavalokoti apāyūpagaṃ kammaṃ. Tañhi sambhavati etasmā phalanti sambhavo, vipattiyā sambhavo vipattisambhavo, vipattisambhavo eva loko vipattisambhavalokoti. Tisso vedanāti sukhā vedanā, dukkhā vedanā, adukkhamasukhā vedanā lokiyā eva. Āhārāti paccayā. Paccayā hi attano phalaṃ āharantīti āhārā. Kabaḷīkārāhāro phassāhāro manosañcetanāhāro viññāṇāhāroti cattāro. Vatthuvaseṇa kabaḷīkattabbattā kabaḷīkāro, ajjhoharitabbattā āhāro, odanakummāsādivatthukāya ojāyetaṃ nāmaṃ. Sā hi ojaṭṭhamakarūpāni āharatīti āhāro. Cakkhusamphassādiko chabbidho phasso tisso vedanā āharatīti āhāro. Manaso sañcetanā na sattassāti manosañcetanā yathā cittekaggatā, manasā vā sampayuttā sañcetanā manosañcetanā yathā ājaññaratho, tebhūmakakusalākusalacetanā. Sā hi tayo bhavati āharatīti āhāro. Viññāṇanti ekūnavīsati bhedaṃ paṭisandhiviññāṇaṃ. Tañhi paṭisandhināmarūpaṃ āharatīti āhāro.

Upādānakkhandhāti upādānagocarā khandhā upādānakkhandhā, majjhe padalopo daṭṭhabbo. Upādānasambhūtā vā khandhā upādānakkhandhā yathā tiṇaggi, thusaggi. Upādānavidheyā vā khandhā upādānakkhandhā yathā rājapuriso. Upādānappabhavā vā khandhā upādānakkhandhā yathā puppharukkho, phalarukkho. Upādānāni pana kāmupādānaṃ diṭṭhupādānaṃ sīlabbatupādānaṃ attavādupādānanti cattāri. Atthato pana bhusaṃ ādānanti upādānaṃ. Rūpupādānakkhandho, vedanupādānakkhandho, saññupādānakkhandho, saṅkhārupādānakkhandho, viññāṇupādānakkhandhoti pañca. Cha ajjhattikāni āyatanāni cakkhāyatanaṃ, sotāyatanaṃ, ghāṇāyatanaṃ, jivhāyatanaṃ, kāyāyatanaṃ, manāyatanaṃ. Satta viññāṇaṭṭhitiyo vuttanayā eva. Tathā aṭṭha lokadhammā. Api ca - lābho, alābho, yaso, ayaso, nindā, pasamsā, sukhaṃ, dukkhanti ime aṭṭha lokappavattiyā sati anuparivattanadhammakattā lokassa dhammāti lokadhammā. Etehi mutto satto nāma natthi, buddhānampi hontiyeva. Yathāha -

“Aṭṭhime, bhikkhave, lokadhammā lokam anuparivattanti, loko ca aṭṭha lokadhamme anuparivattati. Katame aṭṭha? Lābho ca alābho ca...pe... sukhañca dukkhañca. Ime kho, bhikkhave, aṭṭha lokadhammā lokam anuparivattanti, loko ca ime aṭṭha lokadhamme anuparivattatī”ti.

Tattha anuparivattantīti anubandhanti nappajahanti, lokato na nivattantīti attho. Lābhoti pabbajitassa cīvarādi, gahaṭṭhassa dhanadhaññādilābho. Soyeva alabbhamāno lābho alābho na lābho alābhoti vuccati, no ca attābhāvappattito pariññeyyo siyā. Yasoti parivāro. Soyeva alabbhamāno yaso ayaso. Nindāti avaṇṇabhaṇanam. Pasaṃsāti vaṇṇabhaṇanam. Sukhanti kāmāvacarakāyikacetasikam. Dukkanti puthujjanasotāpannasakadāgāmīnam kāyikacetasikam, anāgāmiarahantānam kāyikameva. Sattāvāsāti sattānam āvāsā, vasanaṭṭhānānīti attho. Tāni pana tathā pakāsītā khandhā eva. Sattasu viññāṇaṭṭhitisu asaṇṇasattena ca nevasaṇṇānāsāññāyatanena ca saddhiṃ nava sattāvāsā. Dasāyatanānīti cakkhāyatanam, rūpāyatanam, sotāyatanam, saddāyatanam, ghānāyatanam, gandhāyatanam, jivhāyatanam, rasāyatanam, kāyāyatanam, phoṭṭhabbāyatananti evam dasa. Dvādasāyatanānīti manāyatanadhammāyatanehi saddhiṃ evam dvādasā. Aṭṭhārassa dhātuyoti cakkhudhātu, rūpadhātu, cakkhuviññādhātu...pe... manodhātu, dhammadhātu, manoviññādhātūti ekekasmim tīṇi tīṇi katvā aṭṭhārassa dhātuyo.

Sadisanāmoti tesam sadisanāmo ekaguṇavaṇṇanāmo. Sadisavhayoti ekaguṇavaṇṇanāmena avhāyano. Saccasadisavhayoti avitathaekaguṇavaṇṇanāmena aviparītena avhāyano.

Āsitoti upasaṅkamito. Upāsitoti upagantvā sevito. Payirupāsitoti bhattivāsena atīva sevito.

105. Kubbanakanti parittavanam. Bahupphalam kānanamāvaseyyāti anekaphalādivikatibharitakānanam āgamma vaseyya. Appadasseti bāvarippabhutike parittapaññe. Mahodadhinti anotattādiṃ mahantaṃ udakarāsiṃ.

Appadassāti mandadassino. Parittadassāti atimandadassino. Thokadassāti parittatopi atiparittadassino. Omakadassāti heṭṭhimadassino. Lāmakadassāti appadhānadassino. Chatukkadassāti na uttamadassino. Appamāṇadassanti pamāṇam atikkamitvā appamāṇam nibbānadassam. Aggadassanti “aggato ve pasannāna”ntiādinā nayena aggadhammadassam. Setṭhadassanti sambuddho dvipadasetṭhoti setṭhadassam. Visetṭhadassantiādinī cattāri upasaggena vaḍḍhitāni. Asamanti na samaṃ asamaṃ sabbaññum. Asamasamanti asamehi atītabuddhehi samaṃ asamasamaṃ. Appaṭṭisamanti attano sadisavirahitaṃ. Appaṭṭibhāganti attano paṭibimbavirahitaṃ. Appaṭṭipuggalanti paṭimallapuggalavirahitaṃ. Devātidevanti visuddhīdevānampi atidevaṃ. Abhimaṅgalasammataṭṭhena usabhaṃ. Achambhitaṭṭhena purisasīhaṃ. Niddosaṭṭhena purisanāgaṃ. Uttamaṭṭhena purisājaññaṃ. Aṭṭhaparisapathaviṃ uppīletvā sadevake loke kenaci paccatthikena paccāmittena akampiye acalaṭṭhāne tiṭṭhanaṭṭhena purisanisabhaṃ. Dhammadesanādhuravahanatṭhena purisadhorayaṃ.

Mānasakaṃ vā saranti manasā cintetvā kataṃ pallaṃ vā nāmameva vā. Anotattaṃ vā dahanti candimasūriyā dakkhiṇena vā uttarena vā gacchantā pabbatantarena taṃ obhāsenti, ujum gacchantā na obhāsenti, tenevassa “anotatta”nti saṅkhā udapādi.

Evarūpaṃ anotattaṃ vā dhaṃ. Akkhobhaṃ amitodakanti cāletuṃ asakkuṇeyyaṃ aparimitaṃ udakajalarāsiṃ. Evamevāti opammasaṃsandanaṃ, buddhaṃ bhagavantaṃ akkhobhaṃ āsabaṃ tñānaṃ tñānena cāletuṃ asakkuṇeyyaṃ. Amitatejanti aparimitaññatejaṃ. Pabhinnaññanti dasabalaññādivasena pabhedagataññāṃ. Vivaṭacakkhanti samantacakkhuṃ.

Paññāpabhedakusalanti “yā paññā pajānaṃ vicayo pavicayo”tiādinā nayena paññāya pabhedajānane chekaṃ. Adhigatapaṭisambhidanti paṭiladdhacatupaṭisambhidaṃ. Catuvesārajappattanti “sammāsambuddhassa te paṭijānato ime dhammā anabhisambuddhā”tiādinā nayena vuttetu catūsu tñānesu visāradabhāvappattaṃ. Saddhādhimuttanti parisuddhe phalasaṃpatticitte adhimuttaṃ, tattha pavittṭhaṃ. Setapaccattanti vāsanāya vipphāṇattā parisuddhaṃ āveṇikaattabhāvaṃ. Advayaabhāṇanti paricchinnavacanattā dvivacanavirahitaṃ. Tādinti tādisaṃ, itthāniṭṭhesu akampanaṃ vā. Tathā paṭiññā assāti tathāpaṭiñño, taṃ. Aparittanti na khuddakaṃ. Mahantanti tedhātuṃ atikkamitvā mahantappattaṃ.

Gambhīranti aññesaṃ duppavesaṃ. Appameyyanti atulaṭṭhena appameyyaṃ. Duppariyogāhanti pariyogāhituṃ dukkhappavesaṃ. Pahūtaratananti saddhādiratanehi pahūtaratanaṃ. Sāgarasamanti ratanākarato samuddasadiṣaṃ. Chaḷaṅgupekkhāya samannāgatanti “cakkhunā rūpaṃ disvā neva sumano hoti na dummano”ti vuttanayena chaḷaṅgupekkhāya paripuṇṇaṃ. Atulanti tulavirahitaṃ, tulayituṃ asakkuṇeyyaṃ. Vipulanti atimahantaṃ. Appameyyanti pametuṃ asakkuṇeyyaṃ. Taṃ tādisanti taṃ bhagavantaṃ tādiguṇasaṃpannaṃ. Pavadataṃ maggavādinanti pavadantānaṃ kathentānaṃ uttamaṃ kathayantaṃ vadantaṃ adhigacchinti sambandho. Merumiva nagānanti pabbatānaṃ antare sineruṃ viya. Garuḷamiva dijānanti pakkhijātānaṃ antare supaṇṇaṃ viya. Sīhamiva migānanti catuppadānamantare sihaṃ viya. Udadhimiva aṇṇavānanti vitthiṇṇaṇṇavānaṃ antare samuddaṃ viya adhigacchiṃ. Jinapavaranti buddhuttaṃ.

106. Yeme pubbeti ye ime pubbe.

107. Tamonudāsīnoti tamonudo āsīno. Bhūripaññānoti ñāṇaddhajo. Bhūrimedhasoti vipulapañño.

Niddese pabhaṅkaroti tejaṃkaro. Ālokaroti anandhakārakaro. Obhāsakaroti obhāsaṃ jotim karotīti obhāsakaro. Dīpasadiṣaṃ ālokaṃ karotīti dīpaṅkaro. Padīpasadiṣaṃ ālokaṃ karotīti padīpakaro. Ujjotakaroti patāpakaro. Pajjotakaroti disāvidisā patāpakaro.

Bhūripaññānoti puthulañño. Ñāṇapaññānoti ñāṇena pākaṭo. Paññādhajoti ussitaṭṭhena paññāva dhajo assāti paññādhajo, dhajo rathassa paññāṇantiādīsu viya. Vibhūtavihārīti pākaṭavihāro.

108. Sandiṭṭhikamakālikanti sāmaṃ passitabbaṃ phalaṃ, na ca kālantare pattabbaphalaṃ. Anītikanti kilesādiitvirahitaṃ.

Sandiṭṭhikanti lokuttaradhammo yena adhigato hoti, tena parasaddhāya gantabbataṃ hitvā paccavekkhaṇaññānena sayam daṭṭhabboti sandiṭṭhiko, taṃ sandiṭṭhikaṃ. Attano phalaṃdānaṃ sandhāya nāssa kāloti akālo, akāloyeva akāliko. Yo ettha ariyamaggadhammo, so attano samanantameva phalaṃ detīti attho, taṃ akālikaṃ. Ehi passa imaṃ dhammanti evaṃ pavattaṃ ehipassavidhiṃ arahatīti ehipassiko, taṃ ehipassikaṃ. Ādittaṃ celaṃ vā sīsaṃ vā ajjupekkhitvāpi attano

citte upanayaṃ arahatīti opaneyyiko, taṃ opaneyyikaṃ. Sabbehi pi ugghaṭṭitaññūādīhi “bhāvito me maggo, adhigataṃ phalaṃ, sacchikato nirodho”ti attani attani veditabbanti paccattaṃ veditabbaṃ viññūhi.

109. Atha naṃ bāvarī āha “kiṃ nu tamhā”ti dve gāthā.

Muhuttampīti thokampi. Khaṇampīti na bahukampi. Layampīti manampi. Vayampīti koṭṭhāsampi. Addhampīti divasampi.

111-113. Tato piṅgiyo bhagavato santikā avippavāsameva dīpento “nāhaṃ tamhā”tiādimāha. Nāhaṃ yo me...pe... passāmi naṃ manasā cakkhunāvāti taṃ buddhaṃ maṃsacakkhunā viya manasā passāmi. Namassamāno vivasemi rattinti namassamānova rattim atināmemi.

114. Tena teneva natoti yena yena disābhāgena buddho, tena tenevāhampi nato, tanninno tapponoti dasseti.

115. Dubbalathāmakassāti appathāmakassa. Atha vā dubbalassa dutthāmakassa ca, balavīriyahīnassāpīti vuttaṃ hoti. Teneva kāyo na paletīti teneva dubbalatthāmakattena kāyo na gacchati, yena buddho, na tena gacchati. “Na paretī”tipi pāṭho, so evattho. Tatthāti buddhassa santike. Saṅkappayantāyāti saṅkappagamanena. Tena yuttoti yena buddho, tena yutto payutto anuyuttoti dasseti.

Yena buddhoti yena disābhāgena buddho upasaṅkamitabbo, tena disābhāgena na paleti. Atha vā bhummatthe karaṇavacanaṃ. Yattha buddho tattha na paleti na gacchati. Na vajatīti purato na yāti. Na gacchatīti nivattati. Nātikkamatīti na upasaṅkamati.

116. Paṅke sayānoti kāmakkaddame sayamāno. Dīpā dīpaṃ upallavinti satthārādito satthārādimaṃ adhigacchimaṃ. Athaddasāsiṃ sambuddhanti sohaṃ evaṃ dudiṭṭhimaṃ gahetvā anvāhiṇḍanto atha pāsāṇakacetiye buddhamaddakkhimaṃ.

Tattha semānoti nisajjamāno. Sayamānoti seyyaṃ kappayamāno. Āvasamānoti vasamāno. Parivasamānoti niccaṃ vasamāno.

Pallavinti uggamimaṃ. Upallavinti uttarimaṃ, sampallavinti upasaggena padaṃ vaḍḍhitaṃ. Addasanti niddesassa uddesapadaṃ. Addasanti passimaṃ. Addakkhanti olokesimaṃ. Apassinti esimaṃ. Paṭivijjhanti vinivijjhimaṃ.

117. Imissā gāthāya avasāne piṅgiyassa ca bāvarissa ca indriyaparipākaṃ viditvā bhagavā sāvattiyaṃ ṭhitoyeva suvaṇṇobhāsaṃ muñci. Piṅgiyo bāvarissa buddhaguṇe vaṇṇayanto nisinno eva taṃ obhāsaṃ disvā “kiṃ ida”nti olokento bhagavantaṃ attano purato ṭhitaṃ viya disvā bāvaribrāhmaṇassa “buddho āgato”ti ārocesi. Brāhmaṇo uṭṭhāyāsanaṃ añjaliṃ paggahetvā aṭṭhāsi. Bhagavāpi obhāsaṃ pharitvā brāhmaṇassa attānaṃ dassento ubhinnaṃ sappāyaṃ viditvā piṅgiyameva ālapamāno “yathā ahū, vakkalī”ti imaṃ gāthamabhāsi.

Tassattho - yathā vakkalitthero saddhādhimutto ahosi, saddhādhureneva arahattaṃ pāpuṇi, yathā ca soḷasannaṃ eko bhadravudho nāma, yathā ca ālavigotamo ca. Evameva tvampi pamuñcassu saddhaṃ, tato saddhāya adhimuccanto “sabbe saṅkhārā aniccā”tiādinā nayena vipassanaṃ ārabhitvā maccudheyassa pāraṃ

nibbānaṃ gamissasīti arahattanikūṭeṇa desanaṃ niṭṭhāpesi, desanāpariyosāne piṅgiyo arahatte, bāvarī anāgāmiphale paṭiṭṭhahi, bāvaribrāhmaṇassa sissā pana pañcasatā sotāpannā ahesuṃ.

Tattha muñcassūti mocassu. Pamuñcassūti mocehi. Adhimuñcassūti tattha adhimokkhaṃ karassu. Okappehīti bahumānaṃ uppādehīti. Sabbe saṅkhārā aniccāti hutvā abhāvaṭṭhena. Sabbe saṅkhārā dukkhāti dukkhamatṭhena. Sabbe dhammā anattāti avasavattanaṭṭhena.

118. Idāni piṅgiyo attano pasādaṃ nivedento “esa bhiyyotiādīmāha. Tattha paṭibhānavāti paṭibhānappaṭisambhidāya upeto.

Bhiyyo bhiyyoti uparūpari.

119. Adhideve abhiññāyāti adhidevakare dhamme ñatvā. Paroparanti hīnapaṇītaṃ, attano ca parassa ca adhidevattakaraṃ sabbadhammajātaṃ vedīti vuttaṃ hoti. Kaṅkhīnaṃ paṭijānanti kaṅkhīnaṃyeva sataṃ “nikkaṅkhamhā”ti paṭijānantānaṃ.

Niddese pārāyanikapañhānanti pārāyanikabrāhmaṇānaṃ pucchānaṃ. Avasānaṃ karotīti antakaro. Koṭiṃ karotīti pariyantakaro. Sīmaṃ mariyādaṃ karotīti paricchedakaro. Nigamaṃ karotīti parivaṭumakaro. Sabhiyapañhānanti na kevalaṃ pārāyanikabrāhmaṇānaṃ pañhānaṃ eva, atha kho sabhiyaparibbājakādīnampi pañhānaṃ antaṃ karotīti dassetuṃ “sabhiyapañhāna”ntiādīmāha.

120. Asaṃhīranti rāgādīhi asaṃhāriyaṃ. Asaṅkuppanti asaṅkuppaṃ avipariṇāmadhammaṃ. Dvīhipi padehi nibbānaṃ bhaṇati. Addhā gamissāmīti ekaṃseneva taṃ anupādisesanibbānadhātuṃ gamissāmi. Na mettha kaṅkhāti natthi me ettha nibbāne kaṅkhā. Evaṃ maṃ dhārehi adhimuttacittanti piṅgiyo “evameva tvampi pamuñcassu saddha”nti iminā bhagavato ovādena attani saddhaṃ uppādetvā saddhādhureneva ca vimuñcivā taṃ saddhādhimuttiṃ pakāsento bhagavantaṃ āha - “evaṃ maṃ dhārehi adhimuttacitta”nti. Ayañhettha adhippāyo “yathā maṃ tvaṃ avaca, evameva maṃ adhimuttacittaṃ dhārehī”ti.

Na saṃhariyatīti gahetvā saṃharituṃ na sakkā. Niyogavacanaṃ yuttavacanaṃ. Avatthāpanavacanaṃ sannīṭṭhānavacanaṃ. Imasmiṃ pārāyanavagge yaṃ antarantarā na vuttaṃ, taṃ heṭṭhā vuttanayena gahetabbā. Sesā sabbattha pākaṭameva.

Saddhammapajjotikāya cūlaniddesa-aṭṭhakathāya

Pārāyanānugītigāthāniddesavaṇṇanā niṭṭhitā.

Pārāyanavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

ΠΑΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΓΙΑ ΑΥΤΗ ΤΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Η παρούσα μετάφραση αποτελεί μέρος του PaliVerse Project, της πρώτης πλήρους και ενιαίας αγγλικής μετάφρασης του Κανόνα Πάλι, μαζί με τα Σχόλια (Aṭṭhakathā) και τα Υποσχόλια (Ṭīkā) και συνοδεύεται από διαδραστικά εργαλεία μελέτης. Το PaliVerse είναι ένα έργο σε εξέλιξη. Οι μεταφράσεις που δημιουργούνται με τεχνητή νοημοσύνη βελτιώνονται συνεχώς μέσω αναθεωρήσεων και σχολίων από ειδικούς. Το παρόν κείμενο αποτελεί την πιο πρόσφατη μετάφραση κατά την ημερομηνία λήψης.

Ημερομηνία δημιουργίας PDF: 14 Σεπτεμβρίου 2026

ΠΩΣ ΝΑ ΠΑΡΑΘΕΣΕΤΕ ΤΗΝ ΠΗΓΗ

PaliVerse (2026). Σχόλια. Ο Κανόνας των Ομιλιών - Σχόλια. 5. Η συλλογή των μικρών κειμένων. 17. Σχόλια για τη μικρότερη επεξήγηση. Επεξήγηση του κεφαλαίου για την πορεία προς το υπερπέραν έχει ανακτηθεί από το paliverse.org

© 2026 The PaliVerse Project · Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος
Κέντρο Μελέτης και Πρακτικής Βουδισμού Τεραβάδα
Αστική Μη Κερδοσκοπική Εταιρεία εγγεγραμμένη στην Ελλάδα
Το παρόν PDF μπορεί να διανέμεται ελεύθερα για σκοπούς μελέτης και πρακτικής.

PaliVerse.org